॥अथब्राह्मणप्रथमपंचिकाप्रारंभः॥

ब्रा॰प्र॰पं श्रीगणेशायनमः ॐम् अग्निर्वैदेवानामवमोविष्णुःपरमस्तदंतरेणसर्वा
१ अन्यादेवताआग्नावैष्णवंपुरोळाशंनिर्वपंतिदीक्षणीयमेकादशकपालंस
र्वाभ्यएवैनंतद्देवताभ्योनंतरायंनिर्वपंत्यग्निर्वैसर्वादेवताविष्णुःसर्वादेवता
एतेवैयज्ञस्यांत्येतन्वौयदग्निश्चविष्णुश्चतद्यदाग्नावैष्णवंपुरोळाशंनिर्वपंत्यं
ततएवतद्देवानृध्नुवंतितदाहुर्यदेकादशकपालःपुरोळाशोद्वावग्नाविष्णूके
नयोस्तत्रकॢप्तिःकाविभक्तिरित्यष्टाकपालआग्नेयोष्टाक्षरावैगायत्रीगाय
त्रमग्नेश्छंदस्त्रिकपालोवैष्णवस्त्रिर्हीदंविष्णुर्व्यक्रमतसैनयोस्तत्रकॢप्तिःसावि १

भक्तिर्घृतेचरुंनिर्वपेतयोप्रतिष्ठितोमन्येतास्यांवावसनप्रतितिष्ठतियोनप्रतितिष्ठति
तितद्घृतंतत्स्त्रियैपयोयेतंडुलास्तेपुंसस्तन्मिथुनंमिथुनेनैवैनंतत्प्रजया
पशुभिःप्रजनयतिप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदारब्धयज्ञोवाए
षआरब्धदेवतोयोदर्शपूर्णमासाभ्यांयजतआमावास्येनवाहविषेष्ट्वापौर्णमा
सेनवातस्मिन्नेवहविषितस्मिन्बर्हिषिदीक्षेतैषोएकादीक्षासप्तदशसामि
धेनीरनुब्रूयात्सप्तदशोवैप्रजापतिर्द्वादशमासाःपंचर्तवोहेमंतशिशिरयोः
समासेनतावान्संवत्सरःसंवत्सरःप्रजापतिःप्रजापत्यायतनाभिरेवाभीरा

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

ब्रा·प्र·पं· ध्नोतियएवंवेद १ यज्ञोवैदेवेभ्यउदक्रामत्तमिष्टिभिः प्रैषमैछन्यदिष्टिभि
२ ःप्रैषमैछंस्तदिष्टीनामिष्टित्वंतमन्वविंदन्ननुवित्तयज्ञोराध्नोतियएवंवेदा
हूतयोवैनामैतायदाहूतयएताभिर्वैदेवान्यजमानोह्वयतितदाहूतीना
माहूतित्वमूतयःखलुवैतानामयाभिर्देवायजमानस्यहवमायंतियेवैपं
थानोयाःस्रुतयस्तावाऊतयस्तउएवैतत्स्वर्गयाणायजमानस्यभवंतित
दाहुर्यदन्योजुहोत्यथयोनुवाहयजतिचकस्मात्तंहोतेत्याचक्षतइतियद्वा
वसतत्रयथाभाजनंदेवतां मुमावहेत्यावाहयतितदेवहोतुर्होतृत्वंहोता २
अमुमावहा

भवतिहोतेत्येनमाचक्षतेयएवंवेद २ पुनर्वाएतमृत्विजोगर्भंकुर्वंतियंदीक्ष
यंत्यद्भिरभिषिंचंतिरेतोवाआपःसरेतसमेवैनंतत्कृत्वादीक्षयंतिनवनीते
नाभ्यंजंत्याज्यंवैदेवानांसुरभिघृतंमनुष्याणामायुतंपितृणांनवनीतंग
र्भाणांतद्यन्नवनीतेनाभ्यंजंतिस्वेनैवैनंतद्भागधेयेनसमर्द्धयंत्यांजंत्येनंते
जोवाएतदक्ष्योर्यदांजनंसतेजसमेवैनंतत्कृत्वादीक्षयंत्येकविंशत्यादर्भ
पिंजूलैःपावयंतिशुद्धमेवैनंतत्पूतंदीक्षयंतिदीक्षितविमितंप्रपादयंति
योनिर्वाएषादीक्षितस्ययद्दीक्षितविमितंयोनिमेवैनंतत्स्वांप्रपादयंतित

ब्रा·पं·अ· स्माद्ध्रुवाद्योनेरास्तेचचरतिचतस्माद्ध्रुवाद्योनेर्गर्भाधीयंतेचप्रचजायं
३ तेतस्माद्दीक्षितंनान्यत्रदीक्षितविमितादादित्योभ्युदियाद्वाभ्यस्तमियाद्वा
पिवाभ्याश्रावयेयुर्वाससाप्रोर्णुवंत्युल्बंवाएतद्दीक्षितस्ययद्वासउल्बेनैवैनं
तत्प्रोर्णुवंतिकृष्णाजिनमुत्तरंभवत्युत्तरंवाउल्बाज्जरायुजरायुणैवैनंतत्प्रो
र्णुवंतिमुष्टीकुरुतेमुष्टीवैकृत्वागर्भोंतःशेतेमुष्टीकृत्वाकुमारोजायतेतद्यन्मु
ष्टीकुरुतेयज्ञंचैवतत्सर्वाश्चदेवतामुष्ट्योःकुरुतेतदाहुर्नपूर्वदीक्षिणःसंस
वोस्तिपरिगृहीतोवाएतस्ययज्ञःपरिगृहीतादेवतानैतस्यार्त्तिरस्त्यपरदी ३

क्षिणएवयथायातथेत्युन्मुच्यकृष्णाजिनमवभृथमभ्यवैतितस्मान्मुक्ताग
र्भाजरायोर्जायंतेसहैववाससाभ्यवैतितस्मात्सहैवोल्बेनकुमारोजायते
३ त्वमग्नेसप्रथाअसिसोमयास्तेमयोभुवइत्याज्यभागयोःपुरोनुवा
क्येअनुब्रूयाद्यःपूर्वमनीजानःस्यात्तस्मैत्वयायज्ञंवितन्वतइतियज्ञमे
वास्माएतद्वितनोत्यग्निःप्रत्नेनमन्मनासोमगीर्भिष्ट्वावयमितियःपूर्व
मीजानःस्यात्तस्मैप्रत्नमितिपूर्वकर्माभिवदतितत्तन्नादृत्यमग्निर्वृत्राणि
जंघनद्त्वंसोमासिसत्पतिरितिवार्त्रघ्नावेवकुर्याद्वृत्रंवाएषहंतियंयज्ञउपन

ब्रा·पं·प्र· मतितस्माद्वार्त्रघ्नावेवकर्त्तव्यावग्निर्मुखंप्रथमोदेवतानामग्निश्चविष्णो
४ तपउत्तमंमहइत्याग्नावैष्णवस्यहविषोयाज्यानुवाक्येभवतआग्नावै
ष्णव्योरूपसमृद्धेएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृ
गभिवदत्यग्निश्चहवैविष्णुश्चदेवानांदीक्षापालौतौदीक्षायाईशातेत
द्यदाग्नावैष्णवंहविर्भवतियौदीक्षायाईशातेतौप्रीतौदीक्षांप्रयच्छतां
यौदीक्षयितारौतौदीक्षयेतामितित्रिष्टुभौभवतःसेंद्रियत्वाय ४ गायत्र्यौ
स्विष्टकृतःसंयाज्येकुर्वीततेजस्कामोब्रह्मवर्चसकामस्तेजोवैब्रह्मवर्च ४

संगायत्रीतेजस्वीब्रह्मवर्चसीभवतियएवंविद्वान्गायत्र्यौकुरुतउष्णिहावा
युष्कामःकुर्वीतायुर्वाउष्णिक्सर्वमायुरेतियएवंविद्वानुष्णिहौकुरुते
नुष्टुभौस्वर्गकामःकुर्वीतद्वयोर्वाअनुष्टुभोश्चतुःषष्टिरक्षराणित्रयइ
मऊर्ध्वाएकविंशालोकाएकविंशत्यैकविंशत्यैवेमांल्लोकान्रोहतिस्व
र्गएवलोकेचतुःषष्टितमेनप्रतितिष्ठतिप्रतितिष्ठतियएवंविद्वाननुष्टुभौ
कुरुतेबृहत्यौश्रीकामोयशस्कामःकुर्वीतश्रीर्वैयशश्छंदसां बृहती
श्रियमेवयशआत्मन्धत्तेयएवंविद्वान्बृहत्यौकुरुतेपंक्तीयज्ञकामःकु

ब्रा·पं·म· र्वीतपांक्तोवैयज्ञउपैनंयज्ञोनमतियएवंविद्वान्पंक्तीकुरुतेत्रिष्टुभोवीर्यका
५ मःकुर्वीतौजोवाइंद्रियंवीर्यंत्रिष्टुबोजस्वींद्रियवान्वीर्यवान्भवतियएवं
विद्वांस्त्रिष्टुभोकुरुतेजगत्योपशुकामःकुर्वीतजागतावैपशवःपशुमान्भ
वतियएवंविद्वाञ्जगत्योकुरुतेविराजावन्नाद्यकामःकुर्वीतान्नंवैविरा
ट्तस्माद्यस्यैवेहभूयिष्ठमन्नंभवतिसएवभूयिष्ठंलोकेविराजतितद्वि
राजोविराट्त्वंविस्वेषुराजतिश्रेष्ठःस्वानांभवतियएवंवेद ५ अथोपंच
वीर्यंवाएतच्छंदोयद्विराड्यत्त्रिपदातेनोष्णिहागायत्र्योयदस्याएकाद ५

MEMORIAL

शाक्षराणिपदानितेनत्रिष्टुब्व्यत्रयस्त्रिंश दक्षरातेनानुष्टुम्नवाएकेनाक्षरे·
णछंदांसिवियंतिनद्वाभ्यांयद्विराट्तत्पंचमंसर्वेषांछंदसांवीर्यमवरुंधेसर्वे
षांछंदसांवीर्यमश्नुतेसर्वेषांछंदसांसायुज्यंसरूपतांसलोकतामश्नुतेन्ना
दोन्नपतिर्भवत्यश्नुतेप्रजयान्नाद्यंयएवंविद्वान्विराजौकुरुतेतस्माद्विरा
जावेवकर्त्तव्येश्रेष्ठाअग्नष्टोमाअग्नइत्येतेक्रतंवावदीक्षासंसदीक्षातस्माद्दी
क्षितेनसत्यमेववदितव्यमथोखल्वाहुःकोर्हतिमनुष्यःसर्वंसत्यंवदितुंस
त्यसंहितावैदेवाअनृतसंहितामनुष्याइतिविचक्षणवतींवाचंवदेच्चक्षु

ब्रा·पं·प्र· वैंविचक्षणंविद्येनेनपश्यतीत्येतद्धवैमनुष्येषुसत्यंनिहितंयच्चक्षुस्त
६ स्मादाचक्षाणमाहुरद्रागितिसयद्यदर्शमित्याहाथास्यश्रद्दधतियद्युवै
स्वयंपश्यतिनबहूनांचनान्येषांश्रद्दधातितस्माद्विचक्षणवतीमेववाचं
वदेत्सत्योत्तराहैवास्यवागुदिताभवतिभवति ६ इतिप्रथमपंचिकाप्र
थमोध्यायः १ स्वर्गंवाएतेनलोकमुपप्रयंतियत्प्रायणीयस्तत्प्रायणी
यत्वंप्राणोवैप्रायणीयउदानउदयनीयःसमानोहोताभवतिसमानो
हिप्राणोदानौप्राणानांकॢप्त्यैप्राणानांप्रतिप्रज्ञात्यैयज्ञोवैदेवेभ्यउ ६

दक्रामत्तेदेवानकिंचनाशक्नुवन्कर्तुंनप्राजानंस्तेब्रुवन्नदितिंत्वयेमंय
ज्ञंप्रजानामेतिसातथेत्यब्रवीत्सावैवोवरंवृणाइतिवृणीष्वेतिसैतमेव
वरमवृणीतमत्प्रायणायज्ञाःसंतुमदुदयनाइतितथेतितस्मादादित्य
श्चरुःप्रायणीयोभवत्यादित्यउदयनीयोवरवृतोह्यस्याअथोएतंवर
मवृणीतमयैवप्राचींदिशंप्रजानाथाग्निनादक्षिणांसोमेनप्रतीचींस
वित्रोदीचीमितिपथ्यांयजतियत्पथ्यांयजतितस्मादसौपुरउदेतिप
श्चास्तमेतिपथ्यांह्येषोनुसंचरत्यग्निंयजतियदग्निंयजतितस्माद्दक्षि

ब्रा॰पं॰प्र॰ णतोग्नओषधयःपच्यमानाआयंस्ताग्नेय्योह्योषधयःसोमंयजतियत्सो
७ मंयजतितस्मात्प्रतीच्योप्यापोबह्व्यःस्यंदंतेसौम्याह्यापःसवितारंयजति
यत्सवितारंयजतितस्मादुत्तरतःपश्चादयंभूयिष्ठंपवमानःपवतेसवितृ
प्रसूतोह्येषएतत्पवतउत्तमामदितिंयजतियदुत्तमामदितिंयजतितस्मा
दसाविमांवृष्ट्याभ्युनत्त्यभिजिघ्रतिपंचदेवतायजतिपांक्तोयज्ञःसर्वादि
शःकल्पंतेयज्ञोपितस्यैजनतायैकल्पतेयत्रैवंविद्वान्होताभवति १
७ यस्तेजोब्रह्मवर्चसमिच्छेत्प्रयाजाहुतिभिःप्राङ्सरत्यात्तेजोवैब्रह्म ७

वर्चसंप्राचीदिक्तेजस्वीब्रह्मवर्चसीभवतियएवंविद्वान्प्राङेतियोन्नाद्यमिच्छे
त्प्रयाजाहुतिभिर्दक्षिणासरत्यादन्नादोवाएषोन्नपतिर्यदग्निरन्नादोन्न
पतिर्भवत्यश्नुतेप्रजयान्नाद्यंयएवंविद्वान्दक्षिणेतियःपशूनिच्छेत्प्रया
जाहुतिभिःप्रत्यङ्सरत्यात्पशवोवाएतेयदापःपशुमान्भवतियएवंवि
द्वान्प्रत्यङेतियःसोमपीथमिच्छेत्प्रयाजाहुतिभिरुदङ्सरत्यादुत्तराहवै
सोमोराजाप्रसोमपीथमाप्नोतियएवंविद्वानुदङेतिस्वर्ग्येवोर्ध्वादिक्स्व
र्वीसुदिक्षुराध्नोतिसम्यंचोवाइमेलोकाःसम्यंचोस्माइमेलोकाःश्रियै

ऐ·पं·१· दीयतियएवंवेदपथ्यांयजतियत्पथ्यांयजतिवाचमेवतद्यज्ञमुखेसंभ
८ रतिप्राणापानावग्नीषोमौप्रसवायसविताप्रतिष्ठित्याअदितिःपथ्या
मेवयजतियत्पथ्यामेवयजतिवाचैवतद्यज्ञंपंथामपिनयतिचक्षुषी
एवाग्नीषोमौप्रसवायसविताप्रतिष्ठित्याअदितिश्चक्षुषावैदेवाय
ज्ञंप्राजानंश्चक्षुषावाएतत्प्रज्ञायतेयदप्रज्ञेयंतस्मादपिमुग्धश्चरि
त्वायदैवानुष्ठायचक्षुषाप्रजानात्यथप्रजानातियद्वेत्तद्देवायज्ञंप्रा
जानन्नस्यांवावतत्प्राजानन्नस्यांसमभरन्नस्याएवयज्ञस्तायतेअस्याएवक्रि ८

यतेअस्यांसंभ्रियतइयंवाअदितिस्तदुत्तमामदितिंयजतियदुत्तमामदितिंय
जतियज्ञस्यप्रज्ञात्यैस्वर्गस्यलोकस्यानुख्यात्यै २ ८ देवविशःकल्प
यितव्याइत्याहुस्ताःकल्पमानाअनुमनुष्यविशःकल्पंतइतिसर्वाविश
ःकल्पंतेकल्पतेयज्ञोपितस्यैजनतायैकल्पतेयत्रैवंविद्वान्होताभवतिस्व
स्तिनःपथ्यासुधन्वस्वित्यन्वाहस्वस्त्यप्सुवृजनेस्वर्वतिस्वस्तिनःपुत्र
कृथेषुयोनिषुस्वस्तिरायेमरुतोदधातनेतिमरुतोवैदेवानांविशस्ताए
वैतद्यज्ञमुखेचीक्लृपत्सर्वैश्छंदोभिर्यजेदित्याहुःसर्वैर्वैछंदोभिरि

ब्रा·पं·भ· ष्ट्वादेवास्वर्गंल्लोकमजयंस्तथैवैतद्यजमानःसर्वैश्छंदोभिरिष्ट्वास्वर्गंल्लो
९ कंजयतिस्वस्तिनःपथ्यासुधन्वसुस्वस्तिरिद्धिप्रपथेश्रेष्ठेतिपथ्यायाः
स्वस्तेस्त्रिष्टुभावग्नेनयसुपथारायेअस्मानादेवानामपिपंथामगन्मेत्या
ग्नेस्त्रिष्टुभौत्वंसोमप्रचिकितोमनीषायातेधामानिदिवियापृथिव्या
मितिसोमस्यत्रिष्टुभावाविश्वदेवंसत्पतिंपरिमाविश्वाजातानीतिसावि
तुर्गायत्र्यौसुत्रामाणंपृथिवींद्यामनेहसंमहीमूषुमातरंसुव्रतानामि
त्यदितेर्जगत्यावेतानिवावसर्वाणिछंदांसिगायत्रंत्रैष्टुभंजागतमन्व ९

न्यान्येतानिहियज्ञेप्रतमामिवक्रियंतएतैर्हवाअस्यछंदोभिर्यजतःसर्वै
श्छंदोभिरिष्टंभवतियएवंवेद ३॥९ तावाएताःप्रवत्योनेतृमत्यःप
थिमत्यःस्वस्तिमत्यएतस्यहविषोयाज्यानुवाक्याएताभिर्वाइष्ट्वादेवाःस्व
र्गंल्लोकमजयंस्तथैवैतद्यजमानएताभिरिष्ट्वास्वर्गंल्लोकंजयतितासुपद
मस्तिस्वस्तिरायेमरुतोदधातनेतिमरुतोहवैदेवविशोंतरिक्षभाजनास्ते
भ्योहयोनिवेद्यःस्वर्गंल्लोकमेतीश्वराहैनंनिवारोद्धोर्विवामथितोःसय
दाहस्वस्तिरायेमरुतोदधातनेतितंमरुद्भ्योदेवविड्भ्योयजमानंनिवे

ब्रा·पं·प्र· दयन्तिनहवाएनंमरुतोदेवविशःस्वर्गंलोकंयंतंनिरुंधतेनविमथ्नतेस
१० स्तिहैनमसृजंतिस्वर्गंलोकमभियएवंवेदविराजावैतस्यहविषःस्विष्ट
कृतःसंयाज्येस्यातांयेत्रयस्त्रिंशदक्षरे सेदग्निरग्नीँरत्यस्त्वन्यान्सेद
ग्निर्योवनुष्यतोनिपातीत्येतेविराड्भ्यांवाएष्वादेवाःस्वर्गंलोकमजयंस्त
थैवैतद्यजमानोविराड्भ्यामभिस्वर्गंलोकंजयतितेत्रयस्त्रिंशदक्षरेभ
वतस्त्रयस्त्रिंशद्वैदेवाअष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्याःप्रजा
पतिश्चवषट्कारश्चतत्सयमेयज्ञमुखेदेवताअक्षरभाजःकरोत्यक्ष १०

MEMORIAL

रेणाक्षरेणैवतद्देवतांप्रीणातिदेवपात्रेणैवतद्देवतास्तर्पयति ४ १०
प्रयाजवदननुयाजंकर्तव्यंप्रायणीयमित्याहुर्हीनमिववाएतदींखितमि
वयत्प्रायणीयस्यानुयाजाइतितत्तन्नादृत्यंप्रयाजवदेवानुयाजवत्क
र्तव्यंप्राणावैप्रयाजाःप्रजानुयाजायत्प्रयाजानंतरियात्प्राणांस्तद्यज
मानस्यांतरियाद्यदनुयाजानंतरियात्प्रजांतद्यजमानस्यांतरियात्तस्मा
त्प्रयाजवदेवानुयाजवत्कर्तव्यंपत्नीर्नसंयाजयेत्संस्थितयजुर्नजुहु
यात्तावतैवयज्ञःसंस्थितःप्रायणीयस्यनिष्कासन्निदध्यात्तमुदयनी

ब्रा॰पं॰प्र॰ येनाभिनिर्वपेद्यज्ञस्य संतत्यै यज्ञस्याव्यवछेदाय योखलु यस्यामेवस्था
११ ल्यांप्रायणीयंनिर्वपेत्तस्यामुदयनीयंनिर्वपेत्तावतैवयज्ञः संततोव्य
वछिन्नोभवत्यमुष्मिन्वाएतेनलोकेराध्नुवंतिनास्मिन्नित्याहुर्यत्प्राय
णीयमितिप्रायणीयमितिनिर्वपंतिप्रायणीयमितिचरंतिप्रयंत्येवा
स्माल्लोकाद्यजमानाइत्यविद्ययैवतदाहुर्व्यतिषजेद्याज्यानुवाक्याया
ः प्रायणीयस्यपुरोनुवाक्यास्ताउदयनीयस्ययाज्याः कुर्याद्याउदय
नीयस्यपुरोनुवाक्यास्ताः प्रायणीयस्ययाज्याः कुर्यात्तद्व्यतिषजत्युभयो ११

र्लोकयोर्ऋध्याउभयोर्लोकयोः प्रतिष्ठित्याउभयोर्लोकयोर्ऋध्नोत्युभ
योर्लोकयोः प्रतितिष्ठतिप्रतितिष्ठतियएवंवेद॥ आदित्यश्चरुः प्रायणीयो
भवत्यादित्यउदयनीयोयज्ञस्यधृत्यैयज्ञस्यबर्सनध्यैयज्ञस्याप्रस्रंसायतद्यथै य ३
वादइतिहस्माहतेजन्याउभयतोंतयोरप्रस्रंसायबर्सौनह्यत्येवमेवैतद्यज्ञ
स्योभयतोंतयोरप्रस्रंसायबर्सौनह्यतियदादित्यश्चरुः प्रायणीयोभवत्या
दित्यउदयनीयः पथ्ययैवेतः स्वस्त्याप्रयंतिमभ्युद्यंतिस्वस्त्येवेतः प्रयंति
स्वस्त्युद्यंतिस्वस्त्युद्यंति॥५॥११॥ इतिप्रथमपंचिकाद्वितीयोध्यायः॥२॥ प्रा
पथ्यांस्वस्ति २

ब्रा·पं१· च्यांवैदिशिदेवाः सोमंराजानमक्रीणंस्तस्मात्प्राच्यांदिशिक्रीयतेतंत्रयोदशा
१२ न्मासादक्रीणंस्तस्मात्त्रयोदशोमासोनानुविद्यतेनवैसोमविक्रय्यनुविद्य
तेपापोहिसोमविक्रयीतस्यक्रीतस्यमनुष्यानभ्युपावर्त्तमानस्यदिशोवीर्या
णीन्द्रियाणिव्युदसीदंस्तान्येकयर्चावारुरुत्संततानिनाशक्नुवंस्तानिद्वाभ्यां
तानितिसृभिस्तानिचतसृभिस्तानिपंचभिस्तानिषड्भिस्तानिसप्तभिर्नैवा
वारुंधततान्यष्टाभिरवारुंधताष्टाभिराश्नुवतयदष्टाभिरवारुंधताष्टा
भिराश्नुवततदष्टानामष्टत्वमश्नुतेयद्यत्कामयतेयएवंवेदतस्मादेतेषु १२

कर्मस्वष्टावष्टावन्वाच्यंतइंद्रियाणांवीर्याणामवरुध्यै १ १२ सोमायक्री
तायप्रोह्यमाणायानुब्रूहीत्याहाध्वर्युर्भद्रादभिश्रेयःप्रेहीत्यन्वाहायंवा
वलोकोभद्रस्तस्मादसावेवलोकःश्रेयान्स्वर्गमेवतंलोकंयजमानंगम
यतिबृहस्पतिः पुरएतातेअस्त्वितिब्रह्मवैबृहस्पतिर्ब्रह्मैवास्माएतत्पुरोग
वमकर्णवैब्रह्मण्वद्रिष्यत्येथमवस्यवरआपृथिव्याइतिदेवयजनंवैवरंपृ
थिव्यैदेवयजनएवैनंतदवसाययत्यारेशत्रून्कृणुहिसर्ववीरइतिद्विषं
तमेवास्मैतत्पाप्मानंभ्रातृव्यमपबाधतेधरंपादयतिसोमयास्तेमयो।

ब्रा॰प्र॰ भुवरितित्र्यृचंसोम्यंगायत्रमन्वाहसोमेराजनिभ्रोत्स्यमाणेस्वयैवैनंतद्देव
१३ तयास्वेनछंदसासमर्द्धयतिसर्वैनंदंतियशसागतेनेत्यन्वाहयशोवैसो
मोराजासर्वोहवाएतेनक्रीयमाणेननंदतियश्चयज्ञेलप्स्यमानोभवति
यश्चनसभासाहेनसख्यासखायइत्येषवैब्राह्मणानांसभासाहः स
ख्यायत्सोमोराजाकिल्बिषस्पृदित्येषउएवकिल्बिषस्पृद्योवैभवति
यः श्रेष्ठतामश्नुतेसकिल्बिषंभवतितस्मादाहुर्मानुवोचोमाप्रचारीः
किल्बिषंनुमायातयन्नितिपितुषणिरित्यन्नंवैपितुदक्षिणावैपितुनामे १३

नेनसनोत्यन्नसनिमेवैनंतत्करोत्यरंहितोभवतिवाजिनायेतीन्द्रियंवैवीर्यंवा
जिनमाजरसंहास्मैवाजिनंनापच्छिद्यतेयएवंवेदागन्देवइत्यन्वाहागतोहिस
तर्हिभवत्यृतुभिर्वर्धतुक्षयमित्यृतवोवैसोमस्यराज्ञोराजभ्रातरोयथामनु
ष्यस्यतैरेवैनंतत्सहागमयतिदधातुनः सवितासुप्रजामिषमित्याशिषमा
शास्तेसनः क्षपाभिरहभिश्चजिन्वत्वित्यहानिवाअहानिरात्रयः क्षपाअ
होरात्रैरेवास्माएतामाशिषमाशास्तेप्रजावंतंरयिमस्मेसमिन्वत्वित्याशि
षमेवाशास्तेयाते धामानिहविषायजंतीत्यन्वाहतातेविश्वापरिभूरस्त्व

ब्रा·प्र· यज्ञं गयस्फानःप्रतरणःसुवीरइतिगवांनःस्फावयिताप्रतारयितैधी
१४ त्येवतदाहावीरहाप्रचरासोमदुर्यानितिगृहावैदुर्याबिभ्यतिवैसोमाद्रा
ज्ञआयतोयजमानस्यगृहाःसयदेतामन्वाहशांत्यैवैनंतच्छमयतिसो
स्यशांतोनप्रजांनपशून्हिनस्तीमांधियंशिक्षमाणस्यदेवेतिवारुण्या
परिदधातिवरुणदेवत्योवाएषतावद्यावदुपनद्धोयावत्परिश्रितानि
प्रपद्यतेस्वयैवैनंतद्देवतयास्वेनछंदसासमर्द्धयतिशिक्षमाणस्यदेवेति
शिक्षतेवाएषयोयजतेक्रतुंदक्षंवरुणसंशिशाधीतिवीर्यंप्रज्ञानंवरुण १४

संशिशाधीत्येवतदाहययातिविश्वादुरितातरेमसुतर्माणमधिनावंरुहेमेति
यज्ञोवैसुतर्मानौःकृष्णाजिनंवैसुतर्मानौर्वाग्वैसुतर्मानौर्वाचमेवतदारुह्यत
यास्वर्गंलोकमभिसंतरतिताएताअष्टावन्वाहरूपसमृद्धाएतद्वैयज्ञस्यसमृ
द्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतितासांत्रिःप्रथमामन्वाहत्रि
रुत्तमांताद्वादशसंपद्यंतेद्वादशवैमासाःसंवत्सरःसंवत्सरःप्रजापतिः
प्रजापत्यायतनाभिरेवाभीराध्नोतियएवंवेदत्रिःप्रथमांत्रिरुत्तमामन्वाह
यज्ञस्यैवतद्बर्सौनह्यतिस्थेम्नेबलायाविस्रंसाय २ १३ अन्यतरोन

ब्रा.प्र. द्वान्युक्तस्यादन्यतरोविमुक्तोथराजानमुपावहरेयुर्यदुभयोर्विमुक्तयोरु
१५ पावहरेयुः पितृदेवत्यंराजानंकुर्युर्यद्युक्तयोरयोगक्षेमः प्रजाविंदेत्ताः
प्रजाः परिप्लवेरन्योनड्वान्विमुक्तस्तच्छालासदांप्रजानांरूपंयोयुक्तस्त
च्चक्रियाणांतेयेयुक्तेन्योविमुक्तेन्यउपावहरंत्युभावेवतेक्षेमयोगौकल्प
यंतिदेवासुरावाएषुलोकेषुसमयतंततएतस्यांप्राच्यांदिश्ययतंततांस्त
तोसुराअजयंस्तेदक्षिणस्यांदिश्ययतंततांस्ततोसुराअजयंस्तेप्रतीच्यां
दिश्ययतंततांस्ततोसुराअजयंस्तउदीच्यांदिश्ययतंततांस्ततोसुराअजयँ १५

स्तउदीच्यांप्राच्यांदिश्ययतंततेततोनपराजयंतसैषादिगपराजितातस्मा
देतस्यांदिशियतेतवायातयेद्वेश्वरोहानृणाकर्त्तोस्तेदेवाअब्रुवन्नराजत
यावैनोजयंतिराजानंकरवामहाइतितथेतितेसोमंराजानमकुर्वंस्तेसो
मेनराज्ञासर्वादिशोजयन्नेषवैसोमराजायोयजतेप्राचितिष्ठस्याद्धति
तेनप्राचींदिशंजयतितंदक्षिणापरिवहंतितेनदक्षिणांदिशंजयतितं
प्रत्यंचमावर्त्तयंतितेनप्रतीचींदिशंजयतितमुदीचस्तिष्ठतउपावहरंति
तेनोदीचींदिशंजयतिसोमेनराज्ञासर्वादिशोजयतियएवंवेद ३ १४ ह

ब्रा·प्र· विरातिथ्यंनिरुप्यतेसोमेराजन्यागतेसोमोवैराजायजमानस्यगृहाना
१६ गच्छतितस्माएतद्विरातिथ्यंनिरुप्यतेतदातिथ्यस्यातिथ्यत्वंनवकपा
लोभवतिनववैप्राणाःप्राणानांक्लृप्त्यैप्राणानांप्रतिप्रज्ञात्यैवैष्णवोभ
वतिविष्णुर्वैयज्ञःस्वयैवैनंतद्देवतयास्वेनछंदसासमर्द्धयतिसर्वाणिवा
छंदांसिचपृष्ठानिचसोमंराजानंक्रीतमन्वायंतियावंतःखलुवैराजा
नमनुयंतितेभ्यःसर्वेभ्यआतिथ्यंक्रियतेग्निंमंथंतिसोमेराजन्यागतेत
द्यथैवादोमनुष्यराजआगतेन्यस्मिन्वार्हत्युक्षाणंवावेहतंवाक्षदंतए १६

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

वमेवास्माएतत्क्षदंतेयदग्निंमंथंत्यग्निर्हिदेवानांपशुः ४ १५ अग्नयेम
थ्यमानायानुब्रूहीत्याहाध्वर्युरभित्वादेवसवितरितिसावित्रीमन्वाहत
दाहुर्यदग्नयेमथ्यमानायानुवाचाहाथकस्मात्सावित्रीमन्वाहेतिसवि
तावैप्रसवानामीशेसवितृप्रसूताएवैनंतन्मंथंतितस्मात्सावित्रीमन्वाहम
हीद्यौःपृथिवीचनइतिद्यावापृथिवीयामन्वाहतदाहुर्यदग्नयेमथ्यमा
नायानुवाचाहाथकस्माद्द्यावापृथिवीयामन्वाहेतिद्यावापृथिवीभ्यां
वाएतंजातंदेवाःपर्यगृह्णंस्ताभ्यामेवाद्यापिपरिगृहीतस्तस्माद्द्यावा

यै२

ब्रा-प्र- पृथिवीयामन्वाह त्वामग्नेपुष्करादध्यीतितृचमाग्नेयंगायत्रमन्वाहाग्नौम
१७ थ्यमानेसर्वैवैनंतद्देवतयास्वेनछंदसासमर्द्धयत्यथबीनिरमंथतेतिरूपस
मृद्धमेतद्यज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतिस
यदिनजायेतयदिचिरंजायेतराक्षोघ्न्योगायत्र्योनूच्या अग्नेहंसिन्य
त्रिणमितिसेतारक्षसामपहंतैरक्षांसिवाएनंतर्ह्यालभंतेयर्हिनजायते
यर्हिचिरंजायतेसयद्येकस्यामेवानूक्तायांजायेतयदिद्वयोरथोतब्रुवं
तुजंतवइतिजातायांजातवतीमभिरूपामनुब्रूयाद्यद्यज्ञेभिरूपंतत्स १७

मृद्धमाप्रंहस्तेनखादिनमितिहस्ताभ्यांह्येनंमथंतिशिशुंजातमितिशिशु
रिवबाएषप्रथमजातोयदग्निर्नविभ्रतिविशामग्निंस्वध्वरमितियद्वैदे
वानांनेतितद्देषांमो३मितिप्रदेवंदेववीतयेभरतावसुवित्तममितिप्रह्रिय
माणायाभिरूपायद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धमास्वेयोनौनिषीदत्वित्येषहवा
अस्यस्वोयोनिर्यदग्निरग्नेराजातंजातवेदसीतिजातइतरोजातवेदाइतर
ःप्रियंशिश्रीतातिथिमित्येषहवाअस्यप्रियोतिथिर्यदग्निरग्नेःस्योनआ
गृहपतिमितिशांत्यामेवैनंतदधात्यग्निनाग्निःसमिध्यतेकविर्गृहपति

ब्रा॰प्र॰ युवा हव्यवाडुक्थ्यास्य इत्यभिरूपायंयद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंत्वंह्यग्नेअग्निना
१८ विप्रोविप्रेणसंत्सतेतिविप्रस्तरोविप्रस्तरःसंनितरःसंनितरःसखास॰
ख्यासमिध्यसइत्येषहवाअस्यस्वःसखायदग्निरग्नेस्तंमर्जयंतसुक्र
तुंपुरोयावानमाजिषु स्वेषुक्षयेषुवाजिनमित्येषहवाअस्यस्वःक्षयो
यदग्निरग्नेर्यज्ञेनयज्ञमयजंतदेवाइत्युत्तमयापरिदधातियज्ञेनवैत
देवायज्ञमयजंतयदग्निनाग्निमयजंततेस्वर्गंलोकमायंस्तानिधर्मा
णिप्रथमान्यासन् तेहनाकंमहिमानःसचंतयत्रपूर्वेसाध्याःसंतिदे १८

वाइतिछंदांसिवैसाध्यादेवास्तेग्नेग्निनाग्निमयजंततेस्वर्गंलोकमायन्ना
दित्याश्चैवेहासंनंगिरसश्चतेग्नेग्निनाग्निमयजंततेस्वर्गंलोकमायन्सैषा
स्वर्ग्याहुतिर्यदग्न्याहुतिर्यदिहवाअप्यब्राह्मणोक्तोयदिदुरुक्तोक्तोय
जतेथहैषाहुतिर्गछत्येवदेवान्नपाप्मनासंसृज्यतेगछत्यस्याहुतिर्देवा
न्नास्याहुतिःपाप्मनासंसृज्यतेयएवंवेदताएतास्त्रयोदशान्वाहरूपस
मृद्धाएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतिता
सांत्रिःप्रथमामन्वाहत्रिरुत्तमांताःसप्तदशसंपद्यंतेसप्तदशोवैप्रजापति

ब्रा·प्र· द्वादशमासाःपंचर्तवस्तावान्संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्राजापत्या
१९ यतनाभिरेवाभीराध्नोतियएवंवेदत्रिःप्रथमांत्रिरुत्तमामन्वाहयज्ञ
स्यैवतद्बर्सौनह्यतिस्थेम्नेबलायाविस्रंसाय ५ १६ समिधाग्निंदु
वस्यताप्यायस्वसमेतुतइत्याज्यभागयोःपुरोनुवाक्येभवतआतिथ्य
वत्योरूपसमृद्धेएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृग
भिवदतिसैषाग्नेय्यातिथिमतीनसोम्यातिथिमत्यस्तियत्सोम्यातिथिमती
स्याच्छ्वत्सास्यादेतत्वैवैषातिथिमतीयदापीनवतीयदावाअतिथिं १९

परिवेविषत्यापीनइवंवैसतर्हिभवतितमोर्जुषाणेनैवयजतीदंविष्णुर्विचक्र
मेत्तदस्यप्रियमभिपाथोअश्यामितिवैष्णव्यौत्रिपदामन्वाहचतुष्पदयायज
तिसप्तपदानिभवंतिशिरोवाएतद्यज्ञस्ययदातिथ्यंसप्तवैशीर्षन्प्राणाःशीर्षि
न्नेवतत्प्राणान्दधातिहोतारंचित्ररथमध्वरस्यप्रप्रायमग्निर्भरतस्यशृण्व
इतिस्विष्टकृतःसंयाज्येभवतआतिथ्यवत्योरूपसमृद्धेएतद्वैयज्ञस्यसमृ
द्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतित्रिष्टुभौभवतःसेंद्रियत्वा
येकांतंभवतीकांतेनवाएतेनदेवाअराध्नुवन्यदातिथ्यंतस्मादिकांतमेव

ब्रा॰प्र॰ कर्त्तव्यंप्रयाजानेवात्रयजंतिनानुयाजान्प्राणावैप्रयाजाअनुयाजास्तेयदस्मे
२० शीर्षन्प्राणास्तेप्रयाजायेवांचस्तेनुयाजाःसयोत्रानुयाजान्यजेद्यथेमान्प्रा
णानात्नुप्यशीर्षंध्वित्सेत्तादृक्तदतिरिक्तं तत्समुवाइमेप्राणाविद्वयेचे
मेयेचेमेतद्यद्देवात्रप्रयाजान्यजंतिनानुयाजास्तत्रसकामउपाप्तोयोनु
याजेषुयोनुयाजेषु ६ १७ इतिप्रथमपंचिकात्ततीयोध्यायः ३ यज्ञो
वैदेवेभ्यउदक्रामन्नवोहमन्नंभविष्यामीतिनेतिदेवाअब्रुवन्नन्नमेवनोभ न्नर
विष्यसीतितंदेवाविमेथिरेसहेभ्योविहृतोनप्रबभूवतेहोचुर्देवानैइत्थं २०
वैनर

विहृतोत्नंभविष्यतिहंतेमंयज्ञंसंभरामेतितथेतितंसंजभ्रुस्तंसंभृत्योचुर
श्विनाविमंभिषज्यतमित्यश्विनौवैदेवानांभिषजावश्विनावध्वर्यूतस्मा
दध्वर्यूघर्मंसंभरतस्तंसंभृत्याहतुर्ब्रह्मन्प्रवर्ग्येणप्रचरिष्यामोहोतरभिष्टु
हीति १ १८ ब्रह्मजज्ञानंप्रथमंपुरस्तादितिप्रतिपद्यतेब्रह्मवैबृहस्पतिर्ब्रह्म
णैवैनंतद्भिषज्यतीयंपित्रेराष्ट्र्येत्यग्रइतिवाग्वैराष्ट्रीवाचमेवास्मिंस्तद्दधा
तिमहान्महीअस्तभायद्विजातइतिब्राह्मणस्यत्याब्रह्मवैबृहस्पतिर्ब्रह्मणैवै
नंतद्भिषज्यत्यभित्यंदेवंसवितारमाण्योरितिसावित्रीप्राणोवैसविताप्राणमे

ब्रा·प्र· वास्मिँस्तद्दधाति संसीदस्व महाँ असीत्येवैनं समसादयन्नंजंति यं प्रथयंतो
२१ न विप्रा इत्यज्यमानायाभिरूपा यद्यज्ञेभिरूपं तत्समृद्धं पतंगमक्तमसुर
स्य मायया यो नः सनुत्यो अभिदासदग्ने भवा नो अग्ने सुमना उपेतावि
तिद्वे द्वे अभिरूपे यद्यज्ञेभिरूपं तत्समृद्धं कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वी
मिति पंच राक्षोघ्न्यो रक्षसामपहत्यै परि त्वा गिर्वणो गिरो धि द्वयोरद्धा
उ वध्यं वचः शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यदपश्यं गोपामनिपद्यमानमिति
चतस्र एकपातिन्यस्ता एकविंशतिर्भवंत्येकविंशो यं पुरुषो दश हस्त्या अं २१

MEMORIAL

गुल्यो दश पाद्या आत्मैकविंशस्तमिममात्मानमेकविंशं संस्कुरुते २ १९ स्त
कृद्रप्सस्य धमतः समस्वरन्निति नव पावमान्यो नव वै प्राणाः प्राणानेवा॰
स्मिंस्तद्दधात्ययं वेनश्चोदयत्पृश्निगर्भा इत्ययं वै वेनोस्माद्वा ऊर्ध्वा अन्ये प्रा
णा वेनंत्यवांचोन्ये तस्माद्वेनः प्राणो वा अयं सन्नाभेरिति तस्मान्नाभिस्तन्नाभे
र्नाभित्वं प्राणमेवास्मिंस्तद्दधाति पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते तपोष्पवित्रं विततं
दिवस्पदे वियत्सवित्रं धिषणा अतन्वतेति पितृवंतः प्राणास्त इमेवांचो रेतस्या मूत्र्य
: पुरीष्य इत्येतानेवास्मिंस्तद्दधाति ३ २० गणानां त्वा गणपतिं हवामह इति ब्रा

ब्रा·प· ह्मणस्पत्यंब्रह्मवैबृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनंतद्भिषज्यतिप्रपश्चयस्यसप्रथश्च
२२ नामेतिघर्मतन्वःसतनुमेवैनंतत्सरूपंकरोतिरथंतरमाजभारावसिष्ठः
भरद्वाजोबृहदाचक्रेअग्नेरितिबृहद्रथंतरवंतमेवैनंतत्करोत्यपश्यंत्वाम
नसाचेकितानमितिप्रजावान्प्राजापत्यःप्रजामेवास्मिंस्तद्दधातिकाराध
द्धोत्राश्विनावामितिनवविछंदसस्तदेतद्यज्ञस्यांतस्त्यंविस्रस्तमिववाअं
तस्यमणीयइवचरत्छ्वीयइवचतस्मादेताविछंदसोभवंत्येताभिर्ह्याश्विना
ःकक्षीवान्प्रियंधामोपागच्छत्सपरमंलोकमजयदुपाश्विनोःप्रियंधामग २२

च्छतिजयतिपरमंलोकंयएवंवेद।अभात्यग्निरुषसामनीकमितिसूक्तंपीपि
वांसमश्विनाघर्ममच्छेत्यभिरूपंयद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंतदुत्रैष्टुभंवीर्यंवैत्रि
ष्टुब्वीर्यमेवास्मिंस्तद्दधातिग्रावाणेवतदिदर्थंजरेथेइतिसूक्तमक्षीइवकर्णा
विवनासेवेत्यंगसमाख्यायमेवास्मिंस्तदिंद्रियाणिदधातितदुत्रैष्टुभंवीर्यं
वैत्रिष्टुब्वीर्यमेवास्मिंस्तद्दधातीकेद्यावापृथिवीपूर्वचित्तयइतिसूक्तमग्निं
घर्मंसुरुचंयामन्निष्टयइत्यभिरूपंयद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंतदुजागतंजाग
तंजागतावैपशवःपशूनेवास्मिंस्तद्दधातियाभिरमुमावतंयाभिरमुमाव

ब्रा·प्र· तमित्थेनावतोहावाअश्विनौकामान्ददृशतुस्तानेवास्मिंस्तद्दधातीतितेरैवेनंत
२३ त्समर्धयत्यरूरुचदुषसःपृश्निरग्रियइतिरुरुचितवतीरुचमेवास्मिंस्तद्द
धातिद्युभिरक्तुभिःपरिपातमस्मानित्युत्तमयापरिदधात्यरिष्टेभिरश्विना
सौभगेभिः तन्नोमित्रोवरुणोमामहंतामदितिःसिंधुःपृथिवीउतद्यौरि
त्येतेरैवेनंतत्कामैःसमर्द्धयतीतिनुपूर्वपटलं ४ २१ अथोत्तरमुपहूयेसु
दुघांधेनुमेतांहिरुणवतीवसुपत्नीवसूनामभित्वादेवसवितःसमीवत्संन
मातृभिःसंवत्सरवमातृभिर्यस्तेस्तनःशशयोयोमयोभूर्गौरमीमेदनुवत्सं २३

मिषंतंनमसेदुपसीदतसंज्ञानानाउपसीदन्नभिद्वादशभिर्विवस्वतोदुहंति
संसेकंसमिद्धोअग्निरश्विनासमिद्धोअग्निर्वृषणारतिर्दिवस्तदुमयपक्षन्तम
मस्यकर्मोत्वन्वन्नभोदुत्स्यतेघृतंपयउत्तिष्ठब्रह्मणस्पतेधुक्षसिप्युषीमिषमु
पद्रवपयसागोधुगोषमासुतेसिंचतघ्नियमानन्नमश्विनोर्ऋषिःसमुत्सेम
हतीरपरस्येकविंशतिरभिरूपंतत्समृद्धमुदुष्यदेवःसविताहिरण्ययेत्यनु
त्तिष्ठतिप्रैतुब्रह्मणस्पतिरित्यनुप्रैतिगंधर्वइत्थापदमस्यरक्षतीतिखरमवेक्ष
तेनाकेसुपर्णमुपयत्पतंतमितिसुपविशतितत्रोवांघर्मोनक्षतिस्वहोतोभापि
रूपायघ्नेभि ३

ब्रा·प्र· बतमश्विनेतिपूर्वाह्णेयजत्यग्नेवीहीत्यनुवषट्करोतिस्विष्टकृद्भाजनंयदु
२४ स्रियास्वाहुतंघृतंपयोस्यपिबतमश्विनेत्यपराह्णेयजत्यग्नेवीहीत्यनुवष
ट्करोतिस्विष्टकृद्भाजनंत्रयाणांहवैहविषांस्विष्टकृतेनसमवद्यंतिसोमस्य
घर्मस्यवाजिनस्येतिसयदनुवषट्करोत्यग्नेरेवस्विष्टकृतोनंतरित्यैदिश्वाआ
शादक्षिणसादितिब्रह्माजपतिस्वाहाकृतःशुचिर्देवेषुघर्मः समुद्रादूर्मि
मुदियर्त्तिवेनोद्रप्सः समुद्रमभियज्जिगाति सखेसखायमभ्याववृत्स्वो
र्ध्वउषुणउतयउर्ध्वोनःपाह्यंहसस्तंघेमित्थानमस्विनइत्यभिरूपायद्य २४

ज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंपावकशोचेतवहिक्षयंपरीतिभक्षमाकांक्षतेहुतंहवि
र्मधुहविरिंद्रतमेग्नावश्यामतेदेवघर्म मधुमतः पितुमतोवाजवतोंगि
रस्वतोनमस्तेअस्तुमामाहिंसीरितिघर्मस्यभक्षयतिश्येनोनयोनिंसदनं
धियाकृतमायस्मिन्त्सप्तवासवाइतिसंसाद्यमानायान्वाहहविर्हविष्मोम
हिसद्मदैव्यमितियदहरुत्सादयिष्यंतोभवंतिसूयवसाद्भगवतीहिभूया
इत्युत्तमयापरिदधातितदेतद्देवमिथुनंयद्घर्मःसयोघर्मःस्तच्छिश्नंयो
शफौताशफौयोपयमनीतेश्रोणिकपालेयस्ययस्तद्रेतस्तदिदमग्नौदेवयो

ब्रा·प्र· न्यां प्रजननेरेतः सिच्यतेग्निर्वैदेवयोनिः सोग्नेर्देवयोन्या आहुतिभ्यः संभ
२५ वत्यृङ्मयो यजुर्मयः साममयो वेदमयो ब्रह्ममयोमृतमयः संभूय दे
वता अप्येति य एवं वेद यश्चैवं विद्वानेतेन यज्ञक्रतुना यजते ५ २२ देवा
सुरा वा एषु लोकेषु समयतंत ते वा असुरा इमानेव लोकान्पुरो कुर्वत यथौ
जीयांसो बलीयांस एवं ते वा अयस्मयीमेवेमामकुर्वत रजतामंतरिक्षं ह
रिणीं दिवं ते तथेमां लोकान्पुरो कुर्वत ते देवा अब्रुवन्पुरो वा इमे सुरा इमांल्लो
कानक्रत पुर इमाँल्लोकान्प्रतिकरवामहा इति तथेति ते सद एवास्याः प्रत्य २५

कुर्वताग्नीध्रमंतरिक्षाद्धविर्धाने दिवस्ते तथेमाँल्लोकान्पुरः प्रत्यकु
र्वत ते देवा अब्रुवन्नुपसद उपायामोपसदा वै महापुरं जयंतीति तथेति
ते यामेव प्रथमामुपायंस्तयैवैनानस्माल्लोकादनुदंत यां द्वितीयां त
यांतरिक्षाद्यां तृतीयां तया दिवस्तांस्तथैभ्यो लोकेभ्योनुदंत ते वा एभ्यो
लोकेभ्यो नुत्ता असुरा ऋतूनश्रयंत ते देवा अब्रुवन्नुपसद एवोपाया
मेति तथेति त इमास्तिस्रः सतीरुपसदो द्विर्द्विरेकैकामुपायंस्ताः षट् संप
द्यंत षड्वा ऋतवस्तान्वा ऋतुभ्योनुदंत ते वा ऋतुभ्यो नुत्ता असुरा मासान

ब्रा०त्र· श्रयंत तेदेवा अब्रुवन्नुपसद एवोपायामेतितथेति तस्मात्षट्सतीरुप
२६ सदोद्विर्द्विरेकैकामुपायंस्ताद्वादशसमपद्यंत द्वादशवैमासास्तान्वैमा
सेभ्योनुदंततेवैमासेभ्योनुत्ताअसुराअर्धमासान श्रयंततेदेवाअब्रुव
न्नुपसदएवोपायामेतितथेति तस्माद्वादशसतीरुपसदोद्विर्द्विरेकैका
मुपायंस्ताश्चतुर्विंशतिः समपद्यंत चतुर्विंशतिर्वा अर्धमासास्तान्वा
अर्धमासेभ्योनुदंततेवा अर्धमासेभ्योनुत्ताअसुरा अहोरात्रे अश्रयंत
तेदेवा अब्रुवन्नुपसदावेवोपायामेतितथेतितेयामेवपूर्वाह्णउपस २६

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

दमुपायंस्तयैवैनानन्होनुदंत यामपराह्णे तयारात्रेस्तांस्तथोभाभ्यामहो
रात्राभ्यामंतरायंस्तस्मात्पूर्वा ह्णे पूर्वयोपसदा प्रचरंत्यपराह्णेप
रया तावंतमेव तद्द्विषते लोकं परिशिनष्टि॥ २३॥ जितयोवैनामैतायदु
पसदोसपत्नांवाएताभिर्देवाविजितिंव्यजयंतांसपत्नांविजितिंविजय त४
तेयएवंवेदयांदेवाएषुलोकेषुयामृतुषुयांमासेषुयामर्धमासेषुया
महोरात्रयोर्विजितिंव्यजयंतांविजितिंविजयतेयएवंवेदतेदेवाऽअ
बिभयुरस्माकंविप्रेमाणमन्विदमसुराआभविष्यंतीतिते व्युत्क्रम्यामं

श्रा०प्र० यंताग्निर्वसुभिरुदक्रामदिंद्रोरुद्रैर्वरुणआदित्यैर्बृहस्पतिर्विश्वैर्देवै
२७ स्तेतथाव्युत्क्रम्यामंत्रयंततेऽब्रुवन्हंतयाएवनऽइमाःप्रियतमास्तन्व
स्ताऽअस्यवरुणस्यराज्ञोगृहेसंनिदधामहैताभिरेवनःसनसंगछाते
योनएतदतिक्रामाद्यआलुलोभयिषादितितथेतितेवरुणस्यराज्ञोगृ
हेतनूःसंन्यदधततेयद्वरुणस्यराज्ञोगृहेतनूःसन्यदधततत्तानूनप्त्रम
भवत्तद्वेतानूनप्त्रस्यतानूनप्त्रत्वंतस्मादाहुर्नसतानूनप्त्रिणेद्रोग्धव्य
मितितस्माद्विदमसुरानान्वाभवंति॥ २४ ॥शिरोवाएतद्यज्ञस्ययदा २७

तिथ्यंग्रीवाउपसदःसमानबर्हिषीभवतःसमानंहिशिरोग्रीवमित्थंवा
एतांदेवाःसमस्कुर्वतयदुपसदस्तस्याऽआग्निरनीकमासीत्सोमःशल्
योविष्णुस्तेजनंवरुणःपर्णानितामाज्यधन्वानोव्यसृजंस्तयापुरो
भिंदंतआयंस्तस्मादेताआज्यहविषोभवंतिचतुरोऽग्रेस्तनान्व्रतमु
पेत्यपसत्सुचतुःसंधिर्हीषुरनीकंशल्यस्तेजनंपर्णानित्रीनुस्त
नान्व्रतमुपेत्यपसत्सुत्रिसंधिर्हीषुरनीकंशल्यस्तेजनं।द्वौस्तनौ
व्रतमुपेत्यपसत्सुद्विसंधिर्हीषुःशल्यश्चह्येवतेजनंचैकंस्तनंव्रत

ब्रा·प्र· मुपेत्योपसत्स्वेकाह्येवेषुरित्याख्यायतएकयावीर्यंक्रियतेपरो
२८ वरीयांसोवाइमेलोकाऽअर्वागहीयांसःपरस्तादर्वाचीरुपसदउ
उपेत्येषामेवलोकानामभिजित्याउपसद्यायमीळ्हुषइमांमेअग्ने
समिधमिमामुपसदंवनेरितितिस्रस्तिस्रःसामिधेन्योरूपसमृद्धा
एतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतिजघ्नि
वतीर्याज्यानुवाक्याःकुर्यादग्निर्वृत्राणिजंघनद्यउग्रइवशर्यहा।त्वंसो
मासिसत्पतिर्गयस्फानोअमीवहेदंविष्णुर्विचक्रमेत्रीणिपदाविचक्रे ॥२८

मइत्येताविपर्यस्ताभिरपराण्हेयजतिघ्नंतोवाएताभिर्देवाःपुरोभिदंत
आयंन्यदुपसदःसछंदसःकर्तव्यानविछंदसोयद्विछंदसःकुर्याद्ग्री
वासुगंडंदध्यादीश्वरोग्लावोजनितोस्तस्मात्सछंदसएवकर्तव्या।न
विदैछेसस्तदुहस्माहोपाविर्जानश्रुतेयउपसदांकिलवेतद्ब्राह्मणेय
स्मादप्यश्लीलस्यश्रोत्रियस्यमुखंव्येवज्ञायतेतृप्तमिवभरेतीवेत्या
ज्यहविषोह्युपसदोग्रीवासुमुखमध्याहितंतस्माद्धस्मतदाह॥२५॥
देववर्मवाएतद्यत्प्रयाजाश्चानुयाजाश्चाप्रयाजमननुयाजंभवतीष्वै

श्रा·प्र· संशिश्यासाअप्रतिशीर्णायसकृदतिक्रम्याश्रावयतियत्तस्याभिक्रांत्याअ
२९ नपक्रमायतदाहुःक्रूरमिववाएतत्सोमस्यराज्ञोंतेचरंतियदस्यघृते
नांतेचरंतिघृतेनहिवज्रेणेंद्रोवृत्रमहंस्तद्यदंशुरंशुष्टेदेवसोमाप्या
यतामिंद्रायैकधनविदआतुभ्यमिंद्रःप्यायतामात्वमिंद्रायप्यायस्वा
प्याययास्मान्सखीन्सन्यामेधयास्वस्तितेदेवसोमसुत्यामुदृचम
शीयेतिराजानमाप्याययंतियदेवास्यतत्क्रूरमिवांतेचरंतितदेवास्यै
तेनाप्याययंत्यथोएनंवर्धयंत्येवद्यावापृथिव्योर्वाएषगर्भोयत्सोमोरा २९

जातद्यदेष्टारायएष्टावामानिप्रेषेभगाय।ऋतमृतवादिभ्योनमोदिवेनमः
पृथिव्याइतिप्रस्तरेनिह्नुवतेद्यावापृथिवीभ्यामेवतंनमस्कुर्वंत्यथोएनेव
र्धयंत्येववर्धयंत्येव॥ २६॥इतिप्रथमपंचिकायांचतुर्थोध्यायः॥ ॥सो
मोवैराजागंधर्वेष्वासीत्तंदेवाश्चऋषयश्चाभ्यध्यायन्कथमयमस्मान्सो
मोराजागच्छेदितिसावागब्रवीत्स्त्रीकामावैगंधर्वामयैवस्त्रियाभूतया
पणध्वमितिनेतिदेवाअब्रुवन्कथंवयंत्वदृतेस्यामेतिसाब्रवीत्क्रीणी
तैवयर्हिवाववोमयार्थोभवितातर्ह्येववाहंपुनरागंतास्मीतितथेतितया

आ॰ प्र॰ महार्णग्न्याभृतयासोमंराजानमक्रीणंस्तामनुकृतिमस्कंनांवत्सतरी
॥३०॥ माजंतिसोमक्रयणींतयासोमंराजानंक्रीणंतितांपुनर्निष्क्रीणीयात्पु
नर्हिसातानागच्छत्तस्मादुपांशुवाचाचरितव्यंसोमेराजनिक्रीतेगंधर्वे
षुहितर्हिवाग्भवतिसाग्नावेवप्रणीयमानेपुनरागच्छति॥ २७ ॥अग्न
येप्रणीयमानायानुब्रूहीत्याहाध्वर्युः प्रदेवंदेव्याधियाभरताजातवेदसं।
हव्यानोवक्षदानुषगितिगायत्रींब्राह्मणस्यानुब्रूयाद्गायत्रोवैब्राह्मण
स्तेजोवैब्रह्मवर्चसंगायत्रीतेजसैवैनंतद्ब्रह्मवर्चसेनसमर्धयतीमंमे ॥३०॥

हेविदथ्यायशूषमितित्रिष्टुभंराजन्यस्यानुब्रूयात्त्रैष्टुभंवैराजन्यओजो
वाइंद्रियंवीर्यंत्रिष्टुबोजसैवैनंतदिंद्रियेणवीर्येणसमर्धयतिशश्वत्कृत्वई
ड्यायप्रजभ्रुरितिस्वानामेवैनंतच्छ्रैष्ठ्यंगमयतिशृणोतुनोदम्येभिरनीकैः
शृणोत्वग्निर्दिव्यैरजस्रइत्याजरसंहास्मिन्नजस्रोदीदाययऽएवंवेदायमि
हप्रथमोधायिधातृभिरितिजगतींवैश्यस्यानुब्रूयाज्जागतोवैवैश्योजा
गताःपशवःपशुभिरेवैनंतत्समर्धयतिवनेषुचित्रंविभ्वंविशेविशइत्य
भिरूपायद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धमयमुष्यप्रदेवयुरित्यनुष्टुभावाचंविसृजते

त्य १

श्रा० वाग्वाऽअनुवाक्येव तद्वाचं विसृतैं जेयमुष्य इति यदाहायमुष्या गमयापुराणं प्रे०१
॥३१॥ धर्वैषवाकूसमिसेवतद्वाकृप्रब्रूतेयमग्निरुरुष्यतीसयंवाअग्निरुरुष्य
त्समृतादिवजन्मनइत्समृतत्वमेवास्मिंस्तद्दधातिसहसस्त्रिदसहीयांदेवो
जीवातवेकृतइतिदेवोह्येषएतज्जीवातवेकृतोयदग्निरिळायास्त्वापदे
वयंनाभापृथिव्याअधीस्सेतद्वातद्वाइळायास्पदयदुत्तरवेदीनाभिर्जा
तवेदोनिधीमहीतिनिधास्यंतोह्येनंभवंसग्नेहव्यायवोल्हवइतिहव्यं
हिवक्ष्यन्भवसग्नेविश्वेभिःस्वनीकदेवैरूर्णावंतंप्रथमःसीदयोनिमि ॥३१॥

MEMORIAL

तिविश्वेरेवैनंतद्देवैःसहासादपतिकुलायिनंघृतवंतंसवित्रइतिकुलायमि
वह्येतद्यज्ञेक्रियतेयत्पेतुदारवाःपरिधयोगुग्गूल्हू र्णाःस्तूकाःसुगंधिते
जनानीतियज्ञंनययजमानायसाध्वितिमज्ञमेवतद्रजुधाप्रतिष्ठापयतिसी
दहोतःस्वउलोकेचिकित्वानिसग्निर्वैदेवानांहोतातस्यैषस्वोलोकोयदुत्त
रवेदीनाभिःसादयायज्ञंसुकृतस्ययोनावितियजमानोवैयज्ञोयजमानाये
वैतामाशिषमाशास्तेदेवावीर्देवान्हविषायजास्यग्नेबृहद्यजमानेवयोधा
इतिप्राणोवैवयःप्राणमेवतद्यजमानेदधातिनिहोताहोतृषदनेविदानस्त्व

ब्रा० ग्निर्वैदेवानांहोतातस्यैतद्धोतृषदनंयदुत्तरवेदीनाभिस्स्विष्टोदीदिवांअस पं०१
॥३२॥ दत्स्कदक्षऽइत्यासंनोहिसतर्हिभवत्यदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठइत्यग्निर्वैदेवा
नांवसिष्ठःसहस्रंभरःशुचिजिह्वोअग्निरित्येषाहवाऽअस्यसहस्रंभरताय
देनमेकंसंतंबहुधाविहरंतिप्रहवैसाहस्रंपोषमाप्नोतियएवंवेदत्वंदूतःस्त्व
मुनःपरस्पाइत्युत्तमयापरिदधातित्वंवस्यआवृषभप्रणेता॥अग्नेतोकस्य
नस्तनेतनूनामप्रयुच्छंदीद्यद्बोधिगोपाइत्यग्निर्वैदेवानांगोपाअग्निमेवत
र्वतोगोप्तारंपरिदत्तआत्मनेचयजमानायचयत्रैवंविद्वानेतयापरिदधात्यथो ॥३२॥

संवत्सरीणामेवैतांस्वस्तिंकुरुतेताएताअष्टावन्वाहरूपसमृद्धाएतद्वैयज्ञ
स्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतितासांत्रिःप्रथमामन्वा
हत्रिरुत्तमांताद्वादशसंपद्यंतेद्वादशवैमासाःसंवत्सरःसंवत्सरःप्रजापतिः
प्रजापत्यायतनाभिरेवाभीराध्नोतियऽएवंवेदत्रिःप्रथमांत्रिरुत्तमामन्वाह
यज्ञस्यैवतद्बर्सौनह्यतिस्थेम्नेबलायाविस्रंसाय॥२८॥हविर्धानाभ्यांप्रो
ह्यमाणाभ्यामनुब्रूहीत्याहाध्वर्युर्युजेवांब्रह्मपूर्व्यंनमोभिरित्यन्वाहब्रह्मणा
वाएतेदेवाअयुंजतयद्धविर्धानेब्रह्मणैवैनेएतद्युंक्तेनवैब्रह्मण्वद्रिष्यतिप्रेतां

आ० यज्ञस्यप्रत्नंभुवेतितृचंद्यावापृथिवीयमन्वाहतद्दाकुर्यद्धविर्धानाभ्यांप्रोह्यमा प०१
॥३२॥ णाभ्यामनुवाचाहाथकस्मात्तृचंद्यावापृथिवीयमन्वाहेतिद्यावापृथिवीदै
देवानांहविर्धानेआस्तांतेउएवाद्यापिहविर्द्धानेतेहीदमंतरेणसर्वंहविर्यदि
दंकिंचतस्मात्तृचंद्यावापृथिवीयमन्वाहयमेइवयतमानेयदेतमितियमेइ
वह्येतेयतमानेप्रबाहुगितःप्रवांभरन्मानुषादेवयंतइतिदेवयंतोह्येनेमानु
षाःप्रभरंत्यासीदतंस्वमुलोकंविदानेस्वासस्थेभवतमिंदवेनइतिसोमोवैरा
जेंदुःसोमायैवेनेएतद्राज्ञआसदेचीक्लृपदधिद्वयोरदधाउक्थ्यंचवचइतिद्व ॥३२॥

योर्ह्येतन्नीतेयंछदिरधिनिधीयतउक्थ्यंचवचइतियदाहयज्ञियंवैकर्मोक्थ्यं
वचोयज्ञमेवैतेनसमर्धयतियतस्रुचामिथुनायासपर्यतः॥असंयतोव्रतेते
क्षेतिपुष्यतीतियदेवादःपूर्वंयन्नवत्पदमाहतदेवैतेनशांत्याशमयतिभद्रा
शक्तिर्यजमानायसुन्वतइत्याशिषमाशास्तेविश्वारूपाणिप्रतिमुंचतेकवि
रितिविश्वरूपामन्वाहसररार्द्यामीक्षमाणोनुब्रूयाद्विश्वमिवहिरूपंरराद्याः
शुक्लमिवचकृष्णमिवचविश्वंरूपमवरुंधआत्मनेचयजमानायचयत्रैवं
विद्वानेतांरराद्यामीक्षमाणोन्वाहपरित्वागिर्वणोगिरइत्युत्तमयापरिदधा

ब्रा० तिसयद्दैवहविर्धानेसंपरिश्रितेमन्येताथपरिदध्याद्ग्नंभावुकाहहोतुश्च प०१
॥३४॥ यजमानस्यचभार्याभवंतियत्रैवंविद्वानेतयाहविर्धानयोःसंपरिश्रितयोःप
रिदधातियजुषावाएतेसंपरिश्रीतेयद्धविर्धानेयजुषैवैनेएतत्परिश्रयंतितौ
यदेवाध्वर्युश्चप्रतिप्रस्थाताचोभयतोमेथ्यौनिहन्यातामथपरिदध्यादत्रहि
तेसंपरिश्रितेभवतस्ताएताअष्टावन्वाहरूपसमृद्धाएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंय
द्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतितासांत्रिःप्रथमामन्वाहत्रिरुत्तमां
ताद्वादशसंपद्यंतेद्वादशवैमासाःसंवत्सरःसंवत्सरःप्रजापतिःप्रजापत्या ॥३४॥

यतनाप्तिरेवाभीराध्नोतियऽएवंवेदत्रिःप्रथमांत्रिरुत्तमामन्वाहयज्ञस्यैवत
द्बर्सौनह्यतिस्थेम्नेबलायाविस्त्रंसाय॥२९॥अग्नीषोमाभ्यांप्रणीयमाना
भ्यामनुब्रूहीत्याहाध्वर्युःसावीर्हिदेवप्रथमायपित्रइतिसावित्रीमन्वाहतदा
हुर्यदग्नीषोमाभ्यांप्रणीयमानाभ्यामनुवाचाहाथकस्मात्सावित्रीमन्वाहेति
सवितावैप्रसवानामीशेसवितृप्रसूताएवैनौतत्प्रणयंतितस्मात्सावित्री
मन्वाहप्रैतुब्रह्मणस्पतिरितिब्राह्मणस्पत्यामन्वाहतदाहुर्यदग्नीषोमा
भ्यांप्रणीयमानाभ्यामनुवाचाहथकस्माद्ब्राह्मणस्पत्यामन्वाहेतिब्रह्मवैबृह

ब्रा० वै बृहस्पतिर्ब्रह्मैवाभ्यामेतत्पुरोगवमकर्ण वै ब्रह्मण्वद्रिष्यति प्र देव्येतु सूनृ प्र०पं०
॥३५॥ तेति स सूनृतमेव तद्यज्ञं करोति तस्माद्ब्राह्मणस्पत्यामन्वाह होता देवो अ
मर्त्य इति तृचमाग्नेयं गायत्रमन्वाह सोमे राजनि प्रणीयमाने सोमं वै रा
जानं प्रणीयमानमंतरेणैव सदोहविर्धानान्यसुररक्षांस्यजिघांसंस्तमग्नि
र्माययात्यनयत्पुरस्तादेति माययेति मायया हि स तमत्यनयत्तस्माद्यस्या
ग्निं पुरस्ताद्धरंत्युप त्वाग्ने दिवे दिव उप प्रियं पनिप्नतमिति तिस्र एकां चा
न्वाहेश्वरौ ह वा एतौ संयंतौ यजमानं हिंसितोर्यश्चासौ पूर्व उद्धृतो भवति ॥३५॥

यमु चैवैनमपरं प्रणयंति तद्यत्तिस्र एकां चान्वाह संजानानावेवैनौ तत्संगम
यति प्रतिष्ठायामेवैनौ तत्प्रतिष्ठापयत्यात्मनश्च यजमानस्य चाहिंसाया अग्ने
जुषस्व प्रति हर्य तद्वच इत्याहुत्यां हूयमानायामन्वाहाग्नय एवैतज्जुष्टिमा
हुतिं गमयति सोमो जिगाति गातुविदिति तृचं सौम्यं गायत्रमन्वाह सोमे रा
जनि प्रणीयमाने स्वयैवैनं तद्देवतया स्वेन छंदसा समर्धयति सोमः सधस्थ
मासददिति सा सत्यन्हि स तर्हि भवति तदतिकर्म्येवानुब्रूयात्पृष्ठत इवा
ग्नीध्रं कृत्वा नमस्य राजा वरुणस्तमश्विनेति वैष्णवीमन्वाह क्रतुं सचंत

ब्रा॰ ॥३६॥ मारुतस्यवेधसः॥दाधारदक्षमुत्तममहर्विदंव्रजंचविष्णुःसखिवाँअपोर्णु
त्तइतिविष्णुर्वैदेवानांद्वारपःसवा स्माँद्वारंविवृणोत्यंतश्चप्रागाअदिति
र्भवासीतिप्रपाद्यमानेन्वाहश्येनोनयोनिंसदनंधियाकृतमित्यासन्नेहिर
ण्ययमासदंदेवएषतीतिहिरण्मयमिवह्वाएषएतद्देवेभ्यश्छदयतिय
त्कृष्णाजिनंतस्मादेतामन्वाहास्तभ्नाद्यामसुरोविश्ववेदाइतिवारुण्यापरि
दधातिवरुणदेवत्योवाएषतावद्यावदुपनद्धोयावत्परिश्रितानिप्रपद्यते
स्वयैवैनंतद्देवतयास्वेनछंदसासमर्धयतितंयद्युपवाधावेयुरभयंवेछे ॥२९॥

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

त्येवावंदस्ववरुणंबृहंतमित्येतयापरिदध्याद्यावज्योह्यभयमिच्छतियावज्योह्यभयं
ध्यायतितावज्योह्यभयंभवतियत्रैवंविद्वानेतयापरिदधातितस्मादेवंविद्वानेतयैवपरि
दध्यात्ताएताःसप्तदशान्वाहरूपसमृद्धाएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृग
भिवदतितासांत्रिःप्रथमामन्वाहत्रिरुत्तमांताएकविंशतिःसंपद्यंतएकविंशोवैप्र
जापतिर्द्वादशमासाःपंचर्तवस्त्रयइमेलोकाअसावादित्यएकविंशउत्तमाप्रति
ष्ठातद्दैवंक्षत्रंसाश्रीस्तदाधिपत्यंतद्ब्रध्नस्यविष्टपंतत्प्रजापतेरायतनंतत्स्वाराज्य
मृध्नोत्येतमेवताभिरेकविंशत्यैकविंशत्या॥ ३०॥इतिप्रथमपंचिकायांपंचमो
ध्यायः॥ ॥इतिप्रथमपंचिकासंपूर्णा॥ ॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ॥

॥३७॥

॥अथब्राह्मणपंचिकाचतुर्थप्रारंभ॥

ब्रा·पंच· श्रीगणेशायनमः॥हरिःॐदेवावैप्रथमेनाह्नेंद्रायवज्रंसमभरंस्तंद्वितीयेना च·४
ह्नासिंचंस्तंतृतीयेनाह्नाप्रायच्छंस्तंचतुर्थेहन्प्राहरत्तस्माच्चतुर्थेहन्षोळशिनंशं
सतिवज्रोवाएषयत्षोळशीतद्यच्चतुर्थेहन्षोळशिनंशंसतिवज्रमेवतत्प्रहरति
द्विषतेभ्रातृव्यायवधंयोस्यस्तृत्यस्तस्मैस्तर्तवैवज्रोवैषोळशीपशवउक्थानि
तंपरस्तादुक्थानांपर्यस्यशंसतितंयत्परस्तादुक्थानांपर्यस्यशंसतिवज्रेणैव
तत्षोळशिनापशून्परिगच्छतितस्मात्पशवोवज्रेणैवषोळशिनापरिगतामनुष्या राम
नभ्युपावर्त्ततेतस्मादश्वोवापुरुषोवागौर्वाहस्तीवापरिगतएवस्वयमात्मनेतएव १

वाचाभिषिद्धउपावर्त्ततेवज्रमेवषोळशिनंपश्यन्वज्रेणैवषोळशिनापरिग
तोवाग्घिवज्रोवाक्षोळशीतदाहुःकिंषोळशिनःषोळशित्वमितिषोळशः
स्तोत्राणांषोळशःशस्त्राणांषोळशभिरक्षरैरादत्तेषोळशभिःप्रणौतिषो
ळशपदांनिविदंदधातितत्षोळशिनःषोळशित्वंद्वेवाअक्षरेअतिरिच्येते
षोळशिनोनुष्टुभमभिसंपन्नस्यवाचोवावतौस्तनौसत्यानृतेवावतेअवत्ये
नंसत्यंनैनमनृतंहिनस्तियएवंवेद॥१॥गौरिवीतंषोळशिसामकुर्वीततेज
स्कामोब्रह्मवर्चसकामस्तेजोवैब्रह्मवर्चसंगौरिवीतंतेजस्वीब्रह्मवर्चसीभव

ब्रा·पं· तियएवंविद्वान्गौरिवीतंषोळशिसामकुरुतेनानदंषोळशिसामकर्त्तव्यमि चतु·४
त्याहुरिंद्रोवैवृत्रायवज्रमुदयछत्तमस्मैप्राहरत्तमभ्यहनत्सोभिहतोव्यनद
द्यद्व्यनदत्तन्नानदंसामाभवत्तन्नानदस्यनानदत्वंमभ्रातृव्यंवाएतद्भ्रातृव्यहा
सामयन्नानदमभ्यातृव्योभ्रातृव्यहाभवतियएवंविद्वान्नानदंषोळशिसाम
कुरुतेतद्यदिनानदंकुर्युरविहृतःषोळशीशंस्तव्योविहृतासुहितासुस्तुवते
यदिगौरिवीतंविहृतःषोळशीशंस्तव्योविहृतासुहितासुस्तुवते॥२॥अथा राम
तश्छंदांस्येवव्यतिषजत्यात्वावहंतुहरयउपोषुशृणुहीगिरइतिगायत्रीश्चपं २

क्तीश्चव्यतिषजतिगायत्रोवैपुरुषःपांक्ताःपशवःपुरुषमेवतत्पशुभिर्व्यतिष
जतिपशुषुप्रतिष्ठापयतियदुगायत्रीचपंक्तिश्चतेद्वेअनुष्टुभौतेनोवाचोरू
पादनुष्टुभोरूपाद्वज्ररूपान्नैतियदिंद्रपृतनाज्येयंतेअस्तुहर्यतइत्युष्णिह
श्चबृहतीश्चव्यतिषजत्यौष्णिहोवैपुरुषोबार्हताःपशवःपुरुषमेवतत्पशुभि
र्व्यतिषजतिपशुषुप्रतिष्ठापयतियदुष्णिक्चबृहतीचतेद्वेअनुष्टुभौतेनोवाचो
रूपादनुष्टुभोरूपाद्वज्ररूपान्नैत्याधूर्ष्वस्मैब्रह्मन्वीरब्रह्मकृतिंजुषाणइतिद्वि
पदांचत्रिष्टुभंचव्यतिषजतिद्विपाद्वैपुरुषोवीर्यंत्रिष्टुप्पुरुषमेवतद्वीर्येणव्यति

श्रा.पु. प्रजातिवीर्येप्रतिष्ठापयतितस्मात्पुरुषोवीर्येप्रतिष्ठितःसर्वेषांपशूनां चतु.४
वीर्यवत्तमोयद्द्विपदाश्चविंशत्यक्षरात्रिष्टुप्चतेद्वेअनुष्टुभौतेनोवा
चोरूपादनुष्टुभोरूपाद्धन्वरूपान्नेत्येषप्रत्याप्रतेमहेविदथेशंसिषंह
रीइतिद्विपदाश्चजगतीश्चव्यतिषजतिद्विपाद्वैपुरुषोजागताःपशवः
पुरुषमेवैतत्पशुभिर्व्यतिषजतिपशुषुप्रतिष्ठापयतितस्मात्पुरुषःपशु
षुप्रतिष्ठितोऽत्तिचैनानधिचतिष्ठतिवशेचास्ययद्द्विपदाश्चषोळशाक्ष राम
राजगतीचतेद्वेअनुष्टुभौतेनोवाचोरूपाद्धन्वरूपान्नेतित्रिकद्रुकेषुमहि ३
दनुष्टुभोरूपा१

षोयवाशिरंप्रोद्यस्मैपुरोरथमित्यतिछंदसःशंसतिछंदसांवैयोरसोऽत्य
क्षरत्सोतिछंदसमभ्यत्यक्षरत्तदतिछंदसोतिछंदस्त्वंसर्वेभ्योवाएषछंदो
भ्यःसन्निर्मितोयत्षोळशीतद्यदतिछंदसःशंसतिसर्वेभ्यएवैनंतछंदोभ्यः
सन्निर्मिमीतेसर्वेभ्यश्छंदोभ्यःसन्निर्मितेनषोळशिनाराध्नोतियऽएवंवे
द॥३॥महानाम्नीनामुपसर्गानुपसृजत्ययंवैलोकःप्रथमामहानाम्न्यं
तरिक्षलोकोद्वितीयासौलोकस्तृतीयासर्वेभ्योवाएषलोकेभ्यःसन्नि
र्मितोयत्षोळशीतद्यन्महानाम्नीनामुपसर्गानुपसृजतिसर्वेभ्यएवैनंतः

ब्रा·पं· ल्लोकेभ्यःसन्निर्मिमीतेसर्वेभ्योलोकेभ्यःसन्निर्मितेनषोळशिनाराध्नोति चतु·४
यएवंवेदप्रप्रवस्त्रिष्टुभमिषमर्चतप्रार्चते॥योव्यतीरँफाणयदितिप्रज्ञाता
अनुष्टुभःशंसतितद्यथेहचेहचापथेनचरित्वापंथानंपर्यवेयात्तादृक्तद्य
त्प्रज्ञाताअनुष्टुभःशंसतिसयोव्याप्तोगतश्रीरिवमन्येताविहृतंषोळशि
नंशंसयेन्नेद्वंद्वंसांकुर्वादवपद्याइत्यथयःपाप्मानमपजिघांसुःस्याद्विहृ
तंषोळशिनंशंसयेद्व्यतिषक्तइववैपुरुषःपाप्मनाव्यतिषक्तमेवास्मैतत्पा राम
प्मानंशमलमपहंत्यपपाप्मानंहतेयएवंवेदोद्यद्ब्रध्नस्यविष्टपमित्युत्तम= ४

यापरिदधातिस्वर्गोवैलोकोब्रध्नस्यविष्टपंस्वर्गमेवतल्लोकंयजमानंग
मयत्यपाःपूर्वेषांहरिवःसुतानामितियजतिसर्वेभ्योवाएषसवनेभ्यःस
न्निर्मितोयत्षोळशीतद्यदपाःपूर्वेषांहरिवःसुतानामितियजतिपीतवद्वैप्रा
तःसवनंप्रातःसवनादेवैनंतत्संनिर्मिमीतेथोइदंसवनंकेवलंतइतिमा
ध्यंदिनंवैसवनंकेवलंमाध्यंदिनादेवैनंतत्सवनात्सन्निर्मिमीतेममद्धिसो
मंमधुमंतमिंद्रेतिमद्वद्वैतृतीयसवनंतृतीयसवनादेवैनंतत्संनिर्मिमीतेस
त्रावृषंजठरआवृषस्वेतिवृषण्वद्वैषोळशिनोरूपंसर्वेभ्योवाएषसवने

ब्रा॰पं भ्यःसन्निर्मितोयत्षोळशी तद्यदपाःपूर्वेषांहरिवःसुतानामितियजतिसर्वे चतु॰४
भ्यएवैनंतत्सवनेभ्यःसन्निर्मिमीतेसर्वेभ्यःसवनेभ्यःसन्निर्मितेनषोळशि
नाराध्नोतियएवंवेदमहानाम्नीनांपंचाक्षरानुपसर्गानुपसृजत्येकादशा
क्षरेषुपादेषुसर्वेभ्योवाएषछंदोभ्यःसन्निर्मितोयत्षोळशीतद्यन्महानाम्नी
नांपंचाक्षरानुपसर्गानुपसृजत्येकादशाक्षरेषुपादेषुसर्वेभ्यएवैनंतच्छं
दोभ्यःसन्निर्मिमीतेसर्वेभ्यश्छंदोभ्यःसन्निर्मितेनषोळशिनाराध्नोतियए राम
वंवेद॥४॥अहर्वैदेवाअश्रयंतरात्रीमसुरास्तेसमावद्वीर्याएवासन्नव्या ५

वर्तंतसोब्रवीदिंद्रःकश्चाहंचेमानितोसुरान्रात्रीमन्ववेष्यावइतिसदेवेषु
नप्रत्यविंददबिभयूरात्रेस्तमसोमृत्योस्तस्माद्व्याप्येतर्हिनक्तंयावन्मात्रमि
वेवापक्रम्यबिभेतितमइवहिरात्रिर्मृत्युरिव॥तंवैछंदांस्येवान्ववायंस्तंय
छंदांस्येवान्ववायंस्तस्मादिंद्रश्चैवछंदांसिचरात्रीवहंतिननिविच्छस्यतेन
पुरोरुङ्‌धाय्यानान्यादेवतेंद्रश्चत्वेवछंदांसिचरात्रीवहंतितान्वैपर्यायैरे
वपर्यायमनुदंतयत्पर्यायैःपर्यायमनुदंततत्पर्यायाणांपर्यायत्वंतान्वैप्रथमे
नैवपर्यायेणपूर्वरात्रादनुदंतमध्यमेनमध्यरात्रादुत्तमेनापररात्रादपिशर्व

ब्रा·पं· र्या अनुस्मसीत्यब्रुवन्नपिशार्वराणिखलुवाएतानिछंदांसीतिहस्माहैतानि चतु·४
हींद्रंरात्रेस्तमसोमृत्योर्बिभ्यतमत्यपारयंस्तदपिशार्वराणामपिशार्वरत्वं
॥५॥ पांतमावोअंधसइत्यंधस्वत्यानुष्टुभारात्रींप्रतिपद्यतआनुष्टुभीवैरा
त्रिरेतद्वैरात्रिरूपमंधस्वत्यःपीतवत्सोमवत्यस्त्रिष्टुभौयाज्याभवंत्यभिरू
पायद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंप्रथमेनपर्यायेणस्तुवतेप्रथमान्येवपदानिपुन
रादददतेयद्देवेषामश्वागावआसंस्तद्देवेषांतेनाददतेमध्यमेनपर्यायेण राम
स्तुवतेमध्यमान्येवपदानिपुनराददतेयद्देवेषामनोरथाआसंस्तद्देवेषां

MEMORIAL

तेनाददतउत्तमेनपर्यायेणस्तुवतउत्तमान्येवपदानिपुनराददतेयद्देवेषां
वासोहिरण्यंमणिरध्यात्ममासीत्तद्देवेषांतेनाददतआद्विषतोवसुदत्ते
निरेनमेभ्यःसर्वेभ्योलोकेभ्योनुदतेयएवंवेदपवमानवदहरित्याहुर्नरा
त्रिःपवमानवतीकथमुभेपवमानवतीभवतःकेनतेसमावद्वीर्येभवत
इतियदेवेंद्रायमद्वनेसुतमिदंवसोसुतमंधइदंत्यन्वोजसासुतमितिस्तु
वंतिचशंसंतिचतेनरात्रिःपवमानवतीतेनोभेपवमानवतीभवतस्तेनते
समावद्वीर्येभवतःपंचदशस्तोत्रमहरित्याहुर्नरात्रिःपंचदशस्तोत्राकथ

ब्रा·पं· मुभेपंचदशस्तोत्रेभवतःकेनतेसमावद्वीर्येभवतइतिद्वादशस्तोत्राण्य चतु·४
पिशार्वराणितिसृभिर्देवताभिःसंधिनारथंतरेणस्तुवतेतेनरात्रिःपंच
दशस्तोत्रातेनोभेपंचदशस्तोत्रेभवतस्तेनतेसमावद्वीर्येभवतःपरिमि
तंस्तुवंत्यपरिमितमनुशंसतिपरिमितंवैभूतमपरिमितंभव्यमपरिमि
तस्यावरुध्याइत्यतिशंसतिस्तोत्रमितिवैप्रजातमात्मानमतिपशवस्तद्यत्स्तो
त्रमतिशंसतियेदेवास्यात्यात्मानंतदेवास्यैतेनावरुंधेवरुंधे॥६॥ ॥इ शाम
तिचतुर्थपंचिकायाःप्रथमोध्यायः॥ ॥प्रजापतिर्वैसोमायराज्ञेदुहितरं ७

प्रायछत्सूर्यांसावित्रींतस्यैसर्वेदेवावराआगछंस्तस्याएतत्सहस्रंवह तु
मन्वाकुर्वन्यदेतदाश्विनमित्याचक्षतेनाश्विनंहैवतद्यदर्वाक्सहस्रंतः
स्मात्तत्सहस्रंवैवशंसेद्भूयोवाप्राश्यघृतंशंसेद्यथाहवाइदमनोवारथो
वाक्रोवर्ततएवंहैवाक्रोवर्त्ततेशकुनिरिवोत्पतिष्यन्नुह्यीततस्मिंदेवा
नसमजानंतममेदमस्तुममेदमस्त्वितितेसंजानानाअब्रुवन्नाजिमस्या
यामहैसयोनउज्जेष्यतितस्येदंभविष्यतीतितेग्नेरेवाधिगृहपतेराादि
त्यंकाष्ठामकुर्वततस्मादाग्नेयीप्रतिपद्भवत्याश्विनस्याग्निर्होतागृहप

ब्रा·प· निःसराजेतितद्वैकआहुरग्निंमन्येपितरमग्निमापिमित्येतयाप्रतिपद्येत चतु·४
दिविशुक्रंयजतंसूर्यस्येतिप्रथमयैवऋचाकाममाप्नोतीतितत्तन्नादृत्यं
यएनंतत्रब्रूयादग्निमग्निमितिवेप्रत्यपाद्यग्निमापत्स्यतीतिशश्वत्तथास्या
त्तस्मादग्निर्होतागृहपतिःसराजेत्येतयैवप्रतिपद्येतगृह्यापतिवतीप्रजाति
मतीशंसातासर्वायुःसर्वायुत्वायसर्वमायुरेतियएवंवेद॥७॥तासांवैदेव
तानामाजिंधावंतीनामभिसृष्टानामग्निर्मुखंप्रथमःप्रत्यपद्यततमश्वि राम
नावन्वागच्छतांतमब्रूतामपोदिह्यावांवाइदंजेष्यावइतिसतथेत्यब्रवीत्त ८

स्यैवेममेहाप्यस्त्वितितथेतितस्माअप्यत्राकुरुतांतस्मादाग्नेयमाश्विनेश
स्यतेताउषसमन्वागच्छतांतामब्रूतामपोदिह्यावांवाइदंजेष्यावइतिसा
तथेत्यब्रवीत्तस्यैवैममेहाप्यस्त्वितितथेतितस्याअप्यत्राकुरुतांतस्मादु
षस्यमाश्विनेशस्यतेताविंद्रमन्वागच्छतांतमब्रूतामावांवाइदंमघवंजे
ष्यावइतिनहतंदधृषतुरपोदिहीतिवक्तुंसतथेत्यब्रवीत्तस्यैवैममेहाप्य
स्त्वितितथेतितस्माअप्यत्राकुरुतांतस्मादैंद्रमाश्विनेशस्यतेतदश्विना
उदजयतामश्विनावाश्नुवातांयदश्विनाउदजयतामश्विनावाश्नुवातांत

ब्रा·पं· स्मादेतदाश्विनमित्याचक्षतेश्नुतेयद्यत्कामयतेयएवंवेदतदाहुर्यदस्यत चतु·४
आग्नेयंशंस्यतउषःस्यंशंस्यतऐंद्रमथकस्मादेतदाश्विनमित्याचक्षतइ
त्याश्विनौहितदुदजयतामश्विनावाश्नुवातांयदश्विनाउदजयतामश्विना
वाश्नुवातांतस्मादेतदाश्विनमित्याचक्षतेश्नुतेयद्यत्कामयतेयएवंवेद
॥८॥अश्वतरीरथेनाग्निराजिमधावत्तासांप्राजमानोयोनिमकूलयत्त=
स्मात्तानविजायंतेगोभिररुणैरुषाआजिमधावत्तस्मादुषस्यागतायाम राम
रुणमिवैवप्रभात्युषसोरूपमश्वरथेनेंद्रआजिमधावत्तस्मात्सउच्चैर्घोष १.

उपब्दिमान्क्षत्रस्यरूपमैंद्रोहिसगर्दभरथेनाश्विनाउदजयतामश्विनावा
श्नुवातांयदश्विनाउदजयतामश्विनावाश्नुवातांतस्मात्ससृतजवोदुग्ध
दोहःसर्वेषामेतर्हिवाहनानामनाशिष्ठोरेतसस्त्वस्यवीर्यंनाहरतांतस्मा
त्सद्विरेतावाजीतदाहुःसमसौर्याणिछंदांसिशंसेद्यथैवाग्नेयंयथोषस्यं
यथाश्विनंसमंवैदेवलोकाःसर्वेषुदेवलोकेषुराध्नो तीतितत्तन्नादृत्यंत्री
ण्येवशंसेत्त्रयोवाइमेत्रिवृतोलोकाएषामेवलोकानामभिजित्यैतदाहुरु
दुत्यंजातवेदसमितिसौर्याणिप्रतिपद्येतेतितत्तन्नादृत्यंयथैवगत्वाकाष्ठा

ब्रा·पं· मपराध्नुयात्ताद्दृक्तत्सूर्योनोदिवस्पातित्येतेनैवप्रतिपद्येतयथैवगत्वाकाष्ठा चतु·४
मभिपद्येत ताद्दृक्तदुदुत्यंजातवेदसमितिद्वितीयंशंसतिचित्रंदेवाना
मुदगादनीकमितित्रैष्टुभमसौवावचित्रंदेवानामुदेतितस्मादेतच्छंसतिन
मोमित्रस्यवरुणस्यचक्षसइतिजागतंतद्वाशीःपदमाशिषमेवैतेनाशा
स्तआत्मनेचयजमानायच॥९॥तदाहुःसूर्योनातिशस्योबृहतीनातिश
स्यायत्सूर्यमतिशंसेद्ब्रह्मवर्चसमतिपद्येतयद्बृहतीमतिशंसेत्प्राणान राम ७०
तिपद्येततींद्रक्रतुन्नआभरेत्यैंद्रंप्रगाथंशंसतिशिक्षाणोअस्मिन्पुरुहू

तयामनिजीवाज्योतिरशीमहीत्यसौवावज्योतिस्तेनसूर्यन्नातिशंसति
यदुबार्हतःप्रगाथस्तेनबृहतींनातिशंसत्यभित्वाशूरनोनुमइतिराथंतरीं
योनिंशंसतिराथंतरेणवैसंधिनाश्विनायस्तुवतेतद्यद्राथंतरींयोनिंशंस
तिरथंतरस्यैवसयोनित्वायेशानमस्यजगतःस्वर्दृशमित्यसौवावस्वर्दृ
क्तेनसूर्यंनातिशंसतियदुबार्हतःप्रगाथस्तेनबृहतींनातिशंसतिबहवः
सूरचक्षसइतिमैत्रावरुणंप्रगाथंशंसत्यहर्वैमित्रोरात्रिर्वरुणउभेवाए
षोहोरात्रेआरभतेयोतिरात्रमुपैतितद्यन्मैत्रावरुणंप्रगाथंशंसत्यहोरात्र

ब्रा·पं· योरेवैनंतत्प्रतिष्ठापयतिसूरश्चक्षसइतितेनसूर्यंनातिशंसतियदुबार्हतः चतु·४
प्रगाथस्तेनबृहतींनातिशंसतिमहीद्यौःपृथिवीचनस्तेहिद्यावापृथिवीवि
श्वशंभुवेतिद्यावापृथिवीयेशंसतिद्यावापृथिवीवैप्रतिष्ठेइयमेवेहप्रति
ष्ठासावमुत्रतद्यद्यावापृथिवीयेशंसतिप्रतिष्ठयोरेवैनंतत्प्रतिष्ठापयति
देवोदेवीधर्मणासूर्यःशुचिरितितेनसूर्यंनातिशंसतियदुगायत्रीचजग
तीचनेद्वेबृहत्यौतेनबृहतींनातिशंसतिविश्वस्यदेवीमृचयस्यजन्मनोन राम
यारोषातिनग्रभदितिद्विपदांशंसतित्रिचितेधमुक्थमितिहस्मवाएतदाचक्ष ११

तेयदेतदाश्विनंनिर्ऋतिर्हस्मपाशिन्युपास्तेयदेवहोतापरिधास्यत्यथपाशा
न्प्रतिमोक्ष्यामीतिततोवाएतांबृहस्पतिर्द्विपदामपश्यन्नयारोषातिनग्रभ
दितितयानिर्ऋत्याःपाशिन्याअधराचःपाशानपास्यत्तद्यदेतांद्विपदांहो
ताशंसतिनिर्ऋत्याएवतत्पाशिन्याअधराचःपाशानपास्यतिस्वस्त्येवहो
तोन्मुच्यतेसर्वायुःसर्वायुत्वायसर्वमायुरेतियएवंवेदमृचयस्यजन्मनइत्य
सौवावमर्चयतीवतेनसूर्यन्नातिशंसतियदुद्विपदापुरुषछंदसंसासर्वा
णिछंदांस्यभ्यात्मातेनबृहतींनातिशंसति॥१॥ब्राह्मणस्पत्ययापरिद

ब्रा॰ प॰ धातिब्रह्मवैबृहस्पतिर्ब्रह्मण्येवैनंतदंततःप्रतिष्ठापयत्येवापित्रेविश्वदे चतु॰ ४
वायवृष्णइत्येतयापरिदध्यात्प्रजाकामःपशुकामोबृहस्पतेसुप्रजावीर
वंतइतिप्रजयावैसुप्रजावीरवान्वयंस्यामपतयोरयीणामितिप्रजावान्प
शुमान्रयिमान्वीरवान्भवतियएवंविद्वानेतयापरिदधातिबृहस्पतेअ
तियदर्योअर्हादित्येतयापरिदध्यात्तेजस्कामोब्रह्मवर्चसकामोतीववा
न्यान्ब्रह्मवर्चसमर्हतिद्युमदितिद्युमदिववैब्रह्मवर्चसंविभातीतिवीव
वैब्रह्मवर्चसंभातियद्दीदयच्छवसऋतप्रजातेतिदिदायेववैब्रह्मवर्चसं

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

तदस्मासुद्रविणंधेहिचित्रमितिचित्रमिववैब्रह्मवर्चसंब्रह्मवर्चसी
ब्रह्मयशसीभवतियएवंविद्वानेतयापरिदधातितस्मादेवंविद्वाने
तयैवपरिदध्याद्ब्राह्मणस्पत्यातेनसूर्यंनातिशंसतियदुत्रिष्टुभंत्रिः
शंसतिसासर्वाणिछंदांस्यभ्यासातेनबृहतीनातिशंसतिगायत्र्याच
त्रिष्टुभाचवषट्कुर्याद्ब्रह्मवैगायत्रीवीर्यंत्रिष्टुब्ब्रह्मणैवतद्वीर्यंसंद
धातिब्रह्मवर्चसीब्रह्मयशसीवीर्यवान्भवतियएवंविद्वान्गायत्र्या
चत्रिष्टुभाचवषट्करोत्यश्विनावायुनायुवंसुदक्षाभापिवतमश्विने

ब्रा·पं· तिगायत्र्याचविराजाचवषट्कुर्याद्ब्रह्मवैगायत्र्यन्नंविराड्ब्रह्मणैवतद चतु·४
न्नाद्यंसंदधातिब्रह्मवर्चसीब्रह्मयशसीभवतिब्रह्माद्यमन्नमत्ति
यएवंविद्वान्गायत्र्याचविराजाचवषट्करोतितस्मादेवंविद्वान्गाय
त्र्याचैवविराजाचवषट्कुर्यादावामंधांसिमद्यान्यस्थुरुभापिबतमाश्वि
नेत्येताभ्यां॥११॥चतुर्विंशमेतदहरुपयंत्यारंभणीयमेतेनवैसंव
त्सरमारभंतएतेनस्तोमांश्चछंदांसिचैतेनसर्वादेवताअनारब्धंवैत राम
च्छंदोनारब्धासादेवतायदेतस्मिन्नहनिनारभंतेतदारंभणीयस्या १३

रंभणीयत्वंचतुर्विंशस्तोमोभवतितच्चतुर्विंशस्यचतुर्विंशत्वंचतु
र्विंशतिर्वाअर्धमासाअर्धमासशएवतत्संवत्सरमारभंतउक्थ्योभव
तिपशवोवाउक्थानिपशूनामवरुध्यैतस्यपंचदशस्तोत्राणिभवंतिपंच
दशशस्त्राणिसमासोमासशएवतत्संवत्सरमारभंतेतस्यषष्टिश्चत्री
णिचशतानिस्तोत्रियास्तावंतिसंवत्सरस्याहान्यहःशएवतत्संवत्सर
मारंभंतेग्निष्टोमएतदहःस्यादित्याहुरग्निष्टोमोवैसंवत्सरोनवाएत
दन्योग्निष्टोमादहर्दाधारनविमाचेतिसयद्यग्निष्टोमस्यादष्टाचत्वा

ब्रा·पं· रिंशास्त्रयःपवमानास्युश्चतुर्विंशानीतराणिस्तोत्राणितदुषट्त्रिंशेव चतु·४
त्रीणिचशतानिस्तोत्रियास्तावंतिसंवत्सरस्याहान्यहःशएवतत्संवत्स
रमारभंतउक्थ्यएवस्यात्पशुसमृद्धोयज्ञःपशुसमृद्धंसत्रंसर्वाणिचतु
र्विंशानिस्तोत्राणिप्रत्यक्षाध्येतदहश्चतुर्विंशंतस्मादुक्थ्यएवस्यात्॥
१२॥बृहद्रथंतरेसामनीभवतएतेवैयज्ञस्यनावौसंपारिण्यौयद्बृहद्रथं
तरेताभ्यामेवतत्संवत्सरंतरंतिपादौवैबृहद्रथंतरेशिरएतदहःपादा राम
भ्यामेवतच्छ्रियंशिरोभ्यायंतिपक्षौवैबृहद्रथंतरेशिरएतदहःपक्षाभ्या १४

मेवतच्छ्रियंशिरोभ्यायुवंतेतेउभेनसमवसृज्येयउभेसमवसृजेयुर्यथे
वच्छिन्नानौर्बंधनात्तीरंतीरमृच्छंतीप्लुवंतेवमेवतेसत्रिणस्तीरंतीरमृच्छंतः
प्लवेरन्यउभेसमवसृजेयुस्तद्यदिरथंतरमवसृजेयुर्बृहतैवोभेअनवसृ
ष्टेअथयदिबृहदवसृजेयूरथंतरेणैवोभेअनवसृष्टेयद्वैरथंतरंतद्वैरूपं
यद्बृहत्तद्वैराजंयद्रथंतरंतच्छाक्वरंयद्बृहत्तद्रैवतमेवमेतेउभेअनवसृ
ष्टेभवतोयेवाएवंविद्वांसएतदहरुपयंत्याप्त्वावैतेहःशःसंवत्सरमाप्त्वा
र्धमासशआप्त्वामासशआप्त्वास्तोमांश्छंदांसिचाप्त्वासर्वादेवतास्त

ऐ·पं· पएवंतप्यमानाः सोमपीथंभक्षयंतः संवत्सरमभिषुण्वंतआसतेये चतु·४
वाअतऊर्ध्वंसंवत्सरमुपयंतिगुरुंवैतेभारमभिनिदधतेसंवैगुरुर्भार
शृणात्यथयएनंपरस्तात्कर्मभिराप्त्वावस्तादुपेतिसंवैस्वस्तिसंवत्सरस्यपा
रेमश्नुते॥१३॥यद्वैचतुर्विंशंतन्महाव्रतंबृहद्दिवेनात्रहोतारेतःसिंचति
तद्धोमहाव्रतीयेनाह्नाप्रजनयतिसंवत्सरेसंवत्सरेवैरेतःसिक्तंजाय
तेतस्मात्समानंबृहद्दिवोनिष्केवल्यंभवत्येषहवाएनंपरस्तात्कर्मभिरा राम
प्त्वावस्तादुपैतियएवंविद्वानेतदहरुपैतिस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुते १५

यएवंवेदयोवैसंवत्सरस्यावारंचवारंचवेदसवैस्वस्तिसंवत्सरस्यपारम
श्नुतेतिरात्रोवाअस्यप्रायणीयोवारमुदयनीयः पारंस्वस्तिसंवत्सरस्य
पारमश्नुतेयएवंवेदयोवैसंवत्सरस्यावरोधनंचोद्रोधनंचवेदसवैस्व
स्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेतिरात्रोवाअस्यप्रायणीयोवरोधनमुदयनी
यउद्रोधनंस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेयएवंवेदयोवैसंवत्सरस्यप्रा
णोदानौवेदसवैस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेतिरात्रोवाअस्यप्रायणी
यः प्राण उदानउदयनीयःस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेयएवंवेदय

 एवंवेद।।१४।।इतिचतुर्थपंचिकायाद्वितीयोध्यायः।। ।।ज्योतिर्गौरायुरिति
स्तोमेभिर्यंत्ययंवैलोकोज्योतिरंतरिक्षंगौरसौलोकआयुःसएवैषउत्तर
स्त्र्यहोज्योतिर्गौरायुरितित्रीण्यहानिगौरायुर्ज्योतिरितित्रीण्ययंवैलोको
ज्योतिरसौलोकोज्योतिस्तएतेज्योतिषीउभयतःसंलोकेतेतेनेतेनोभयतो
ज्योतिषाषळहेनयंतितद्यदेतेनोभयतोज्योतिषाषळहेनयंत्यनयोरेवतल्लो
कयोरुभयतःप्रतितिष्ठंतोयंत्यास्मिंश्चलोकेमुष्मिंश्चोभयोःपर्यह्नाएतद्देव राम
चक्रंयदभिप्लवःषळहस्तस्ययावभितोग्निष्टोमौतौप्रधायेचत्वारोमध्यउ १६

क्थ्यास्तन्नभ्यंगच्छतिवैवर्तमानेनयत्रकामयतेतत्स्वस्तिसंवत्सरस्यपारम
श्नुतेयएवंवेदयोवैतद्वेदयत्प्रथमःषळहःसवैस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नु
तेयस्तद्वेदयद्द्वितीयोयस्तद्वेदयत्तृतीयोयस्तद्वेदयच्चतुर्थोयस्तद्वेदयत्पंच
मः।।१५।।प्रथमंषळहमुपयंतिषळहानिभवंतिषड्वाऋतवऋतुशाएवतत्सं
वत्सरमाप्नुवंत्यृतुशःसंवत्सरेप्रतितिष्ठंतोयंतिद्वितीयंषळहमुपयंतिद्वा
दशाहानिभवंतिद्वादशवैमासामासशाएवतत्संवत्सरमाप्नुवंतिमासशः
संवत्सरेप्रतितिष्ठंतोयंतितृतीयंषळहमुपयंत्यष्टादशाहानिभवंतितानि

ब्रा·प· द्वैधानवान्यानिनवान्यानिनवैवैप्राणानवस्वर्गाल्लोकाःप्राणांश्चैवतत्स्वर्गां चतु·४
ल्लोकांश्चैनाप्नुवंतिप्राणेषुचैवतत्स्वर्गेषुचऽलोकेषुप्रतितिष्ठंतोयंतिचतुर्थं
षळहमुपयंतिचतुर्विंशतिरहानिभवंतिचतुर्विंशतिर्वाअर्धमासाअर्धमा
सशाएवतत्संवत्सरमाप्नुवंत्यर्द्धमासशःसंवत्सरेप्रतितिष्ठंतोयंतिपंचमंष
ळहमुपयंतित्रिंशदहानिभवंतित्रिंशदक्षरावैविराड्विराळन्नाद्यंविराज
मेवतन्मासिमास्यभिसंपादयंतोयंत्यन्नाद्यकामाःखलुवैसत्रमासततद्य राम
द्विराजंमासिमास्यभिसंपादयंतोयंत्यन्नाद्यमेवतन्मासिमास्यवरुंधाना १७

यंत्यस्मिंश्चलोकायामुष्मिंश्चोभाभ्यां ॥१६॥ गवामयनेनयंतिगावोवाआदित्या
नामेवतदयनेनयंतिगावोवैसत्रमासतशफांछृंगाणिसिषासत्यस्तासां
दशमेमासिशफाःशृंगाण्यजायंततावब्रुवन्यस्मैकामायादीक्षामह्यापा
मतमुत्तिष्ठामेतितायाउदतिष्ठंस्ताएताःशृंगिण्योथयाःसमापयिष्यामः
संवत्सरमित्यासततासामश्रद्धयाशृंगाणिप्रावर्त्तंतताएतास्तूपराऊर्जंत्व
सुन्वंस्तस्मादुताःसर्वानृतून्प्रास्त्वोत्तरमुत्तिष्ठंत्यूर्जंह्यसुन्वंत्सर्वस्यैवगावः
प्रेमाणंसर्वस्यचारुतांगताःसर्वस्यप्रेमाणंसर्वस्यचारुतांगच्छतियएवंवे

दादित्याश्चहवाअंगिरसश्चस्वर्गेलोकेस्पर्द्धंतवयंपूर्वएष्यामोवयमिति
तेहादित्याःपूर्वेस्वर्गंलोकंजग्मुःपश्चेवांगिरसःषष्ट्यांवावर्षेषुयथावाप्राय
णीयोतिरात्रश्चतुर्विंशउक्थ्यःसर्वेभिप्लवाःषळहाआस्यंत्वन्यान्यहानित
दादित्यानामयनंप्रायणीयोतिरात्रश्चतुर्विंशउक्थ्यःसर्वेपृष्ठ्याःषळहाआ
स्यंत्वन्यान्यहानितदंगिरसामयनंसायथास्रुतिरंजसायन्येवमभिप्लवःष
ळहःस्वर्गस्यलोकस्याथयथामहापथःपर्याणएवंपृष्ठ्यःषळहःस्वर्गस्यलो
कस्यतद्यदुभाभ्यांयत्युभाभ्यांवैयंनरिष्यत्युभयोःकामयोरुपाप्त्यैयश्चा

MEMORIAL

भिप्लवेषळहेयश्चपृष्ठ्ये॥१७॥एकविंशमेतदहरुपयंतिविषुवंतंमध्येसंव
त्सरस्यैतेनवैदेवाएकविंशेनादित्यंस्वर्गायलोकायोदयच्छंत्सएषइतएक
विंशस्तस्यदशावस्तादहानिदिवाकीर्त्यस्यभवंतिदशपरस्तान्मध्यएष
एकविंशउभयतोविराजिप्रतिष्ठितउभयतोहिवाएषविराजिप्रतिष्ठित
स्तस्मादेषोंतरेमांल्लोकान्यन्नव्यथतेतस्यवैदेवाआदित्यस्यस्वर्गाल्लोकाद
वपातादबिभयुस्तंत्रिभिःस्वर्गैर्लोकैरवस्तात्प्रत्युत्तभ्नुवन्स्तोमावैत्रयःस्व
र्गालोकास्तस्यपराचोतिपातादबिभयुस्तंत्रिभिःस्वर्गैर्लोकैःपरस्तात्प्रत्य

ब्रा·पं· स्तभ्नुवन्स्तोमावैत्रयःस्वर्गाल्लोकास्त्रयोवस्तात्सप्तदशाभवंतित्रयःपर चतु·४
स्तान्मअएषएकविंशउभयतःस्वरसामभिर्धृतउभयतोहिवाएषस्वर
सामभिर्धृतस्तस्मादेषांतरेमांल्लोकान्यन्नव्यथतेतस्यवैदेवाआदित्य
स्यस्वर्गाल्लोकादवपातादबिभयुस्तंपरमैःस्वर्गैर्लोकैरवस्तात्प्रत्युत्तभ्नु
वन्स्तोमावैपरमाःस्वर्गाल्लोकास्तस्यपराचोतिपातादबिभयुस्तंपरमैः
स्वर्गैर्लोकैःपरस्तात्प्रत्युत्तभ्नुवन्स्तोमावैपरमाःस्वर्गाल्लोकास्त्रयोव राम
स्तात्सप्तदशाभवंतित्रयःपरस्तात्तेद्वौद्वौसंपद्यत्रयश्चतुस्त्रिंशाभवंतिच ११

तुस्त्रिंशोवैस्तोमानामुत्तमस्तेषुवाएषएतदध्याहितस्तपतितेषुहिवाएष
एतदध्याहितस्तपतिसवाएषउत्तरोस्मात्सर्वस्माद्भूताद्भविष्यतःसर्वमेवे
दमतिरोचतेयदिदंकिंचोत्तरोभवतियस्मादुत्तरोबुभूषतितस्मादुत्तरोभ
वतियएवंवेद॥१९॥स्वरसाम्नउपयंतीमेवैलोकाःस्वरसामानइमान्वैलो
कांस्स्वरसामभिरस्पृण्वंस्तत्स्वरसाम्नांस्वरसामत्वंतद्यत्स्वरसाम्नउपयं
त्येष्वेवैनंतल्लोकेष्वाभजंतितेषांवैदेवाःसप्तदशानांप्रप्लुयादबिभयुःस
माइववैस्तोमाअविगूळ्हाइवमेहनप्रप्लुयेरन्नितितांत्सर्वैःस्तोमैरवस्ता

ब्रा·पं· स्तम्भुवन्स्तोमोवैत्रयःस्वर्गाल्लोकास्त्रयोवस्तात्सप्तदशाभवंतित्रयःपर चतु·४
स्तान्मअएषएकविंशउभयतःस्वरसामभिर्धृतउभयतोहिवाएषस्वर
सामभिर्धृतस्तस्मादेषोंतरेमांल्लोकान्यन्नव्यथतेतस्यवैदेवाआदित्य
स्यस्वर्गाल्लोकादवपातादबिभयुस्तंपरमैःस्वर्गैर्लोकैरवस्तात्प्रत्यस्तभ्नु
वन्स्तोमावैपरमाःस्वर्गाल्लोकास्तस्यपराचोतिपातादबिभयुस्तंपरमैः
स्वर्गैर्लोकैःपरस्तात्प्रत्यस्तभ्नुवन्स्तोमावैपरमाःस्वर्गाल्लोकास्तत्रयोव राभ
स्तात्सप्तदशाभवंतित्रयःपरस्तात्तेद्वौद्वौसंपद्यत्रयश्चतुस्त्रिंशाभवंतिच १९

तुस्त्रिंशोवैस्तोमानामुत्तमस्तेषुवाएषएतदध्याहितस्तपतितेषुहिवाएष
एतदध्याहितस्तपतिसवाएषउत्तरोस्मात्सर्वस्माद्भूताद्भविष्यतःसर्वमेवे
दमतिरोचतेयदिदंकिंचोत्तरोभवतियस्मादुत्तरोबुभूषतितस्मादुत्तरोभ
वतियएवंवेद॥१८॥स्वरसाम्नउपयंतीमेवैलोकाःस्वरसामानइमान्वैलो
कांत्स्वरसामभिरस्पृण्वंस्तत्स्वरसाम्नांस्वरसामत्वंतद्यत्स्वरसाम्नउपयं
त्येष्वेवैनंतल्लोकेष्वाभजंतितेषांवैदेवाःसप्तदशानांप्रस्तुयादबिभयुःस
माइववैस्तोमाअविगूळ्हाइवमेहनप्रह्वियेरन्नितितांत्सर्वैस्तोमैरवस्ता

ब्रा·पं· सर्यार्षैस्सैर्वै:पृष्ठै:परस्तात्तद्यदभिजित्सर्वस्तोमोवस्ताद्भवतिविश्वजि चतु·४
त्सर्वपृष्ठ:परस्तात्तत्समदशानुभयत:पर्युषंतिधृत्याअप्रपूयायतस्य
वैदेवाआदित्यस्यस्वर्गाल्लोकादवपातादबिभयुस्तंपंचभीरश्मिभिरु
दवयन्॥रश्मयोवैदिवाकीर्त्यानिमहदेवाकीर्त्यंपृष्ठंभवतिविकर्णंब्रह्म
सामभासमग्निष्टोमसामोभेबृहद्रथंतरेपवमानयोर्भवतस्तदादित्यंपं
चभीरश्मिभिरुद्दयंनिधृत्याअनवपातायोदितआदित्येप्रातरनुवाकम राम
नुब्रूयात्सर्वत्येवैतदहर्दिवाकीर्त्यंभवतिसौर्यंपशुमन्यंगम्भेतंसवनीय २०

स्योपालंभ्यमालंभेरंत्सूर्यदेवत्यंत्येतदहरेकविंशतिंसामिधेनीरनुब्रूया
त्प्रत्यक्षाध्येतदहरेकविंशमेकपंचाशतद्विपंचाशतंवाशस्त्वामध्येनि
विदंदधातितावतीरुत्तरा:शंसतिशतायुर्वैपुरुष:शतवीर्य:शतेंद्रि
यआयुष्येवैनंतद्वीर्यइंद्रियेदधाति॥१९॥दूरोहणंरोहतिस्वर्गोवैलो
कोदूरोहणंस्वर्गमेवतल्लोकंरोहतियएवंवेदयदेवदूरोहणं॥असौवै
दूरोहोयोसौतपतिकश्चिद्वाअत्रगच्छतिसयन्दूरोहणंरोहणंरोहत्ये
तमेवतद्रोहतिहंसवत्यारोहतिहंस:शुचिषदित्येषवैहंस:शुचिषद्

श्रा·पं· सुरंतरिक्षसदित्येषवैवसुरंतरिक्षसद्धोतावेदिषदित्येषवैहोतावेदिष चतु·४
दतिथिर्दुरोणसदित्येषवाअतिथिर्दुरोणसन्नृषदित्येषद्वरसदित्येष
वैवरसद्वरंवाएतत्सद्मनांयस्मिन्नेषआसन्नस्तपत्यृतसदित्येषवैसत्य
सद्व्योमसदित्येषवैव्योमसद्व्योमवाएतत्सद्मनांयस्मिन्नेषआसन्नस्त
पत्यब्जाइत्येषवाअब्जाअद्भ्योवाएषप्रातरुदेत्यपःसायंप्रविशतिगो
जाइत्येषवैगोजाऋतजाइत्येषवैसत्यजाअद्रिजाइत्येषवाअद्रिजाऋत राम
जाऋतमित्येषवैसत्यमेषएतानिसर्वाण्येषाहवाअस्यच्छंदःसुप्रत्यक्षतत् २१

माद्विवरूपंतस्माद्यत्रक्वचद्रोहणंरोहेद्धंसवत्यैवरोहेत्तार्क्ष्यंस्वर्गकाम
स्परोहेत्तार्क्ष्योहवाएतंपूर्वोध्वानमैद्यत्राद्रोगायत्रीसुपर्णोभूत्वासोममा
हरत्तद्यथाक्षेत्रज्ञमध्वनःपुरएतारंकुर्वीततादृक्तद्यदेवतार्क्ष्यंयंवैता
र्क्ष्योयायंपवतएषस्वर्गस्यलोकस्याभिवोढात्यमूषुवाजिनंदेवजूत
मित्येषवैवाजीदेवजूतःसहावानंतरुतारंरथानामित्येषवैसहावांस्त
रुतेषहीमाल्लोकांत्सद्यस्तरस्तरस्थरेमिंपृतनाजमाशुमित्येषवाअरिष्ट
नेमिःपृतनाजिदाशुःस्वस्तयइतिस्वस्तितामाशास्तेतार्क्ष्यमिहाहुवेम

ब्रा·पं· तिह्वयत्येवैनमेतदिंद्रस्यैवरातिमाजोहुवानाःस्वस्तयइतिस्वस्तिनामे चतु·४
वाश्नास्तेनावमिवारुहेमेतिसमेवैनमेतदधिरोहतिस्वर्गस्यलोकस्यस
मष्ट्यैसंपत्त्यैसंगत्याउर्वीनपृथ्वीबहुलेगभीरमावामेतौमापरेतोरिषा
मेत्तीमएवैतदनुमंत्रयतआचपराचमेष्यंत्सद्यश्चिद्यःशवसापंचकृ
ष्टीःसूर्यइवज्योतिषापस्ततानेतिप्रत्यक्षंसूर्यमभिवदतिसहस्रसाःश
तसाअस्यरंहिर्नस्मावरंतेयुवतिन्नशर्यामित्याशिषमेवैतेनाशास्त राम
आत्मनेचयजमानेभ्यश्च॥२०॥आहूयदूरोहणंरोहतिस्वर्गोवैलोको २२

दूरोहणंवागाहावोन्नत्स्येवेवाक्सयदाह्वयतेतद्धत्स्यएगाहावेनस्वर्गंलो
केरोहतिसपच्छःप्रथमंरोहतीमंतल्लोकमाप्नोत्यथर्द्धर्चशोंतरिक्षंतदा
प्नोत्यथत्रिपद्यामुंतंलोकमाप्नोत्यथकेवलांतदेतस्मिन्प्रतितिष्ठतियए
षतपतित्रिपद्याप्रत्यवरोहतियथाशाखांधारयमाणस्तदमुष्मिंल्लोकेप्र
तितिष्ठत्यर्धर्चशोंतरिक्षेपच्छोस्मिंल्लोकआस्वेवतत्स्वर्गेलोकेयजमाना
अस्मिंल्लोकेप्रतितिष्ठत्यथयएककामास्युःस्वर्गकामाःपरांचमेवाःतेषां
रोहेत्तेजयेपुर्हैवस्वर्गंलोकंनत्वेवास्मिंल्लोकेज्योगिववसेयुर्मिथुनानिसृत्ता

निद्रास्यंतेत्रैष्टुभानिचजागतानिचमिथुनंवैपशवःपशवश्छंदांसिपशू
नामवरुद्ध्यै॥२१॥यथावैपुरुषएवंविषुवांस्तस्ययथादक्षिणोर्धएवंपूर्वो
र्द्धोविषुवतोयथोत्तरोर्द्धएवमुत्तरोर्द्धोविषुवतस्तस्मादुत्तरइत्याचक्षतेप्रबाहु
क्सतःशिरएवविषुवान्विदलसंहितइववैपुरुषस्तस्यापिस्यूमेवमध्येशी
र्ष्णोविज्ञायतेतदाहुर्विषुवत्येवैतदहःशंसेद्विषुवान्वाएतदुक्थानामुक्थं
विषुवान्विषुवानितिहविषुवंतोभवंतिश्रेष्ठतामश्नुवतइतितत्तन्नादृत्यंसं
वत्सरएवशंसेद्रेतोवाएतत्संवत्सरंदधतोयंतियानिवैपुरासंवत्सराद्रेतां

सिजायंतेयानिपंचमास्यानिषण्मास्यानिस्रीव्यंतिवैतानिनवैतेभुंज
तेथयान्येवदशमास्यानिजायंतेयानिसांवत्सरिकाणितेभुंजतेतस्मा
त्संवत्सरएवैतदहःशंसेत्संवत्सरोह्येतदहराप्नोतिसंवत्सरंह्येतदहरापु
वंत्येषहवैसंवत्सरेणपाप्मानमपहतएषविषुवतांगेभ्योहैवमासैःपाप्मान
मपहतेशीर्ष्णोविषुवतापसंवत्सरेणपाप्मानंहतेपविषुवतायएवंवेदवैश्व
कर्मणमृषभंसवनीयस्योपालंभ्यमालभेरंद्विरूपमुभयतएतंमहाव्रतीये
हनींद्रोवैवृत्रंहत्वाविश्वकर्माभवत्प्रजापतिःप्रजाःसृष्ट्वाविश्वकर्माभव

त्संवत्सरोविश्वकर्मैंद्रमेवतदात्मानंप्रजापतिंसंवत्सरंविश्वकर्माणमा
प्नुवंतींद्रएवतदात्मनिप्रजापतौसंवत्सरेविश्वकर्मण्यंततः प्रतितिष्ठंतिप्र
तितिष्ठतियएवंवेदयएवंवेद॥२२॥इतिचतुर्थपंचिकायांतृतीयोध्यायः
॥३॥ ॥प्रजापतिरकामयतप्रजायेयभूयांत्स्यामितिसतपोतप्यतसत
स्तप्त्वेमंद्वादशाहमपश्यदात्मनएवांगेषुचप्राणेषुचतमात्मनएवांगेभ्य
श्चप्राणेभ्यश्चद्वादशधानिरमिमीततमाहरत्तेनायजततोवैसोभव राम २४
दात्मनाप्रप्रजयापशुभिरजायतप्रभवत्यात्मनाप्रप्रजयापशुभिर्जायतेय

MEMORIAL

तेयएवंवेदसोकामयतकथंनुगायत्र्यासर्वतोद्वादशाहंपरिभूयसर्वामृ
द्धिमृध्नुयामितितंवैतेजसैवपुरस्तात्पर्यभवच्छंदोभिर्मध्यतोक्षरैरुपरिष्टा
द्गायत्र्यासर्वतोद्वादशाहंपरिभूयसर्वामृद्धिमार्ध्नोत्सर्वामृद्धिमृध्नोतियएवं
वेदयोवैगायत्रींपक्षिणींचक्षुष्मतींज्योतिष्मतींभास्वतींवेदगायत्र्यापक्षि
ण्याचक्षुष्मत्याभास्वत्यास्वर्गंलोकमेत्येषावैगायत्रीपक्षिणीचक्षुष्मतीज्यो
तिष्मतीभास्वतीयद्द्वादशाहस्तस्ययावभितोतिरात्रौतौपक्षौयावंतराग्निष्टो
मौतेचक्षुषीयेष्टौमध्यउक्थ्याःसआत्मागायत्र्यापक्षिण्याचक्षुष्मत्याज्योति

श्री·पं· ष्मत्याभास्वत्यास्वर्गंलोकमेतियएवंवेद॥२३॥त्रयश्चवाएतेत्र्यहाआद चतु·४
शाममहराह्वावतिरात्रोयद्वादशाहोद्वादशाहानिदीक्षितोभवतियज्ञि
यएवैतैर्भवतिद्वादशरात्रीरुपसदउपैतिशारीरमेवताभिर्धूनुतेद्वादशा
हंप्रसुतोभूत्वाशारीरंधूत्वाशुद्धःपूतोदेवताअप्येतियएवंवेदषट्त्रिंशाद
होवाएषयद्वादशाहःषट्त्रिंशदक्षरावैबृहतीबृहत्यावाएतदयनंयद्वा
दशाहोबृहत्यावैदेवाइमांल्लोकानाश्नुवतंतेवेदशाभिरेवाक्षरैरिमंलो शम
कमाश्नुवतदशाभिरंतरिक्षंदशाभिर्दिवंचतुर्भिश्चतस्रोद्वाभ्यामेवास्मिं २५

लोकेप्रत्यतिष्ठन्प्रतितिष्ठतियएवंवेदतदाहुर्यदन्यानिछंदांसिवर्षीयां
सिभूयोक्षरतराण्यथकस्मादेतांबृहतीत्याचक्षतइत्येतयाहिदेवाइमां
लोकानाश्नुवततेवेदशाभिरेवाक्षरैरिमंलोकमाश्नुवतदशाभिरंतरिक्षं
दशाभिर्दिवंचतुर्भिश्चतस्रोदिशोद्वाभ्यामेवास्मिंलोकेप्रत्यतिष्ठंस्तस्मा
देतांबृहतीत्याचक्षतेश्नुतेयद्यत्कामयतेयएवंवेद॥२४॥प्रजापतिय
ज्ञोवाएषयद्वादशाहःप्रजापतिर्वाएतेनाग्रेयजतद्वादशाहेनसोब्रवी
दृतूंश्चमासांश्चयाजयतमाद्वादशाहेनेतितंदीक्षयित्वानपक्रमंगम

यित्वाध्रुवंदेहिनुनोथत्वायाजयिष्यामइतितेभ्यइषमूर्जंप्रायच्छत्सैषा
र्तुषुचमासेषुचनिहितादद्तंवैतेतमयाजयंस्तस्माद्दद्याज्यःप्रति
गृह्णंत्तोवैतेतमयाजयंस्तस्मात्प्रतिगृण्हतायाज्यमुभयेराध्नुवंतियएवं
विद्वांसोयजंतेचयाजयंतिचतेवाइमऋतवश्चमासाश्चगुरवइवाम
न्यंतद्वादशाहेप्रतिगृत्यतेब्रुवन्प्रजापतियाजयनोद्वादशाहेनेतिसत
थेत्यब्रवीत्तेवैदीक्षध्वमितितेपूर्वपक्षाःपूर्वपक्षाःपूर्वेदीक्षंततेपाप्मान
मपाहततस्मात्तेदिवेवदिवेवत्यपहतपाप्मानोपरपक्षाअपरेदीक्षं

तत्तेननतरांपाप्मानमपाहततस्मात्तेतमइवतमइवत्यनपहतपाप्मान
स्तस्मादेवंविद्वांदीक्षमाणेषुपूर्वःपूर्वएवदिदीक्षिषेतापपाप्मानंहतेय
एवंवेदसवाअयंप्रजापतिःसंवत्सरऋतुषुचमासेषुचप्रत्यतिष्ठत्तेवा
इमऋतवश्चमासाश्चप्रजापतावेवसंवत्सरेप्रत्यतिष्ठंस्तएतेन्योन्यः
स्मिन्प्रतिष्ठिताएवंहवावसऋत्विजिप्रतितिष्ठतियोद्वादशाहेनयजतेत
स्माद्याहुर्नपापःपुरुषोयाज्योद्वादशाहेनेनेदयंमयिप्रतितिष्ठादितिज्ये
ष्ठयज्ञोवाएषयद्द्वादशाहःसवैदेवानांज्येष्ठोयएतेनायेयजतश्रेष्ठय

ब्रा·पं· ष्ठोवाएषयद्द्वादशाहःसवैदेवानांश्रेष्ठायएतेनायजतज्येष्ठःश्रेष्ठो चतु·४
यजेतकल्याणीहस्माभवतिनपापःपुरुषोयाज्योद्वादशाहेननेदयं
मयिप्रतितिष्ठादितीद्वावेवदेवाज्यैष्ठ्यायश्रैष्ठ्यायनातिष्ठंतसोब्रवी
द्बृहस्पतिंयाजयमाद्वादशाहेनेतितमयाजयत्ततोवैतस्मैदेवाज्यैष्ठ्या
यश्रैष्ठ्यायातिष्ठंततिष्ठंतेस्मैस्वाज्यैष्ठ्यायश्रैष्ठ्यायसमास्मिन्स्वाश्रेष्ठ
तायांजानतेयएवंवेदोर्ध्वोवैप्रथमस्त्र्यहस्तिर्यङ्मध्यमोर्वाङु·त्तमःस राम २७
यदूर्ध्वःप्रथमस्त्र्यहस्तस्मादयमग्निरूर्ध्वउद्दीप्यतऊर्ध्वाह्येतस्यदि

ग्यत्तिर्यङ्मध्यमस्तस्मादयंवायुस्तिर्यङ्·पवतेतिरश्चीरापोवहंतिति
रश्चीह्येतस्यदिग्यदर्वाङु·त्तमस्तस्मादसावर्वाङ्·पत्यर्वाङ्·र्षत्यर्वांचिन
क्षत्राण्यर्वाचीह्येतस्यदिक्सम्यंचोवाइमेल्लोकाःसम्यंचएतेत्र्यहाःस
म्यंचोस्माइमेलोकाःश्रियेदीद्यतियएवंवेद॥२५॥दीक्षावैदेवेभ्योपाक्रा
मत्तांवासंतिकाभ्यांमासाभ्यामन्वयुंजतत्तांवासंतिकाभ्यांमासाभ्यांनो
दाप्नुवंस्तांग्रैष्माभ्यांतांवार्षिकाभ्यांतांशारदाभ्यांतांहैमंतिकाभ्यांमासा
भ्यामन्वयुंजतत्तांहैमंतिकाभ्यांमासाभ्यांनोदाप्नुवंस्तांशैशिराभ्यांमा

ब्रा॰पं॰ साभ्यामन्वयुंजततांऽशोशिराभ्यांमासाभ्यामाप्नुवन्नाप्नोतियमीप्सतितेनैनं चतु॰४
ह्यषन्नाप्नोतियएवंवेदतस्माद्यंसत्रियादीक्षोपनमेदेतयोरेवांऽशोशिरयो
र्मासयोरागतयोर्दीक्षेतसाक्षाद्देवदीक्षायामागतायांदीक्षतेप्रत्यक्षाद्दी
क्षांपरिगृह्णातितस्मादेतयोरेवांऽशोशिरयोर्मासयोरागतयोर्यैचैवग्राम्याः
पशवोयेचारण्याअणिमाणमेवतत्सरूपिमाणंनियंतिदीक्षारूपमेवतदु
पनिप्लुवंतेसपुरस्ताद्दीक्षायाःप्राजापत्यंपशुमालभेततस्यसप्तदशसा राम
मिधेनीरनुब्रूयात्सप्तदशोवैप्रजापतिःप्रजापतेराप्त्यैतस्याप्रियोजामद २८

ग्न्योभवंतितदाहुर्यदन्येषुपशुषुयथर्ष्याप्रियोभवत्यथकस्मादस्मिंत्स
र्वेषांजामदग्न्यएवेतिसर्वरूपावैजामदग्न्यःसर्वसमृद्धाःसर्वरूपएषपशुः
सर्वसमृद्धस्तद्यज्जामदग्न्योभवंतिसर्वरूपतायैसर्वसमृध्यैतस्यवायव्यः
पशुपुरोळाशोभवतितदाहुर्यदन्यदेवत्यउतपशुर्भवत्यथकस्माद्वायव्यः
पशुपुरोळाशःक्रियतइतिप्रजापतिर्वैयज्ञोयज्ञस्यायातयामतायाइति
ब्रूयाद्यद्वैवायव्यस्तेनप्रजापतेर्नैतिवायुर्ह्येवप्रजापतिस्तदुक्तमृषिणाप
वमानःप्रजापतिरितिसत्रमुचेत्सत्रुष्याग्नीन्यजेरंत्सर्वेदीक्षेरंत्सर्वेसुनु

ब्रा॰पं॰ युर्वसंतमभ्युदवस्यत्सूर्ग्वैवसंतइषमेवतदूर्जमभ्युदवस्यति॥२८॥छंदां चतु॰४
सिवाअन्योन्यस्यायतनमभ्यध्यायन्गायत्रीत्रिष्टुभश्चजगत्येचायतनम
भ्यध्यायत्त्रिष्टुप्गायत्र्यैचजगत्यैचजगतीगायत्र्यैचत्रिष्टुभश्चततोवाएतं
प्रजापतिर्व्यूळ्हछंदसंद्वादशाहमपश्यत्तमाहरत्तेनायजततेनससर्वा
न्कामांश्छंदांस्यगमयत्सर्वान्कामानाश्नुतियएवंवेदछंदांसिव्यूहत्ययात
यामतायैछंदांस्येवव्यूहतितद्यथादोग्धैर्वानडुद्भिर्वान्यैरन्यैरश्रांततरैरर॰ राम
श्रांततरैरुपविमोकंयांत्येवमेवैतच्छंदोभिरन्यैरन्यैरश्रांततरैरश्रांततरैरु २९

पविमोकंस्वर्गंल्लोकंयंतियच्छंदांसिव्यूहतीमौवैलोकौसहासंतौव्येता
न्नावर्षन्नसमतपत्तेपंचजनानसमजानंस्ततोदेवाःसमनयंस्तौसंयंतावेतं
देवविवाहंव्यवहेतांरथंतरेणैवेयममूंजिन्वतिबृहतासाविमांनौधसेनै
वेयममूंजिन्वतिश्येतेनासाविमांधूमेनैवेयममूंजिन्वतिवृष्ट्यासाविमां
देवयजनमेवेयममुष्यामदधात्सश्रूनसावस्यामेतद्वाइयममुष्यांदेवय
जनमदधाद्यदेतच्चंद्रमसिकृष्णमिव॥तस्मादापूर्यमाणपक्षेषुयजंतए
तदेवोपप्संतऊषानसावस्यांतद्वापितुरःकावषेयउवाचोषःपोषोजनमे

ब्रा·पं· जयकेतितस्माद्धाप्येतर्हिगव्यंमीमांसमानाः पृच्छंतिसंतितत्रोषाः३इति चतुर्थ
ऊषोहिपोषोसौवैलोकइमंल्लोकमभिपर्यावर्ततततोवैद्यावापृथिवीअ
भवतांनद्यावांतरिक्षांन्नांतरिक्षाद्भूमिः॥२७॥बृहच्चवाइदमग्रेरथंतरंचा
स्तांवाक्चवैतन्मनश्चास्तांवाग्वैरथंतरंमनोबृहत्तद्बृहत्पूर्वंससृजानंरथंत
रमत्यमन्यततद्रथंतरंगर्भमधत्ततद्वैरूपमसृजततेद्वेभूत्वारथंतरंचवैरूपं
चबृहदत्यमन्येतांतद्बृहद्गर्भमधत्ततद्वैराजमसृजततेद्वेभूत्वाबृहच्चवैरा राम
जंचरथंतरंचवैरूपंचात्यमन्येतांतद्रथंतरंगर्भमधत्ततच्छाक्वरमसृजतता ३

DR. BHAU DAJI MEMORIAL
डाक्टर भाऊदाजीस्मारक

नित्रीणिभूत्वारथंतरंचवैरूपंचशाक्वरंचबृहच्चवैराजंचात्यमन्यंततद्बृह
द्गर्भमधत्ततद्रैवतमसृजततानित्रीण्यन्यानित्रीण्यन्यानिषट्पृष्ठान्यासं
स्तानिहतर्हित्रीणिछंदांसिषट्पृष्ठानिनोदाप्नुवंस्तागायत्रीगर्भमधत्तसा
नुष्टुभमसृजतत्रिष्टुब्गर्भमधत्तसापंक्तिमसृजतजगतीगर्भमधत्तसाति
छंदसमसृजततानित्रीण्यन्यानित्रीण्यन्यानिषट्छंदांस्यासन्षट्पृष्ठानि
तानितथाकल्पंतकल्पतेयज्ञोपितस्यैजनतायैकल्पतेयत्रैवमेतांछंदसां
चपृष्ठानांचक्लृप्तिंविद्वांदीक्षतेदीक्षते॥२८॥ ॥इतिचतुर्थपंचिकायांचतुर्थो

ब्रा·पं· ध्यायः॥ ॥अग्निर्वैदेवताप्रथममहर्वहतित्रिवृत्स्तोमोरथंतरंसामगाय चतु·४
त्रीछंदोयथादेवतमेनेनयथास्तोमंयथासामयथाछंदसंराध्नोतियएवंवे
दयद्वाएतिचप्रेतिचतत्प्रथमस्याह्नोरूपंयद्युक्तवद्यद्रथवद्यदाशुमद्यत्पि
बवद्यत्प्रथमेपदेदेवतानिरुच्यतेयदयंलोकोभ्युदितोयद्राथंतरंयद्गायत्रं
यत्करिष्यदेतानिवैप्रथमस्याह्नोरूपाण्युपप्रयंतोअध्वरमितिप्रथमस्या
ह्नआज्यंभवतिप्रेतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंवायवायाहिदर्शतेतिप्र राम
उगमेतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपमात्वारथंयथोतयइदंवसोसुतमंध ३१

इतिमरुत्वतीयस्यप्रतिपदनुचरौरथवच्चपिबवच्चप्रथमेहनिप्रथमस्या
ह्नोरूपमिंद्रनेदीयएदिहीतींद्रनिहवःप्रगाथःप्रथमेपदेदेवतानिरूच्य
तेप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंप्रैतुब्रह्मणस्पतिरितिब्राह्मणस्पत्यःप्रति
प्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपमग्निर्नेतात्वंसोमक्रतुभिःपिन्वंत्यपइतिधा
य्याःप्रथमेषुपदेषुदेवतानिरुच्यंतेप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंप्रवइंद्रा
यबृहतइतिमरुत्वतीयःप्रगाथःप्रेतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपमाया
ह्विंद्रावसउपनइतिसूक्तमेतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपमभित्वाशूरनो

ऐ·पं· नुमोभित्वापूर्वपातियइतिरथंतरंपृष्ठंभवतिराथंतरेहनिप्रथमेहनिप्र चतु·४
थमस्याह्नोरूपंयद्वावानपुरुतमंपुराषाळितिधाय्यावृत्रहेंद्रोनामान्यप्रा
इत्येतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंपिबासुतस्यरसिनइतिसामप्रगाथः
पिबवान्प्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमितितार्क्ष्यंपु
रस्तात्सूक्तस्यशंसतिस्वस्त्ययनंवैतार्क्ष्यःस्वस्तितायेस्वस्त्ययनमेवत
त्कुरुतेस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेयएवंवेद॥२९॥अनइंद्रोदूरादान राम
आसादितिसूक्तमेतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंसंपातोभवतोनिष्केव ३२

कल्यमरुत्वतीययोर्निविद्धानेवामदेवोवाइमांल्लोकानपश्यत्तांत्संपातैःस
मपतद्यत्संपातैःसमपतत्तत्संपातानांसंपातत्वंतद्यत्संपातौप्रथमेहनिशंस
तिस्वर्गस्यलोकस्यसमष्ट्यैसंपत्त्यैसंगत्यैतत्सवितुर्वृणीमहेद्यानोदेवसवि
तरितिवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरौराथंतरेहनिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरू
पंयुंजतेमनउतयुंजतेधियइतिसावित्रंयुक्तवत्प्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरू
पंप्रद्यावायज्ञैःपृथिवीऋतावृधेतिद्यावापृथिवीयंप्रेतिप्रथमेहनिप्रथमः
स्याह्नोरूपमिहेहवोमनसाबंधुतानरइत्यार्भवंयद्वाएतिचप्रेतिचतत्प्रथम

ब्रा॰पं॰ स्याह्नोरूपंतद्यत्प्रेतिसर्वमप्सविष्यैष्यैष्यन्निवास्माल्लोकाद्यजमानाइ चतु॰४
नितद्यदिहेहवोमनसाबंधुतानरइत्यार्भवंप्रथमेहनिशंसत्ययंवैलोकइहे
हस्मिन्नेवेनांस्तल्लोकेरमयतिदेवान्हुवेबृहच्छ्रवसःस्वस्तयइतिवैश्वदेवंप्र
थमेपदेदेवतानिरुच्यंतेप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंमहांतंवाएतेध्वानमे
ष्यंतोभवंतियेसंवत्सरंवाद्वादशाहंवासतेतद्यद्देवान्हुवेबृहच्छ्रवसःस्वस्त
यइतिवैश्वदेवंप्रथमेहनिशंसतिस्वस्तितायेस्वस्त्ययनमेवतत्कुरुतेस्वस्ति राम
संवत्सरस्यपारमश्नुतेयएवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्धोतादेवान्हुवेबृहच्छ्रव ३३

सःस्वस्तयइतिवैश्वदेवंप्रथमेहनिशंसतिवैश्वानरायपृथुपाजसेविपइत्या
ग्निमारुतस्यप्रतिपत्प्रथमेपदेदेवतानिरुच्यतेप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपं
प्रत्वक्षसःप्रतवसोविरप्शिनइतिमारुतंप्रेतिप्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपं
जातवेदसेसुनवामसोममितिजातवेदस्यंपुरस्तात्सूक्तस्यशंसतिस्व
स्त्ययनंवैजातवेदस्यास्वस्तितायेस्वस्त्ययनमेवतत्कुरुतेस्वस्तिसंवत्सरस्य
पारमश्नुतेयएवंवेदप्रत्नव्यसीनव्यसीधीतिमभयइतिजातवेदस्यंप्रेति
प्रथमेहनिप्रथमस्याह्नोरूपंसमानमाग्निमारुतंभवतियच्चाग्निष्टोमेयद्दे

ब्रा·पं· यज्ञेसमानंक्रियतेतत्प्रजाअनुसमनंतितस्मात्समानमाग्निमारुतंभवति चतु·४
॥३०॥इंद्रोवैदेवताद्वितीयमहर्वहतिपंचदशस्तोमोबृहत्सामत्रिष्टुप्छं
दोयथादेवतमेनेनयथास्तोमंयथासामयथाछंदसंराध्नोतियएवंवेदयद्वै
नेतिनप्रेतियत्स्थितंतद्द्वितीयस्याह्नोरूपंयदूर्ध्ववद्यत्प्रतिवद्यदंतर्वद्यद्वृ
षण्वद्यद्वृधन्वद्यन्मध्यमेपदेदेवतानिरुच्यतेयदंतरिक्षमभ्युदितंयद्बार्ह
तंयत्त्रैष्टुभंयत्कुर्वदेतानिवैद्वितीयस्याह्नोरूपाण्यग्निंदूतंवृणीमहइतिद्वि राम
तीयस्याह्नआज्यंभवतिकुर्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंवायोयेतेसह ३४

स्रिणइतिप्रउगंसुतःसोमऋतावृधेतिवृधन्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरू
पंविश्वानरस्यवस्पतिमिंद्रइत्सोमपाएकइतिमरुत्वतीयस्यप्रतिपदनुच
रौवृधन्वद्यंतर्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपमिंद्रनेदीयएदिहीत्य
च्युतःप्रगाथउत्तिष्ठब्रह्मणस्पतइतिब्राह्मणस्पत्यऊर्ध्ववान्द्वितीयेहनि
द्वितीयस्याह्नोरूपमग्निर्नेतात्वंसोमक्रतुभिःपिन्वंत्यपइतिधाय्याअच्यु
ताबृहदिंद्रायगायतेतिमरुत्वतीयःप्रगाथोयेनज्योतिरजनयन्नृतावृध
इतिवृधन्वान्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपमिंद्रसोमंसोमपतेपिबेममि

ब्रा·पं· तिसूक्तंसजोषाइंद्रेस्त्वपदावृषस्वेतिवृषण्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरू चतु·४
पंत्वामिद्धिहवामहेत्वंह्येहिचेरवइतिबृहत्पृष्ठंभवतिबार्हतेहनिद्वितीये
हनिद्वितीयस्याह्नोरूपंयद्वावानेतिधाय्याच्युतोभयंशृणवच्चनइतिसाम
प्रगाथोयच्चिदमघयद्दुचत्यआसीदितिबार्हतेहनिद्वितीयेहनिद्वितीयस्या
ह्नोरूपंत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमितिताक्ष्योच्युतः॥३१॥यात्तऊतिरवमायाप
रमेतिसूक्तंजहिवृष्ण्यानिकृणुहीपराचइतिवृषण्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्या राम
ह्नोरूपंविश्वोदेवस्यनेतुस्तत्सवितुर्वरेण्यमाविश्वदेवंसत्पतिमितिवैश्व ३५

देवस्यप्रतिपदनुचरोबार्हतेहनिद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपमुदुष्यदे
वःसविताहिरण्ययेतिसावित्रमूर्ध्ववद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंते
हिद्यावापृथिवीविश्वशंभुवेतिद्यावापृथिवीयंसुजन्मनीधिषणेअंतरीय
तइत्यंतर्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंतक्षन्रथंसुवृतंविद्मनापसइत्या
र्भवंतक्षन्हरीइंद्रवाहावृषण्वसूइतिवृषण्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नो
रूपंयज्ञस्यवोरथ्यंविश्पतिंविशामितिवैश्वदेवंवृषाकेतुर्यजतोद्यामशा
यतेतिवृषण्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंतदुश्रायांतमंगिरसोवैरू

ब्रा·पं· र्गायलोकायसत्रमासततेहस्मद्वितीयंद्वितीयमेवाहरागत्यमुत्यंतिता चतु·४
न्वाएतच्छार्यातोमानवोद्वितीयेहनिसूक्तमशंसयत्ततोवैतेप्रयज्ञमजा
नन्प्रस्वर्गंलोकंतद्यदेतत्सूक्तंद्वितीयेहनिशंसतियज्ञस्यप्रज्ञात्यैस्व
र्गस्यलोकस्यानुख्यात्यैपृक्षस्यवृष्णोअरुषस्यनूसहइत्याग्निमारुतस्य
प्रतिपद्वृषण्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंवृष्णेशर्धायसुमखायवेध
सइतिमारुतंवृषण्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंजातवेदसेसुनवाम राम
सोममितिजातवेदस्यासुतायज्ञेनवर्धतजातवेदसमितिजातवेदस्यंवृ ३६

धन्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपमह्नोरूपं ॥३२॥ इतिचतुर्थपंचिका
याःपंचमोध्यायः॥ ॥शाके१७३९धातानामाब्दे दक्षिणायणे शरदृ
तुआश्विनमासेशुक्लपक्षेनवम्यांभानुवासरेतद्दिनेग्रामपुण्यातइदंपु
स्तकंलिखितंरघुनाथयादवउपनामढोपेनासीककरहलीवस्तीयेव
लेपुस्तकंसमाप्तं॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

॥इतिब्राह्मणपंचिकाचतुर्थसमाप्त॥

चतु॰४
DR. BHAU DAJI MEMORIAL
डाक्टर भाऊ दाजी इत्यास्य स्मारक
राम

ब्रा०पं० १ ॥श्रीगणेशाय नमः॥ हरिः ॐ॥ विश्वे वै देवा देवतास्तृतीयमहर्वहंति
स यद्वास्तोमो वै रूपं साम जगती छंदो यथादेवतमेनेन यथास्तोमं य
थासाम यथाछंदसं राध्नोति य एवं वेद यद्वै समानोदर्कं तत्तृतीयस्या
ह्नो रूपं यदश्ववद्यदंतवद्यत्पुनरावृत्तं यत्पुनर्निनृत्तं यन्नतवद्यत्पर्य
स्तवद्यत्त्रिवद्यदंतरूपं यदुत्तमे पदे देवता निरुच्यते यदसौ लोकोऽभ्युदि
तो यद्द्वै रूपं यज्जागतं यत्कृतमेतानि वै तृतीयस्याह्नो रूपाणि खुक्ष्वारि(?) राम १
देवहूतमां अश्वां अग्ने रथीरिवेति तृतीयस्याह्न आज्यं भवति देवा वै तृ

तीयेनाह्ना स्वर्गं लोकमायंस्तानसुरा रक्षांस्यन्वायंत ते विरूपा भ
वत विरूपा भवतेति भवंत आयंस्तेऽविरूपा भवत विरूपा भवतेति भवं
त आयंस्तद्वै रूपं सामाभवत्तद्वै रूपस्य वै रूपत्वं विरूपः पाप्मना भवत्या
प्मानमपहते य एवं वेद तान्हस्मान्वेवगच्छंति समेव सृज्यंते तानश्वा
भूत्वापद्भिरपाघ्नत यदश्वा भूत्वापद्भिरपाघ्नत तदश्वानामश्वत्वम
श्नुते यद्यत्कामयते य एवं वेद तस्मादश्वः पशूनां जविष्ठस्तस्मादश्वः
प्रत्यङ् पदा हि नस्त्यप पाप्मानं हते य एवं वेद तस्मादेतदश्ववदाज्यं

ब्रा०पं० २ भवति तृतीयेहनि तृती[य]स्याह्नो रूपं वायवायाहि वीतये वायो याहि शि
वादिवइंद्रश्च वायवेषां सुतानामा मित्रे वरुणे वयमश्विना वेह गछतमा
यात्वग्निभिः सुतं सजूर्विश्वेभिर्देवेभिरुत नः प्रिया प्रियास्वित्योह्लिदं ध्रउ
गं समानोदर्कं तृतीयेहनि तृतीयस्याह्नो रूपं तंतमिद्राधसे महे त्रयइंद्र
स्य सोमा इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ निनृत्तवत्त्रिवत्तृतीयेहनि
तृतीयस्याह्नो रूपमिंद्र नेदीय एदिहीत्यच्युतः प्रगाथः प्र नूनं ब्रह्मणः राम
स्पतिरिति ब्राह्मणस्पत्यो निनृत्तवांस्तृतीयेहनि तृतीयस्याह्नो रूपमग्नि २

नेता त्वं सोम क्रतुभिः पिन्वं[ति] त्यप इति धाय्याच्युता न किः सुदासो रथं प
र्यास न रीरमदिति मरुत्वतीयः प्र[ग]ाथः पर्यस्तवांस्तृतीयेहनि तृतीय
स्याह्नो रूपं त्र्यर्यमा मनुषो देवतातेति सूक्तं त्रिवत्तृतीयेहनि तृतीयस्या
ह्नो रूपं यद्यावइंद्र ते शतं यदिंद्र यावतस्त्वमिति वैरूपं पृष्ठं भवति राथं
तृतीयेहनि तरेहनि तृतीयस्याह्नो रूपं यद्वावानेति धाय्याच्युताभित्वा[शू]रर नोनुम
इति रथंतरस्य योनि मनुनिवर्तयति राथंतरं ह्येतदहरायतनेनेंद्र त्रिधा
तुशरणमिति सामप्रगाथः त्रिवांस्तृतीयेहनि तृतीयस्याह्नो रूपं त्यमूषु

ब्रा०पं० वाजिनं देवजूतमिति तार्क्ष्योस्तुतः ॥१॥ यो जात एव प्रथमो मन[illegible]न[illegible]स्वा

३ निति सूक्तं समानोदर्कं तृतीयेहनि तृतीयस्याह्नो रूपं तदु सजनीयमे

तद्वा इंद्रस्य प्रियं यत्सजनीयमेतस्मिन्वै त्रास्यमान इंद्रमिंद्रियमाविश

ति तद्वा अस्मा इंद्रियं दोगास्तृतीयेहनि बह्वृत्वा इंद्रस्य प्रियं शंसतीति दुर्गार्ह

ग्र मदमेतेन वैस मद इंद्रस्य प्रियं धामोपागच्छत्स परमं लोकमजयदु

पेंद्रस्य प्रियं धाम गच्छति जयति परमं लोकं य एवं वेद तत्सवितुर्वृणी राम

म[illegible]हे प्रानो देवस[illegible]वितरि ति वैश्वदेवस्य प्रतिपदनुचरौ राथंतरे ह ३

नि तृतीयेहनि तृतीयस्याह्नो रूपं तद्देवस्य सवितुर्वार्यं महदिति सावित्रमंतो

स्तृ वै महदंतस्तृतीयमहस्तृतीयेहनि तृतीयस्याह्नो रूपं घृतेन द्यावापृथिवी अ

घृतश्रिया भीवृते इति द्यावापृथिवीयं घृतपृ[illegible]चा घृतावृधेति पुनरावृत्तं पुनर्निनृत्तं तृतीयेहनि

तृतीयस्याह्नो रूपं मन[illegible]श्वो जातो अनभीशुरु[illegible]क्थ्य इत्यार्भवं रथस्त्रिच

क्र इति त्रिवत्तृतीयेहनि तृतीयस्याह्नो रूपं[illegible]यो जातो अ[illegible]

[illegible] परावतो ये दिधिषंत आप्यमिति वैश्वदेवमंतो वै परावतो

स्तृतीयेह तस्तृतीयमहस्तृतीयेहनि तृतीयस्याह्नो रूपं तदु गायमेते[illegible]न वै गयः प्लातो विश्वे

ब्रा०पं०
८

षांदेवानांप्रियंधामोपागछत्परमंलोकमजयदुपविश्वेषांदेवानांप्रियं
धामगछतिजयतिपरमंलोकंयएवंवेदवैश्वानरायधिषणामेतावृध इ
त्याग्निमारुतस्यप्रतिपदंतोवैधिषणातस्तृतीयमहस्तृतीयेहनि तृतीय
स्याह्नोरूपंधारावरामरुतोधृष्णोजस इतिमारुतंबकभिन्मात्तस्मंतोवैब
कृंतस्तृतीयमहस्तृतीयेहनि ... तृतीयस्याह्नोरूपंजातवेदसेसुनवामसो
ममितिजातवेदस्यास्तुतालमग्ने ... प्रथमोअंगीराऋषिरितिजातवेद
तृतीयेहनि स्यंपुरस्तादुदर्कंतृतीयस्याह्नोरूपंलमिसुत्तरंस्महमभिवदतिसंतस्थेसं

राम
३

त... तेस्मारेरप्यवञ्छिनैर्यंतियएवंविद्वांसोयंति ॥२॥ आप्यंतेवैस्तोमा
र... आप्यंतेछंदांसितृतीयेहन्येतदेवततउछिष्यतेवागित्येवतदेत
दक्षरंत्र्यक्षरंवागित्येकमक्षरमक्षरमितित्र्यक्षरं सरावैसउत्तरस्यदेो
द्यौरेवं वागेकंगौरेकंततोवैवागेवचतुर्थमहर्वहति तद्यच्चतुर्थमहन्नूंखयं
सेन्दैतदक्षरमभ्यायछंस्येतदर्घयंस्येतस्यविभावमिषं ... तिचतुर्थस्या
ह्नजघसाअन्नंवैन्नूंखो यदेजनाअभिगिरखामरंसय्यान्नाद्यंप्रजायते
तद्यच्चतुर्थमहन्नूंखयंसन्नमेवतस्रजनयंसन्नाद्यस्यप्रजात्यै तस्माच्च

ब्रा॰पं॰
५

तुर्थमहर्जातवद्भवतिचतुरक्षरेणन्यूंखयेदित्याहुश्चतुष्पादावैपशवः
पशूनामवरुद्ध्यैत्र्यक्षरेणन्यूंखयेदित्याहुस्त्रयोवाइमेत्रिवृतोलोकाएषामेव
लोकानामभिजित्याएकाक्षरेणन्यूंखयेदितिहस्माहलांगलायनोब्रह्मामौ
द्गल्यएकाक्षरावैवागेषवावसंप्रतिन्यूंखंन्यूंखयतियएकाक्षरेणन्यूंखयति
तिद्व्यक्षरेणोवन्यूंखयेत्प्रतिष्ठायाएवद्विप्रतिष्ठोवैपुरुषश्चतुष्पादाःपशवो
यजमानमेवतद्द्विप्रतिष्ठंचतुष्पात्सुपशुषुप्रतिष्ठापयतितस्माद्व्यक्षरे
णोवन्यूंखयेन्मुखतःप्रातरनुवाकेन्यूंखयतिमुखतोवैप्रजाअन्नमदंतिमु राम ५

खतएवतदन्नाद्यस्ययजमानंदधातिमध्यतआज्येन्यूंखयतिमध्यतोवै
प्रजाअन्नंधिनोतिमध्यतएव[illegible]दन्नाद्यस्ययजमानंदधातिमु[illegible]
[illegible]खतोमध्यंदिनेन्यूंखयतिमुखतोवैप्रजाअन्नमदंतिमुखतएवतद
न्नाद्यस्ययजमानंदधातितदुभयतोन्यूंखंपरिगृह्णातिस्वनाभ्यामन्ना
द्यस्यपरिगृहीत्यै॥३॥वाग्वैदेवताचतुर्थमहर्वहत्येकविंशस्तोमोवैराजंसा ह
मानुष्टुप्छंदोयथादेवतमेनेनयथास्तोमंयथासामयथाछंदसंराध्नोति
यएवंवेदयन्नारातिचप्रेतिचतच्चतुर्थस्याह्नोरूपंयथैवप्रथममहस्त[illegible]

ब्रा० पं० ६ देतसुनयेच्चतुर्थेयद्युक्थवद्यद्रथवद्यदाशुमद्यत्पिबवद्यत्स्थमेपदेदेव
ताभिरूच्यतेयदयंसोकोभ्युदितोयज्जातवद्यद्धववद्यद्युक्तवद्यद्रभ्वोऽस्तंस्य
द्वेमदंअक्षिरिफितंयक्षिंछंदायदूनातिरिक्तंयदैराजंयदानुष्टुभंयत्करि
ष्यद्यत्स्वस्थमस्याह्नोरूपमेतानिवैचतुर्थस्याह्नोरूपाण्याग्निंनस्वहद्विभिरि
तिचतुर्थस्याह्नआज्यंभवतिवैमदंविरिफितंविरिफितस्यह्नःपेम्नतुर्थेह
नि चतुर्थस्याह्नोरूपमष्टर्चंपांक्तंपांक्तोयज्ञःपांक्ताःपशवःपशूनामव राम
रुध्यैताउदन्नाजगःयोजगत्सातःसवनंरायण्वहस्तेनचतुर्थस्याह्नोरूपंता ६

आनुष्टुभं उपंचदशानुष्टुभं ह्येतदहस्तेनचतुर्थस्याह्नोरूपंताउविंराजतिगायत्र्यः
पुनःप्रायणीयंह्येतदहस्तेनचतुर्थस्याह्नोरूपंतदेतदस्तुतमन्तास्तमया
तयामसूक्तंयदेतदेवसाक्षा यद्देतच्चतुर्थस्याह्नआज्यंभवतियत्तादेवत
घस्तंतत्वतेवाचमेवतत्सुनरूपयंतिसंतत्यैसंततेह्यत्रैरथ्यकच्छिन्नेयंति
यएवंविद्वांसोयंतिवायोशुक्रोअयामितेविहिदोत्राअ वीतावायोन्नातं
ह रेणाभिंद्रश्चवायवेषांसोमानामाचिकितानसुक्रतूआनोविश्वाभि
रूतिभिस्समुवोअध्वरणामपसंहृजिनंरिपुमंबितमेनदीतमद्वसानुष्टु

ब्रा॰ पं॰
७

भंप्रउगामेतिचप्रेतिचत्रुकवच्चचतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंतंत्वायशोभि
रामहइतिमहत्वतीयस्यप्रतिपदमहइत्यभ्यायाम्यमिवैतदहस्तेनचतु
र्थस्याह्नोरूपमिदंवसोसुतमंधइंद्रनेदीयएदिहिप्रेतुब्रह्मणस्पतिरग्नि
र्नेतात्वंसोमक्रतुभिःपिन्वंत्यपःप्रवइंद्रायबृहतइतिप्रथमेनाह्नासमा
नआतानञ्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंसुधीहवमिंद्रमारिषण्यइति
सूक्तंहवंवच्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंमरुत्वांइंद्रवृषभोरणायेतिसूक्त
मुग्रंसहोदामिहतंहुवेमेतिहवंवच्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंतदुन्ने

राम
७

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

ष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधारायतनादेवैतेननप्रच्यवतइमन्नुमा
यिनंहुवइतिपर्यासोहवंवांश्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंताउगायत्र्योगा
यत्र्योवारातस्यअहस्यमध्यंदिनंवहंतितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धीय
तेतस्माद्गायत्रीषुनिविदंदधातिपिबासोममिंद्रमंदतुत्वा स्तुधीहवंवि
पिपानस्याद्रेरितिवैराजंपृष्ठंभवतिबार्हतेहनिचतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरू
पंयद्वावानेतिधाय्याच्युतात्वामिद्धिहवामहइतिबृहतोयोनिमनुनिवर्त्त
यतिबार्हतंत्वेतदहरायतनेनत्वमिंद्रप्रतूर्तिष्वितिसामप्रगाथोवास्ति

ब्रा० पं०
८

हाजनितेति जातवांश्च तुर्थेहनि च तुर्थस्याह्नो रूपं स्वर्भैः अर्कैः इमं सु वाजिनं
देवजूतमिति तार्क्ष्योऽच्युतः ॥६॥ कुहस्थ तइंद्रः कस्मिन्नघेति सूक्तं वैमदं वि
रिफितं विरिफितस्य रूपेषु च तुर्थेहनि च तुर्थस्याह्नो रूपं सुधास्य तेहषभस्य
स्वराज इति सूक्तमुरुं गभीरं जनुषाभ्युग्रमिति जातवच्च तुर्थेहनि च तुर्थस्या
ह्नो रूपं तदु त्रेष्टुभं तेन प्रतिष्ठित पदेन सवनं दाधारा यतनादेवै तेन नप्र
च्यवते त्समुत्रः सत्रासाहमिति पर्यासो विश्वासु गीर्षायत मित्याख्यायास्य
मिवेतद हस्तेन च तुर्थस्याह्नो रूपं तां उगायश्चो गायश्चोवारा तस्य च्यह
राम
८

प्र द्यावा यज्ञैः पृथिवी नमोभिरिति द्यावापृथिवीयं प्रेति च तुर्थेहनि च तुर्थस्याह्नो रूपं ४

स्य मध्यं दिनं वहंति तद्वै तच्छंदो वहति यस्मिन्निर्दिवि ध्रियते तस्माज्जायत्री
षु निविदं दधाति विश्वो देवस्य नेतुस्तत्सवितुर्वरेण्यमा विश्वदेवं सत्पतिमि
ति वैश्वदेवस्य प्रतिपदनुचरौ वा हते हनि च तुर्थेस्याह्नो रूपमा देवो र
यातु सविता सुरत्न इति सावित्रमेतिन्न तुर्थेहनि च तुर्थस्याह्नो रूपं प्र ऋभु
भ्यो दूतमिन वाचमिष्य इत्यार्भवं प्रेति च वाचमिष्य इति च च तुर्थेहनि च तु
र्थस्याह्नो रूपं प्र नु के तु देवी मनीषेति वैश्वदेवं प्रेति च शुक्र वत्त्व च तुर्थेह
निच तुर्थस्याह्नो रूपं ता उ विच्छंदसः संति द्विपदाः संति च तुष्पदास्तेन च
हनिचतुर्थ

ब्रा०पं० ७ तुर्थस्याह्नोरूपंवैश्वानरस्यसुमतौस्यामेत्याग्निमारुतस्यप्रतिपदितोजा
तइतिजातवच्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपं॥कईंव्यक्तानरःसनीळाइ
तिमारुतंनकिरेषांजनूंषिवेदेतिजातवच्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंता
उविछंदसःसंतिद्विपदाःसंतिचतुष्पदास्तेनचतुर्थस्याह्नोरूपंजातवेदसे
सुनवामसोममितिजातवेदस्यान्युताग्निंनरोदीधितिभिररण्योरितिजात
नि वेदस्यंहस्तच्युतीजनयंतेतिजातवच्चतुर्थेहँचतुर्थस्याह्नोरूपंताउविछं राम ७
दसःसंतिविराजःसंतित्रिष्टुभस्तेनचतुर्थस्याह्नोरूपमह्नोरूपं॥५॥१

॥इतिपंचमपंचिकायांप्रथमोध्यायः॥ ॥गौर्वैदेवतापंचममहर्वह
रा तित्रिणवस्तोमःशाक्वरंसामपंक्तिश्छंदोयथादेवतमेनेनयथास्तोमंयथा
सामयथाछंदसंराध्नोतियएवंवेदयद्वैनेतिनप्रेतियत्स्थितंतत्पंचमस्या
ह्नोरूपंयद्ध्येवद्वितीयमहस्तदेतत्पुनर्यत्पंचमंयदूर्ध्ववद्यत्प्रतिवद्यदंत
र्वद्यद्वृषण्वद्यद्वृधन्वद्यन्मध्यमेपदेदेवतानिरुच्यतेयदंतरिक्षमभ्युदि
तंयद्दुग्धवद्यदूधवद्यद्धेनुमद्यत्पृश्निमद्यन्मद्वद्यत्पशुरूपंयदध्यासवद्विक्षु
जा न्नाइवद्विपदावोयज्ञागतंगताद्विपदावोयक्षरार्हतंबार्हताद्विपदावोयस्यां

ब्रा०पं० क्तं पांक्ता द्विपदावोयक्षरा मंबामं द्विपदावोयद्वविस्मद्वविर्हिपदावोयद्वपुष्मद्वु
१० र्हिपदावोयछाकरंयत्सां क्तंयत्कुर्वथ द्वितीयस्याह्नो रूपमेतानि वै पंचमस्याह्नो
रूपाणीममूषु वो अतिथिमुषर्बुधमिति पंचमस्याह्न आज्यं भवति जागतम
ध्यासवस्तनुरूपं पं चमेह्नि पंचमस्याह्नो रूपमानोयसं दिविस्पृशामानो
वायो मह्रे तनेरथेन पृथुपाजसा बृहद्वः स्वरचक्षस इमा उ वां दिविष्टयः पिबा
सुतस्य रसिनो देवं देवं वोवसे देवं देवं बृहदु गायिषे वच इति बार्हतं प्रउगं पं राम
चमेह्नि पंचमस्याह्नो रूपं यत्सां च जन्यया विभ्रोति मरुत्वतीयस्य प्रतिपत्स्यां १०

च जन्मयेति पंचमेह्नि पंचमस्याह्नो रूपमिंद्र इत्सोमपाएक इंद्रनेदी यस
दिद्युत्तिष्ठ न्रत्सपास्यतेग्निर्नेतात्वं सोमक्रतुभिः पिन्वंत्यपो बृहदिंद्राय गायतेति
द्वितीअमेनाह्वासमानआतान: पंचमेह्नि पंचमस्याह्नो रूपमविताऽसि सुन्वतो
प वृक्तबर्हिष इति सूक्तं महत्स्वांक्षंपदं पंचमेह्नि पंचमस्याह्नो रूपमित्थाहि
सोम इन्मद इति सूक्तं महत्स्यां क्षंपंचपदं पंचमेह्नि पंचमस्याह्नो रूपमिं
द्र पिब तुभ्यं सुतो मदायेति सूक्तं महत्स्वैष्टुभं तेन प्रतिष्ठित पदेन सवनं दाधा
राय तन्नादेवैतेन न प्रच्यवते मरुत्वांइंद्र मीढ्व इति पर्यासो नेति न प्रेति पंच

ब्रा॰पं॰ मेहनिपंचमस्याह्नोरूपंतानुगायत्र्योगायत्र्योवाएतस्यत्र्यहस्यमध्यंदिनंवहं
११ तितंवैतछंदोवहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्माद्गायत्रीषुनिविदंदधाति॥६॥
महानाम्नीषुस्तुवतेशाक्वरेणसाम्नाराथंतरेहनिपंचमेस्याह्नो रूपमिं हनिपंचम
द्रोवाएताभिर्महानात्मानंनिरमिमीततस्मान्महानाम्न्योथोइमेवैलोकामहा
नाम्न्यइमेमहांतइमान्वैलोकान्प्रजापतिःसृष्ट्वेदंसर्वमसृजतयदिदंकिंचय
दिमाँल्लोकान्महानाम्न्यइमेमहांतइमान्वैलोकान्प्रजापतिःसृष्ट्वेदंसर्वमसृजत राम
यदिदंकिंचतछक्वर्योभवंस्तच्छक्वरीणांशक्वरीत्वंताऊर्ध्वाःसीम्नोभ्यसृजतय ११

न दूर्ध्वाःसीम्नोभ्यसृजततत्सिमाअभवंस्तत्सिमानांसिमात्वंस्वादोरित्थाविषूवतउप
नोहरिभिःसुतमिंद्रंविश्वाअवीवृधन्नित्यनुरूपोत्रभगवान्ऋग्मिमान्महान्वध
म न्वान्म्चमेहनिपंचमेस्याह्नोरूपंसद्योवानेतिधाय्यास्मुताभित्वाशूरनोनुमइ
तिरथंतरस्ययोनिमनुनिवर्त्तयतिराथंतरंह्येतदहरायतनेनमेत्सुत्वावा
पंच यतस्मानेतिसामप्रगाथोध्यासर्वान्यनुरूपंमेहनिपंचमस्याह्नोरूपंत्यमू
षुवाजिनंदेवजूतमितिताक्ष्योस्तुतः॥७॥श्वेदंब्रह्मस्मरन्नतुर्येष्ठाविश्वेतिस्र
कंपांक्तंपंचपदंपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपमिंद्रोमदायवावृधइतिसूक्तं

ब्रा० पं०
१२ सर्ग

मरुत्वांश्च पंचपदं पंच मे ह निपंच मस्याक्षो रूपं स त्वामदासस्तव निम्रुज
न्मा इतिं मरुत्वतेष्टुभं तेनप्रतिष्ठितपदेन सवनं दाधारायतनादेवै ते न नश्र
स्यातेत मिंद्रं वाजं याम सीतिपद्यासः स हृषा हृषभोस्तु वदिति पशुरूपं पं
च मे ह निपंच मस्याक्षो रूपं ता उगाय त्र्यो गा अन्यो वारा तस्य त्र्यहस्य मध्यं
दिनं वहंति तद्धैतच्छंदो वहति यस्मिन्निविद्धीयते तस्माद्गायत्रीषु निवि
दं दधाति तत्सवितुर्वरेण्यं महे या नो देव सवितरिति वैश्वदेवस्य प्रतिपदनुच — राम
रो राथंतरे ह निपंच मे ह निपंच मस्याक्षो रूपमुदुष्य देवः सविता दमूना इ — १२

ति सावित्रमादानुषे सुवति भूरि वाममिति वामं पशुरूपं पंच मे ह निपंच
मस्याक्षो रूपं मही द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे इति द्यावापृथिवीयं रुवद्धोक्षेति
पशुरूपं पंच मे ह निपंच मस्याक्षो रूपमृभुर्विभ्वा वाज इंद्रो नो अच्छेमा भर्विवा
जो वै पशवः पशुरूपं पंच मे ह निपंच मस्याक्षो रूपं स्तुषेजनं सुव्रतं नव्य
सीभिरिति वैश्वदेवमध्यासवत्पशुरूपं पंच मे ह निपंच मस्याक्षो रूपं हविः
ष्पांतमजरं स्वर्विदीत्याग्निमारुतस्य प्रतिपद्विष्मत्पंच मे ह निपंच मस्या
क्षो रूपं वपुर्नु तच्चिकितुषे चिदस्त्विति मारुतं वपुष्मत्पंच मे ह निपंच मस्याक्षो

श्रा०पं०
१३

रूपं जातवेदसे सुनवाम सोममिति जातवेदस्यामनु ताग्निर्होता गृहप
तिः स राजेति जातवेदस्यमध्यासवस्येतद्रूपं पंचमेहनि स्वि पंचमस्याह्नो
रूपं ॥८॥ देवक्षेत्रं वा एतद्यत्षष्ठमहर्देवक्षेत्रं वा एत आगच्छंति ये षष्ठमह
रागच्छंति न वै देवा अन्योन्यस्य गृहे वसंति नर्तुर्ऋतोर्गृहे वसतीत्याहुस्तद्य
थायथमृत्विज ऋतुयाजान्यजंतसंप्रदायं तद्यथर्तुर्ऋतुं न्कल्पयंतीति यथाय
थं जनतास्तदाहुर्नर्तुः प्रैषैः प्रेषितव्यं न तु प्रैषैर्वषट्कृत्संवाग्वा ऋतु प्रैषा इराम
आप्यतेवै वाक्षष्ठेहनीति यदृतुप्रैषैः प्रेष्येयुर्यदृतुप्रैषैर्वषट्कुर्युर्नाच १३

मेव तदांश्मांतामृक्थावहीनहराविणीमृच्छेयुर्यदृभिर्न प्रेष्येयुर्यदृभिर्न
वषट्कुर्युरप्युतास्तस्यच्यवेरन्यस्ता स्वाणास्वजापतेः पशुभ्यो जिह्मा ईयु
स्तस्मादृग्मेभ्य एवाधि प्रेषितव्यमृग्मेभ्योधि वषट्कृत्यं तन्नवा इमा त्मांश्मां
तामृक्षा वाहीनहराविणीमृच्छेति नाप्युतास्तस्यच्यवंते नयस्ता स्वाणा
स्वजापतेः पशुभ्यो जिह्मा यंति ॥९॥ पारुच्छेपीरुपदधाति पूर्वयोः सवनयोः पु
रस्तात्प्रस्थितयाज्यानां रोहितं वै नामैतच्छंदो यत्पारुच्छेपमेतेन वा इंद्रः सप्त
स्वर्गांल्लोकानरोहद्रोहति सप्त स्वर्गांल्लोकान्य एवं वेद तदाहुर्यत्संचमदा

मंतदेवसप्त

ब्रा॰पं॰ एवंपंचमस्याह्नोरूपंषट्पदाःषष्ठस्याथकस्मात्सप्तपदाःषष्ठेहन्नुच्यंत
१४ इतिषड्भिरेवपदैःषष्ठमहराप्नुवंसप्तछिद्येवैतदहर्यत्सप्तमेनपदेनाभ्यार
भ्यवसंतिन्वाचमेवतत्पुनरुपयंतिसंततैश्छंदोभिरव्यवच्छिन्नैर्यंतियएवंवि॰ संततै
द्वांसोयंति ॥१०॥ देवासुरावाएषुलोकेष्वसमयंततेवैदेवाःषष्ठेनै॰
वाह्नैभ्योलोकेभ्योसुरान्प्राणुदंत तेषांयान्यंतर्द्धीनानिवसून्यासंस्तान्या
दायसमुद्रंप्रौप्यंततएतेनैवछंदसानुहायांतर्द्धीनानिवसून्यादददत राम
घदेतत्पदंपुनःपदंसएवांकुत्राआसंजनार्यद्विषतोवसुदत्तेनिरेनमेभ्यः १४

सर्वेभ्योलोकेभ्योनुदतेयएवंवेद॥११॥ द्यौर्वैदेवताषष्ठमहर्बृहतिन्त्रय
स्त्रिंशस्तोमोरैवतंसामातिछंदाश्छंदोयथादेवतमेनेनयथास्तोमंयथा
साममयथाछंदसंराध्नोतियएवंवेदयद्वैसमानोदर्कंतत्षष्ठस्याह्नो रूपं
यद्ध्येवतृतीयमहस्तदेतत्पुनर्यत्षष्ठंयदश्ववद्ध दंतवद्धस्तुनराह तंसुये
नर्निरुक्तंयदुतवद्धस्ययत्तिवधश्चिवधदंतद्रूपंयदुत्तमेपदेदेवतानिरुच्य
तेयदसौलोकोश्रुदितोयसारुछेपंयस्सप्तपदं [illegible]
[illegible]वर्हियन्नाराशंसन्नाभानेदिष्ठंयजेवतंयदतिच्छंदायत्कुतंयत्तृतीय

ब्रा०पं० स्याह्नो रूपमेतानि वै षष्ठस्याह्नो रूपाण्ययं जायत मनुषो धरीमणीति षष्ठ
९५ स्याह्न आज्यं भवति पारुच्छेपमतिच्छंदाः सप्तपदं षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं
स्तीर्णं बर्हिरुप नो याहि वीतय आ वां रथो नियुत्वान्वक्षदवसे सुष्टुमाया तमि
द्रिभिर्युवां स्तोमेभिर्देवयंतो अश्विनावर्मा इंद्र वृषन्निंद्रास्तक्रोष व्वो षूणो ह
अग्ने मृणु रित्वमीळितो ये देवासो दिव्येकादश स्थ अमदद्राभस समर्य च्युत
मिति ऋउगं पारुच्छेपमतिच्छंदाः सप्तपदं षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं स पूर्व्यो
महानामिति मरुत्वतीयस्य प्रपदं त्रो वै महद्दंतः षष्ठमहः षष्ठेहनिं स्याह्नो राम ९५

षष्ठ

रूपं स्याह्नो त्रय इंद्रस्य सोमा इंद्र नेदीय एदिहि प्र नूनं ब्रह्मणस्पतिरग्निर्नेता
त्वं सोम क्रतुभिः पिन्वंत्यपो न किः सुदासो रथमिति तृतीयेनाह्नो समानआता
षष्ठ नः षष्ठेहनिं स्याह्नो रूपं यं त्वं रथमिंद्र मेधसातय इति सूक्तं पारुच्छेपमति
च्छंदाः सप्तपदं षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं स यो वृषा वृष्ण्येभिः समोका इति सू
क्तं समानोदर्कं षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपमिंद्र मरुत्व इह पाहि सोममिति सू
क्तं तेभिः साकं पिबतु वृत्रखाद इत्यंतो वै खादो ऽन्तः षष्ठमहः षष्ठेहनि षष्ठस्या
रूपं तदु त्रैष्टुभं तेन प्रतिष्ठितपदेन सवनीं दाधारायतनादेवैतेन प्रच्य

ब्रा०पं० वरेयंहदेनवाइदमितिपर्यासः स्वर्मरुत्वताजितमित्यंतोवैजितमं
१९ तःषष्ठमहःषष्ठेह्निषष्ठस्याह्नोरूपंताउगायत्र्योवाएतस्यत्र्यहस्यमध्यं गात्र्यौये
दिनंवहंतितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्माद्गायत्रीषुनिविदं
दधातिरेवतीर्नःसधमादइतिरेवांइद्रेवतस्तोतेतिरेवतंपृष्ठंभवतिबार्हतेह
स्या निषष्ठेह्निषष्ठस्याह्नोरूपंयद्वावानेतिधाय्याच्युतात्वामिद्धिहवामहइतिबृह
तोयोनिमनुनिवर्तयतिबार्हतंह्येतदहरायतनेनेंद्रमिद्देवतातयइति राम
सामप्रगाथोनिनृत्तवान्ष ष्ठेह्निषष्ठस्याह्नोरूपंत्यमूषुवाजिनंदेवजू १६

तमितिताक्ष्योच्युतः॥१२॥ एंद्रयाह्युपनःपरावतइतिसूक्तंपारुच्छेप
मितिछंदाःसप्तपदंषष्ठेह्निषष्ठस्याह्नोरूपंप्रघ्नान्वस्यमहतोमहानीति
सूक्तंसमानोदर्कंषष्ठेह्निषष्ठस्याह्नोरूपमभूरेकोरयिपतेरयीणामि
तिसूक्तंरथमातिष्ठतुविनृम्णाभीममित्यंतोवैस्थितमंतःषष्ठमहःषष्ठेह्नि
षष्ठस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधारायतनादे
वैतेननप्रच्यवतउपनोहरिभिःसुतमितिपर्यासःसमानोदर्कःषष्ठेह्नि
षष्ठस्याह्नोरूपंताउगायत्र्योगायत्र्योवाएतस्यत्र्यहस्यमध्यंदिनंवहं

ब्रा०पं० तितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्माद्यास्त्रीपुंनिविंददधात्यस्मिंस्तदे
१७ वंसवितारमोण्योरितिवैश्वदेवस्यप्रतिपदतिछंदाःषष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपं
तद्वस्सवितुर्वरेण्यंदोषोआगादित्यनुचरौंतोवैगतमंतःषष्ठमहःषष्ठेह
निषष्ठस्याह्नोरूपमुदुष्यदेवःसवितासवायेतिसावित्रंन्राम्भंतमंतदपाव
क्तिरस्थादित्यंतोवैस्थितमंतःषष्ठमहःषष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंकतरा
परा रापूर्वाकतरायोरितिद्यावापृथिवीयंसमानोदर्कंषष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरू राम
पंकिमुश्रेष्ठःकिंयविष्ठोनआजगन्नित्युपनोवाजाअध्वरमृभुक्षाइत्यार्भवं १७

नाराशंसंन्निवत्षष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपमिदमि[illegible]त्यारोहंगर्भनवचाये
यस्तेनदक्षिणयासमक्ताइतिवैश्वदेवं १३ नाभानेदिष्ठंशंसतिनाभानेदि
भ ष्ठंवैमानवंब्रह्मचर्यंवसंतं[illegible]भ्रातरोनिरभजं[illegible]सोब्र[illegible]वीदेत्यकिंमह्यमभाक्ते
त्येतमेवनिष्ठावमववदितारमित्यब्रुवंस्तस्माद्धाप्येतर्हिपितरंपुत्रानिष्ठा
वोववदित्याचक्षतेसपितरमेत्याब्रवीत्त्वांहवावमह्यंततामभाक्षुरिति
तंपिताब्रवीन्मापुत्रकतदादृथाअंगिरसोवाइमेस्वर्गायलोकायसत्रमासते
तेषष्ठंषष्ठमेवाहरागत्यमुह्यंतितानेतेसूक्तेषष्ठेहनिशंसयतेषांयत्सह

ऐ० पं० स्रंसत्रपरिवेषणंतत्तेस्वर्यंतोदास्यामीतितथेतितानुपैस्त्वतिगृभ्णीतमा
१८ नवंसुमेधसइतितमब्रुवन्किंकामोवदसीतीदमेववःषष्ठमहःप्रज्ञा
पयानीत्यब्रवीदथयद्वरातत्सहस्रंसत्रपरिवेषणंतन्मेस्वर्यंतोदत्तेतित
थेतितानेतेसूक्तेषष्ठेहन्यशंसयत्ततोवैतेप्रयज्ञमजानन्प्रस्वर्गंलोकं
तद्यदेतेसूक्तेषष्ठेहनिशंसतियज्ञस्यप्रज्ञात्यैस्वर्गस्यलोकस्यानुख्यात्यैतं स्य
स्वर्यंतोब्रुवन्नेतत्तेब्राह्मणसहस्रमितितदेनंसमाकुर्वाणंपुरुषः राम
कृष्णशवास्युत्तरतउपोत्थायाब्रवीन्ममवाइदंममवैवास्तुहमितिसो १८

ब्रवीन्मह्यंवाइदमदुरितितमब्रवीत्तद्वैनौतवैवपितरिप्रश्नइतिसपि
तरमैत्तंपिताब्रवीन्ननुतेपुत्रकादू३रित्यदुरेवमइत्यब्रवीत्तत्तुमेपुरु
षःकृष्णशवास्युत्तरतउपोदतिष्ठन्ममवाइदंममवैवास्तुहमित्या
दितेतितंपिताब्रवीत्तस्यैवपुत्रकतत्तत्तुसतुभ्यंदास्यतीतिसपुनरेत्या
ब्रवीत्तवहवावकिलभगवइदमितिमेपिताहेतिसोब्रवीत्तदहंतुभ्यमेव
ददामियएवसत्यमवादीरितितस्मादेवंविदुषासत्यमेववदितव्यं
सैषसहस्रसनिर्मंत्रोयन्नाभानेदिष्ठउपैनंसहस्रंनमति

ब्रा॰ पं॰
१९

अपश्येनाकाःस्वर्गलोकंजानातियवेदे१६ तान्येतानिसहचराणीत्या
चक्षतेनाभानेदिष्ठंवालखिल्यावृषाकपिमेवयामरुतां।तानिसहैवशं
सेद्यदेषामंतरियात्सद्यजमानस्यांतरियाद्यदिनाभानेदिष्ठंरेतोस्यांत
रियाद्यदिवालखिल्याःप्राणानस्यांतरियाद्य दिवृषाकपिमात्मानम
स्यांतरियाद्यद्येवयामरुतंप्रतिष्ठायारानंच्यावयेद्दैव्यंचमानुष्यंचना
भानेदिष्ठेनेवरेतोसिंचत्तद्वालखिल्याभिर्व्यकरोत्सुकीर्त्तिनाकाक्षीव राम
तेनयोनिंव्यदधायदुरोयस्यातन्वन्नर्मन्नदेमेवितस्मा ज्यायान्नार्म्यः १९

॥ कर्मीयांसंसंतंयोनिंनहिनस्तिब्रह्मणादिसकृमाराएवयामरुतैतवैक
रोतितेनेदंसर्वमेतवैकृतमेतियदिदंकिंचाहस्पक्षसमहरर्जुनंनेसा
ग्निमारुतस्यप्रतिपदहस्पाहस्वेतिसुनराहत्तंसुनर्तिन्नृत्तंषष्ठेहनिष
ष्ठस्याह्नोरूपंमध्वोवोनाममारुतंयजत्राइतिमारुतंबकभि॰व्यात्स्व
मंतोवैवद्वंतःषष्ठमहःषष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंजातवेदसेसुनवा
मसोममितिजातवेदस्यात्सुतासप्रत्नथासहसाजायमानइति।
जातवेदस्यंसमानोदर्कंषष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंधारायन्धारय

आ॰पं॰ २० न्निति निरंसति प्रस्त्रंसा ग्राज्यं तस्य विभाते येद्यथा पुनरागंथं पुनर्निर्यम
तं बंध्रीयान्मयूखं वा ततो धारणाय निहन्या[illegible]न्नादक्त घृतधारयन्धारय॰
न्निति निरंसति संतयेसं ततैस्म्रहेरव्य[illegible]वच्छिन्नेर्यंति य एवं विद्वांसो यंति
यंति ॥१५॥ पंचमे पंचिकायां द्वितीयोध्यायः ॥ अग्निरास्तितिच्यवेति चतस्र
ममस्याक्षो रूपं यद्धोवग्रथममहस्त देवै तत्तुनर्यत्साम यद्युक्तवद्यज
घ यववद्यदा [illegible]नुमघास्त्रिबवैश्वयमेपदे देवतानि रूच्यते यदयंजोकोभुः राम २०
द्वितीयज्ञातवद्यदनिरुक्तं यत्करिष्यद्यस्वयमस्याक्षो रूपमेतानि वैस

मां
रूपाणि मेमेस्याक्षोसमुद्रादूर्मिर्मधुमाँ उदारदिति सममस्याक्ष आज्यं भवस्य निरुक्तं स
ममेह निसममस्याक्षो रूपं वा गवै समुद्रो न वैबाकुक्षीयंते न समुद्रः क्षीय
ते तद्यदेतत्सममस्याक्ष आज्यं भवति यस्मादेव तद्घृतं तन्वते नाचमेव तत्तु
संतये नरूपयंतिसंततेस्त्रहेरस्य[illegible]वच्छिन्नेर्यंति य एवं विद्वांसो यं साप्यंते वैस्तो
मा ऋआप्यं ते छंदांसि पंष्ठे हन्ति तद्यथैवाद आज्येनावदानानि पुनः प्रस्त
भिधारयंत्स्ययातयामतायाँ [illegible]एवमेवैतत्स्तोमांश्छंदांसि च पुनः प्रलु
पयंत्ययातयामतायै यदेतत्सममस्याक्ष आज्यं भवति तदु त्रैष्टुभं त्रिष्टु

ब्रा॰पं॰ २१ प्रातःसवनएषत्र्यृचआवायोभूषशुचिपाउपनःप्रयाभिर्यासिदाश्वां
समच्छानोनियुद्भिःशतिनीभिरध्वरं प्रसोताजीरोअध्वरेष्वस्थाद्येवाय
वइंद्रमादनासोयावांशतंनियुतोयाःसहस्रंप्रयद्वांमित्रावरुणास्पूर्धन्ना
गोमतानासत्यारथेनानोदेवसवसायाहिशुष्मिन्प्रवोयज्ञेषुदेवयंतोअ
र्चन्प्रक्षोदसाधायसासस्रएषेतित्र्यृचं मेतिचं सप्तमेहनिसप्तमस्या श्रेतिचं+
ह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंत्रिष्टुप्प्रातःसवनंत्र्यृचआत्वारथंयथोतयइदं राम
वसोसुतमंधइंद्रनेदीयएदिहिप्रैतुब्रह्मणस्पतिरग्निर्नेतात्वंसोम २१

क्रतुभिःपिन्वंत्यपःप्रवइंद्रायबृहतइतियमेनाकासमानआतानःसप्तमे
हनिसप्तमस्याह्नोरूपंकयाशुभासवयसःसनीळाइतिसूक्तंनजायमानो
नशतेनजातइतिजातवत्सप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंतदुकयाशुभीयमे
तद्वैसंज्ञानंसंतनिसूक्तंयत्कयाशुभीयमेतेनहवाइंद्रोगस्त्योमरुतस्तेसं
मजानततद्यत्कयाशुभीयंशंसतिसंज्ञात्याएवतदायुष्यंतद्योस्याप्रियःस्या
त्कुर्यादेवास्यकयाशुभीयंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधारा
यतनादेवैतेननप्रच्यवतेत्यंसुमेषंमहयास्वर्विदमितिसूक्तमत्यंनवाजं

ब्रा० पं० इव नस्यंदं रथमिति रथवत्सप्तमेऽहनि सप्तमस्याह्नो रूपं तदु जागतं जगती
२२ वा एतस्य त्र्यहस्य मध्यंदिनं वहति तद्वै तच्छंदो वहति यस्मिन्निविद्धीयते त
स्माज्जागतीषु निविदं दधाति मिथुनानि सूक्तानि शंसति त्रैष्टुभानि च जा
गतानि च मिथुनं वै पशवः पशवश्छंदोमाः पशूनामवरुद्ध्यै त्वामिद्धि ह
वामहे त्वं ह्येहि चेरव इति बृहत्पृष्ठं भवति सप्तमेऽहनि यदेव पंचमस्याह्नस्तद्य
देरथंतरं तदेव रूपं यद्बृहद्यदेरथ्यं जंयज्ञथंतरं तच्चाक्रं ॥ यद्बृहत्सैत्त राम
दृ द्वेवतं तथैवं हत्पृष्ठं भवति बृहत्तेवतद्बृहत्खलु तत्त्वं स्तोमकृंतत्रास्य २२

रथंतरं स्यात्कुं तत्रं स्यात्तस्माद्बृहदेव कर्तव्यं यज्ञावानेतिधाय्याच्युताभि त्वा
शूर नोनुम इति रथंतरस्य योनिमनुनिवर्तयति राथंतरं ह्येतदहरायतनेन
न पिबा सुतस्य रसिन इति सामप्रगाथः पिबवांत्सप्तमेऽहनि सप्तमस्याह्नो म
रूपं त्यमूषु वाजिनं देवजूतमिति तार्क्ष्योऽच्युतः १६ इंद्रस्य नु वीर्याणि प्र
वोचमिति सूक्तं प्रेति सप्तमेऽहनि सप्तमस्याह्नो रूपं तदु त्रैष्टुभं तेन प्रतिष्ठि
तपदेन सवनं दाधार आयतनादेवैतेन न प्रच्यवते अभि त्यं मेषं पुरुहूतमृ
ग्मियमिति सूक्तं यद्वाव प्रेति तदभीति सप्तमेऽहनि सप्तमस्याह्नो रूपं

ब्रा०पं० २३

तदु जागतं जगत्यो वा एतस्य त्र्यहस्य मध्यंदिनं वहंति तद्धै स्वे तच्छंदो व
हति यस्मिन्निविधीयते तस्माज्जगतीषु निविदं दधाति मिथुनानि सूक्ता
नि शंसति त्रैष्टुभानि च जागतानि च मिथुनं वै पशवः पशवश्छंदोमाः
पशूनामवरुध्यै तत्सवितुर्वृणीमह इत्यानो देव सवितरिति वैश्वदेवस्य
प्रतिपदनुचरौ राथंतरेहनि सप्तमेहनि सप्तमस्याह्नो रूपमभि त्वा दे
व सवितरिति सावित्रं यद्वाव प्रेति तदभीति सप्तमेहनि सप्तमस्याह्नो रू
पं प्रेतां यज्ञस्य शंभुवेति द्यावापृथिवीयं प्रेति सप्तमेहनि सप्तमस्याह्नो रूप

सम २३

DR. B... MEMORIAL

मयं देवाय जन्मन इत्यार्भवं जातवत्सप्तमेहनि सप्तस्याह्नो रूपमायाहि
वनसा सहेति द्विपदाः शंसति द्विपाद्वै पुरुषश्चतुष्पादाः पशवः पशव
श्छंदोमाः पशूनामवरुध्यै तद्यद्द्विपदाः शंसति यजमानमेव तद्द्विप्र
तिष्ठं चतुष्पात्सु पशुषु प्रतिष्ठापयत्येभिरग्ने दुवो गिर इति वैश्व
देवमिति सप्तमेहनि सप्तमस्याह्नो रूपं तासु गायत्र्यापि गायत्र तृतीय
सवनं वहत्यदो वैश्वानरो अजीजनदित्याग्निमारुतस्य प्रतिपज्जातवत्स
प्तमेहनि सप्तमस्याह्नो रूपं प्रयज्यवस्त्रिष्टुभमिषमिति मारुतं प्रेति सप्त

म

ब्रा०पं० मेऽहनि सप्तमस्याह्नो रूपं जातवेदसे सुनवाम सोममिति जातवेदस्याच्यु
२४ ता दूतं वो विश्ववेदसमिति जातवेदस्यमनिरुक्तं सप्तमेऽहनि सप्तमस्याह्नो
रूपं तासु गायत्राणि गायत्रं तृतीयसवनमेष त्र्यहः ९ यद्वै नेति न प्रे
तियत्स्थितं तदष्टमस्याह्नो रूपं यद्ध्येव द्वितीयमहस्तदेवैतत्पुनर्य
दष्टमं यदूर्ध्ववद्यत्प्रतिवद्यदंतर्वद्यद्वृषण्वद्यद्वृधन्वद्यन्मध्यमे पदे दे घ
वता निरुच्यते यदंतरिक्षमभ्युदितं यदभियन्महद्वद्यद्विहूतवद्यत्सुन राम
र्वद्यत्कुर्वद्यद्द्वितीयस्याह्नो रूपमेतानि वा अष्टमस्याह्नो रूपाण्यग्निं वो देव २४

मग्निभिः सजोषा इत्यष्टमस्याह्न आज्यं भवति व्यूढस्त्वष्टमेऽहन्यष्टमस्याह्नो रू
पं तदु त्रैष्टुभं त्रिष्टुप्प्रातःसवनं त्र्यहः कुविदंग नमसा ये वृधासः पी
वो अन्नां रयिवृधः सुमेधा उष्टस्नुषसं सुदिता अरिष्टा उग्रां ता हूता नद्भा
यगोपा यावत्तरस्तन्वो यावदोजः प्रति वां सूर उदिते सूक्तैर्धेनुः प्रत्न
स्य काम्यं दुहाना ब्रह्माणं इन्द्रोपमा हि विद्यान्नूर्ध्वो अग्निः सुमतिं वस्वो अ
श्रेत् तस्या नः सरस्वती जुषाणेति प्रउगं प्रतिवदंतर्वद्धि हूतवदूर्ध्वव
दष्टमेऽहन्यष्टमस्याह्नो रूपं तदु त्रैष्टुभं त्रिष्टुप्प्रातःसवनमेष त्र्यहो विश्वा

ब्रा॰ पं॰ २५

नरस्यवस्यतिमिंद्रंत्सोमपाराकइंद्रनेदीयएदिद्युत्तिष्ठब्रह्मणस्पते
ग्निर्नेतात्वंसोमक्रतुभिः पिन्वंत्यपोप्रहदिंद्रायगायतेतिद्वितीयेनाह्ना
समानआतानोष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंत्वांसामहामिंद्रंयस्मिन्विश्वा
इतिसूक्तंमरुद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंपिबासोममभियमुग्रत
र्दइतिसूक्तमूर्वंगव्यंमहिगृणानइंद्रेतिमरुद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नो
रूपंमहांइंद्रोनृवदाचर्षणिप्राइतिसूक्तंमरुद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नो राम
रूपंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधारायतनादेवैतेननप्रच्य २५

वतेत्वमस्यद्यावापृथिवीसचेत[illegible]सेतिसूक्तंयदैकपवानोमहिमामिंद्र
न्द्रियमितिमहद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंतदुजागतंजरासोवारातस्य
अह्नस्यमध्यंदिनंवहंतितदेतच्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्माज्जाग
तीषुनिविदंदधातिमिथुनानिसूक्तानिशस्यंतेत्रैष्टुभानिचजागतानिच
मिथुनंवैपशवःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुध्यैमरुद्वंतिसूक्तानिशस्यं
तेमहद्वाअंतरिक्षमंतरिक्षस्याप्त्यैपंचसूक्तानिशस्यंतेपंचपदापंक्तिःपां
पशव क्तोयज्ञःपांक्ताःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुध्याअभित्वा~~शूर~~नो

ब्रा०पं० २६ त्तुमोभित्वापूर्वपीतयइतिरथंतरंपृष्ठंभवत्य[illegible]ष्ठमेऽहनियद्वावानेति[illegible]धा
य्यान्मुतात्वामि[illegible]द्धिहवामहइतिबृहतोयोनिमनुनिवर्तयत्विा
हतंत्सेतदहरायतनेनोभयंस्पृणवस्त्रनइतिसामप्रगाथोयत्ते दमघयद्दुच
हन्यष्टम त्त्वआसीदितिबार्हतेहन्यष्ठमेऽस्याक्रोरूपंत्वमूखुवाजिनंदेवजूतमितिता
र्क्ष्योच्युतः १८ अपूर्व्यापुरुतमान्यस्माइतिसूक्तंमहेवीरायतवसेतुराये
तिमहद्वदष्ठमेऽहन्यष्टमस्याक्रोरूपंतांसुतेकीर्तिंमघवन्महित्वेतिसूक्तंम राम
हद्वदष्ठमेऽहन्यस्पंष्टमस्यान्तोरूपंत्वंमहांइंद्रयोहशुष्मैरितिसूक्तंमहद्व(२६

दष्ठमेऽहन्यष्टमस्याक्रोरूपंत्वमहांइंद्रतुभ्यंहक्षाइतिसूक्तंमरुद्वदष्ठमेऽहन्य
स्पष्टमस्याक्रोरूपंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधारायतनादेवैते
ननप्रच्यवतोदिवश्चिदस्यवरिमाविपप्रथइतिसूक्तंमिंद्रंनमन्हेतिमहद्वद
ष्ठमेऽहन्यष्टमस्याक्रोरूपंतदुजागतंजगत्योवाएतस्यत्र्यहस्यमध्यंदिनंव
हंतितद्वेतच्छंदोवहतियस्मिन्निविधीयतेतस्माज्जगतीषुनिविदंदधातिमि
च थुनानिसूक्तानिशस्यंतेत्रैष्टुभानिजागतानिचमिथुनंवैपशवःपशवश्छं
दोमाःपशूनामवरुध्यैमहद्वंतिसूक्तानिशस्यंतेमहद्वाअंतरिक्षमंतरिक्ष

ब्रा०पं० स्यात्स्मिंपंचपंचसूक्तानिशंसेत्पंचपदापंक्तिःपांक्तोयज्ञःपांक्ताःपशवःपशवः
२७ श्छंदोमाःपशूनामवरुद्ध्यैतानिद्वेधापंचान्यानिपंचान्यानिदशसंपद्यंतेदशा
क क्षराविराळन्नंविराळन्नंपशवःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुद्ध्यैविश्वो
देवस्यनेतुःस्तत्सवितुर्वरेण्यमाविश्वदेवंसत्पतिमितिवैश्वदेवस्यप्रतिप
दनुचरौबार्हतेदस्यष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंयुवानावि[illegible]स्याह्नोरूपंहिर
ण्यपाणिमूतयइतिसावित्रमूर्ध्ववद्दृष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंमहीद्यौःपृथि राम
वीचनइतिद्यावापृथिवीयंमहद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंयुवानापित २७
ष्ट

रापुनरितिस्यार्भवंयुवनवद्दृष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपमिमानुकंभुवनासीष
धामेतिद्विपदाःशंसतिद्विपाद्वैपुरुषश्चतुष्पादाःपशवःपशवश्छंदोमाः
पशूनामवरुद्ध्यैतद्यद्विपदाःशंसतियजमानमेवतद्विप्रतिष्ठंचतुष्पा
श्रु त्सुपशुषुप्रतिष्ठापयतिदेवानामिदवोमहदितिवैश्वदेवंमहद्वद्दृष्टमेहन्य
ष्टमस्याह्नोरूपंतान्युगायत्राणिगायत्रंतृतीयसवनराष्ट्रमहस्तावानं
वैश्वानरमित्याग्निमारुतस्यप्रतिपदग्निर्वैश्वानरोमहानितिमहद्वद्दृष्टमे
हन्यष्टमस्याह्नोरूपंक्रीळंवःशर्धोमारुतमितिमारुतंजंभेरसस्य

ब्रा०पं० वाहयधिइतिद्वयन्वदृष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंजातवेदसेसुनवामसोममभि
२८ तिजातवेदस्वस्सुताग्नेमूर्द्धमहांअसीतिजातवेदस्यमहद्वदृष्टमेहन्यष्ट
मस्याह्नोरूपंतास्सुगायत्र्याणिगायत्रतृतीयसवनराषअहराषत्रयहः॥१॥
॥इतितृतीयोध्यायः॥३॥यद्देसमानोदर्कंतन्नवमस्याह्नोरूपंयद्धेवत्
तीयमहस्तद्देवैतस्सुन्वर्यन्नवमंयदश्ववद्यदंतवद्यस्सुनराह्वत्तंयस्सुनः
निह्वत्तंयन्नतवद्यस्यर्यस्तवद्यत्रि वद्यदंतरूपंयदुत्तमेपदेदेवतानिरु राम
च्यतेयदसौलोकोभ्युदितोयद्धुन्विवद्यत्सस्यवद्यक्षेतिवद्यऊतवद्यदोक २८

वद्यत्रूतंयत्तृतीयस्याह्नोरूपमेतानिवैनवमस्याह्नोरूपमेतानिवैनवमः
स्याह्नोह्नोरूपाण्यगन्ममहानमस्यायविष्ठमितिनवमस्याह्नआज्यंभवति
गतवन्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंत्रिष्टुप्प्रातःसवनराषअहः
प्रवीरयात्सुचयोदद्रिरेतेतेसलेनमनसादीध्यानादिविक्षयंतारज्जः४प्र सः
थिव्यामाविश्ववाराम्बिनागतन्नोयंसोमइंद्रतुभ्यंसुन्वआतुप्रत्रत्यापोअं
गिरसोनक्षंतसरस्वतीदेवयंतोहवंतआनोदिवोबृहतःपर्वतादासरः
स्वत्यभिनोनेषिवस्यइतिप्रउगंस्तुचिवत्सस्यवक्षेतिवऊतवदोकवन्नव
मेहनिनवमस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंत्रिष्टुप्प्रातःसवनराषअहःस्तेतम्मिंद्रा

ब्रा०पं०
२७

धसेमहेत्रयइंद्रस्यसोमाइंद्रनेदीयएदिहिप्रनूनंब्रह्मणस्पतिरग्निर्नेता
त्वंसोमक्रतुभिः पिन्वंत्यपोनकिःसुदासोरथमितितृतीयेनाह्नासमानआ
तानोनवमेहनिनवमस्याह्नोरूपमिंद्रस्वाहापिबतुयस्यसोमइतिसूक्त
मंतोवैस्वाहाकारोंतोनवममहर्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंगायत्सा
मनभत्येयथावेरितिसूक्तमर्वामितद्वाद्धानंस्वर्वदित्यंतोवैस्वरंतोन
वममहर्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतिष्ठाहरीरथआयुज्यमानेतिसू
क्तमंतोवैस्थितमंतोनवममहर्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपमिमाउत्वा
पुरुतमस्यकारोरितिसूक्तंधियारेपथामित्यंतोवैस्थितमंतोनवममह

राम
२७

र्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनं
दाधारायतनादेवैतेनप्रच्यवंतेप्रमंदिनेपितुमदर्चतावचइतिसूक्तं
समानोदर्कंनवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतदुजागतंजगत्योवाएत
स्याह्नोह्नस्यमध्यंदिनंवहंतितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्मा
ज्जगतीषुनिविदंदधातिमिथुनानिसूक्तानिशस्यंतेत्रैष्टुभानिचजाग
तानिचमिथुनंवैपशवःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुध्यैपंचसूक्ता
निशस्यंतेपंचपदापंक्तिःपांक्तोयज्ञःपांक्ताःपशवःपशवश्छंदोमाः
पशूनामवरुध्यैत्वामिद्धिहवामहेत्वंह्येहिचेरवइतिबृहत्पृष्ठंभवतिन

चं

ब्रा॰पं॰ ३०

वमेहनियच्छा वानेतिधाय्यास्तु ताभित्वाशूरनोनुमद्यतिरथंतरस्मयोनिं
मनुनिवर्त्तयतिराथंतरंह्येतदहरायतनेनैंद्रीत्रिधातुशरणमितिसाम
श्रगायत्रस्त्रिवांनवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमिति
तार्क्ष्योस्तुतः॥१२०॥संचतिजग्मुर्गिरइंद्रपूर्वीरितिसूक्तंगतवन्नवमेहनिन
वमस्याह्नोरूपंकदाभुवन्नथक्षयाणिब्रह्मेतिसूक्तंक्षेतिवदेतद्रूपंक्षेति
वद्वाअंतंगत्वानवमेहनिनवमस्याह्नोरूपमासत्योयातुमघवांऋजीषी
तिसूक्तंसत्यवन्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतत्तइंद्रियंपरमंपराचैरिधा राम ३०
तिसूक्तमंतोवैपरमंमंतोनवममहर्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतदुक्थे

ष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधारायतनादेवैतेनच्यवंतेऽहंभुवं
वसुनःपूर्व्यस्पतिरितिसूक्तमहरहर्धनानिसंजयामिशश्वतइत्यंतोवैजि
तमंतोनवममहर्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतदुजागतंजगत्योवाए
तस्याह्नस्यमध्यंदिनंवहंतितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिन्निविधीयतेतस्मा
ज्जगतीषुनिविदंदधातिमिथुनानिसूक्तानिशस्यंतेत्रैष्टुभानिचजाग
तानिचमिथुनंवैपशवःपशवःछंदोमाःपशूनामवरुध्यैपंचपंच
सूक्तानिशस्यंतेपंचपदापंक्तिःपांक्तोअसतःपांक्ताःपशवःपशवश्छं
दोमाःपशूनामवरुध्यैतानिद्वेधापंचान्यानिपंचान्यानिदशसंपद्यंते

ब्रा० पं०
३१

सादग्निनीतिराळं नविराळन्नं पञ्चावः पञ्चावः छंदोमाः पशू नामव
रुध्यै तत्सवितुर्वृणीमहे वयं देवस्य भोजनम् इति वैश्वदेवस्य प्रतिपदनुच
रो राथंतरे ह नि नवमेहनि नवमस्याह्नो रूपं दोषो आगादिति सावित्र
मंतो वै गतमं तो नवम महर्नवमेहनि नवमस्याह्नो रूपं प्रवां महि द्य
वी अभी ति द्यावापृथिवीयं तुर्चो उपप्रयंतस्तय इति शुचिवन्नवमेहनि
नवमस्याह्नो रूपमिंद्र इषे ददातु नस्तेनो रत्नानि धत्तन त्याभवं त्रिरासा
प्तानि सुन्वत इति त्रिवन्नवमेहनि नवमस्याह्नो रूपं बळु रेकाद्विसुपाः राम
स्तनरो यवेति द्विपदाः शंसति द्विपाद्वै पुरुषश्चतुष्पादाः पञ्चावः प ३१

रावश्छंदोमाः पशू नाम वरुध्यै तद्यद्विपदाः शंसति यजमानमेव तद्विप्र
तिष्ठंच तुष्पात्सु पशुषु प्रतिष्ठापयति ये त्रिंशति त्रयस्पर इति वैश्वदेवं त्रि
वन्नवमेहनि नवमस्याह्नो रूपं तान्युगायत्राणि गायत्रतृतीयसवनराए
अह्नो वैश्वानरो न ऊतय इत्याग्निमारुतस्य प्रतिपदाग्नया तु परावत इत्यं
तो वै परावतो तो नवम महर्नवमेहनि नवमस्याह्नो रूपं मरुतो यस्य हि
क्षय इति मारुतं क्षेतिवदं तद्रूपं क्षे तिवर्गो वा अंतं गत्वा नवमेहनि नवम
स्या॰ह्नो रूपं जातवेदसे सुनवाम सोममिति जातवेदस्यात्सुताप्राप्य
ये वाच मीरयेति जातवेदस्यं समानोदर्कं नवमेहनि नवमस्याह्नो रूपं

ब्रा० पं० सनःपर्षदतिद्विषःसनःपर्षदतिद्विषइतिशंसतिबहुवाएतस्मिन्न
३२ वरात्रेकिंचकिंचवारपंक्रियतेतांसाएवतद्यत्सनःपर्षदतिद्विषः॥
सनःपर्षदतिद्विषइतिशंसतिसर्वस्मादेवैनांस्तदेनसःप्रमुंचतिता
न्सुगायत्राणिगायत्रतृतीयसवनराषभ्रमहः २१ पृष्ठ्यंषळहमुप
यंतियथावैमुखमेवंपृष्ठ्यःषळहस्तद्यथांतरंमुखस्यजिह्वा॥तालुदं
ताएवंछंदोमाअथयेनैववाचंव्याकरोतियेनस्वादुचास्वादुच
स्वादुचविजानातितद्दशाममहर्यथावैनासिकेएवंपृष्ठ्यःषळहस्त राम
द्यथांतरंनासिकयोरेवंछंदोमाअथयेनैवगंधान्विजानातितद्दश ३२

ममहर्यथावाअक्ष्येवंपृष्ठ्यःषळहस्तद्यथांतरमक्ष्णःकृष्णमेवंछं
दोमाअथयैवकनीनिकायेनपश्यतितद्दशाममहर्यथावैकर्णाएवं
पृष्ठ्यःषळहस्तद्यथांतरंकर्णस्यैवंछंदोमाअथयेनैवशृणोतितद्दश
ममहःस्त्रीवैदशाममहःश्रियंवाएतआगच्छंतियेदशाममहरागच्छंतित म
स्माद्दशाममहरविवाक्यंभवतिमाश्रियोववादिष्मेतिदुःखवदंहिश्रिय
सस्ततःसर्पंतितेमार्जयंतेतेपत्नीशालांसंप्रपद्यंतेतेषांयएता
माकृतिंविद्यात्सब्रूयात्समन्वारभध्वमितिसंजुहुयदिहरमेहरमध्वमि
हधृतिरिहस्वधृतिरग्नेवाट्स्वाहाग्नावाहुतिस्यदिरहमेसाहास्मिन्ने

हस्वध्वनिरि

ब्रा०पं० ३३

वेनांस्तल्लोके रमयतीह रमध्वमिति यदाह प्रजा मे वैषु तन्नमयतीह स्व
धृतिरिति यदाह प्रजां चैव तत्पशूंश्च यजमाने दधात्यग्नेवाधीति रथंत
रं स्वाहावाधीति बृहद् देवानां वा एतन्मिथुनं यद्बृहद्रथंतरे देवानामेव तन्
मिथुनेन मिथुनमवरुंधे ते देवानां मिथुनेन मिथुनं प्रजायंते प्रजाये
प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ते ततः सर्पंति ते मार्जयंते तदाग्नी
ध्रं संप्रपद्यंते तेनायरा तामाहुतिं विद्यात्स ब्रूयात्समन्वारभध्वमिति स
जुहुयादुपसृजं धरुणं मातरं धरुणो धयन्॥ रायस्पोषमिषमूर्जम
स्मासु दीधरत्स्वाहेति रायस्पोषमिषमूर्जं वरुंध आत्मने च यजमाने
मे

सम ३३

भ्यस्त्वय एवंविद्वानेतामाहुतिं जुहोति॥२२॥ ते ततः सर्पंति ते संप्रपद्यंते
यथायथमन्यक्लृत्विजोनुत्सर्पंति संसर्पंति संसर्पन्त्स्क आतारस्ते सर्पराज्ञा
क्ष्णुक्क वतश्चयं वै सर्पराज्ञीयं हि सर्पतो राज्ञीयं वा अलोमिके वाग्र आ
सीत्सैतं मंत्रमपश्यदायं गौः पृश्निरक्रमीदिति तामयं पृश्निर्वर्ण आवि
शन्नानारूपोयं यं कामं कामयत यदिदं किं चौषधयो वनस्पतयः सर्वा
णि रूपाणि पृश्निरेनं वर्ण आविशति नानारूपो यं यं कामं कामयते य ए
वं वेद मनसा प्रस्तोति मनसोद्गायति मनसा प्रतिहरति वाचा वा तं सति वा
क्वै मनश्च देवानां मिथुनं देवानामेव तन्मिथुनेन मिथुनमवरुंधे ते

गतं प्रकाशं

ब्रा०पं० देवानां मिथुनेन मिथुनं प्रजायन्ते प्रजायते प्रजया पशुभिर्य ए
३६ वं वेदाथ चतुर्होतृन्होता व्याचष्टे तदेव तत्स्तुतमनुशंसति देवानां वा एत
द्यशस्यं गुह्यं नाम यच्चतुर्होतारस्तद्यच्चतुर्होतृन्होता व्याचष्टे देवानामे
व तद्यशस्यं गुह्यं नाम प्रकाशं गमयति तदेनं प्रकाशं गमयति गच्छति प्र
काशं य एवं वेद यं ब्राह्मणमनूचानं यशो नर्छेदिति तस्मा आरण्यं परेत्य
८ दर्भस्तम्बानुद्ग्रथ्य दक्षिणतो ब्राह्मणमुपवेश्य चतुर्होतृन्व्याचक्षीत देवा
नां वा एतद्यशस्यं गुह्यं नाम यच्चतुर्होतारस्तद्यच्चतुर्होतृन्व्याचष्टे देवाना राम
मेव तद्यशस्यं गुह्यं नाम प्रकाशं गमयति गच्छति प्रकाशं य एवं वेद ॥२३॥ ३४

तदेनं प्रकाशं गतं प्रकाशं गमयति

अथोदुम्बरीं समन्वारभन्त इषमूर्जमन्वारभ इत्यूर्ग्वा अन्नाद्यमुदुम्बरो यद्वै त
द्देवा इषमूर्जं व्यभजन्त तत उदुम्बरः समभवत्तस्मात्स त्रिः संवत्सरस्य प
च्यते तद्यदौदुम्बरीं समन्वारभन्त इषमेव तदूर्जमन्नाद्यं समन्वारभन्ते वा
चं यच्छन्ति वाग्वै यज्ञो यज्ञमेव तद्यच्छन्त्यहर्नियच्छन्त्यहर्वै स्वर्गो लोकः स्वर्ग
मेव तल्लोकं नियच्छन्ति न दिवा वाचं विसृजेरन्यद्दिवा वाचं विसृजेरन्न
हर्भ्रातृव्याय परिशिंष्युर्न नक्तं वाचं विसृजेरन्यन्नक्तं वाचं विसृजेरन्रा २
त्रीं भ्रातृव्याय परिशिंष्युः समयाविषितः सूर्यः स्यादथ वाचं विसृजे
रन्नेतावन्तमेव तद्द्विषते लोकं परिशिंषन्त्यथो खल्वस्तमित एव वाचं वि

ब्रा॰ पं॰ सृजेरंस्तमेवाभाजमेव तद्विषंतं भ्रातृव्यं कुर्वंत्याहवनीयं परीत्य वाचं विसृ
३५ जेरन्यसौ वा आहवनीयः स्वर्गो लोक आहवनीयायतेनैव तत्स्वर्गे लोके न णी
स्वर्गलोकं यंति यद्धिहीनमकर्म यदत्यरीरिचाम ॥ प्रजापतिं तत्पितरमप्येतीति वाचं
विसृजंते प्रजापतिं वै प्रजा अनुप्रजायंते प्रजापतिरूनातिरिक्तयोः प्र
तिष्ठा नैनानूनं नातिरिक्तं हिनस्ति प्रजापतिमेवोनातिरिक्तान्यभ्यत्यजंति
य एवं विद्वांस एतेन वाचं विसृजंते तस्मादेवं विद्वांस एतेनैव वाचं विसृजे
रन् ॥२४॥ अध्वर्यो इत्याह्वयते चतुर्होतृषु वदिष्यमाणस्तदाहावस्य राम
रूपमों होतस्तथा होतरित्यध्वर्युः प्रतिगृणात्यवसितेऽवसिते दशमासु प ३५

[illegible]देषु तेषां चित्तिः स्रुगासीत् ३ चित्तमाज्यमासीत् ३ वाग्वेदिरासी
त् ॥ ३ आधीतं बर्हिरासी ३ त् केतो अग्निरासी ३ त् विज्ञातमग्नीदासी ३ त् प्राणो हवि
रासी ३ त् सामाध्वर्युरासी ३ त् वाचस्पतिर्होतासी ३ त् मन उपवक्तासी ३ त् ॥ ते वा ए
तं ग्रहमगृह्णत वाचस्पते विधे नामन् ॥ विधेम ते नाम विधेस्त्वमस्माकं नाम्ना द्यां ग
छ । यां देवाः प्रजापतिगृहपतय ऋद्धिमराध्नुवंस्तामृद्धिं रा
त्स्यामोऽथ प्रजापतेस्तनूरनुद्रवति ब्रह्मोद्यं चान्नादा चान्नपत्नी चान्नादा तदग्नि
रन्नपत्नी तदादित्यो भद्रा च कल्याणी च भद्रा तत्सोमः कल्याणी तत्पशवो निलया
चापभया चानिलया तद्वायुर्न ह्येष कदाचनेलयत्यपभया तन्मृ
त्युः सर्वं ह्येतस्माद्बिभायानाप्ता चानाप्या चानाप्ता तद्द्यौरनाप्या [illegible] ना

साकुरुत्वंप्रजापति २   पूर्वात्मनोभ्रातृव्या २

ऋा॰पं चा ३६ ष्यातद्यौरनाधृष्याचाप्रतिधृष्याचानाधृष्यातदग्निरप्रतिधृष्यातदादित्योपूर्वा ऽ
चापूर्वातत्मनोभ्रातृव्यांतत्संवत्सरएतावावद्यादत्राप्रजापतेस्तत्वराजष्करुत्स्नः
प्रजापतिमाप्नोतिदवाममम्भदरथप्रत्सोद्यंवदंत्यग्निर्गृहपतिरितिहैकआहुःसो
स्यलोकस्यगृहपतिर्योसौतस्यस्येषपतिर्कृतवोगृहपति ॥ वायुर्गृहपतिरितिहैक
आहुःसोंतरिक्षलोकस्यगृहपतिरसौवैगृहपतिर्योसौतपतिएषपतिर्ऋतवो
गृहाः ॥ येषांवैगृहपतिंदेवंविद्वान्गृहपतिर्भवतिराध्नोतिसगृहपतीराध्नु
नं वंतितेयजमानाः ॥ येषांवाअपहतपाप्मानंदेवंविद्वान्गृहपतिर्भवत्यपस
गृहपतिःपाप्मानंहतेपतेयजमानाःपाप्मानंघ्नतेध्वर्योअगरस्मारात्म ॥ राम ३६
२५ ॥ इतिचतुर्थोध्यायः ॥ ४ ॥   ॥   ॥   ॥

॥ उद्धराहवनीयमित्यपराह्न आहयदेवान्हासाध्वकरोतितदेवतस्मादुद्ध
त्यतदभयेनिधत्तउद्धराहवनीयमितिप्रातराहयदेवराज्यासाधुकंक
रोतितदेवतस्मादुद्धत्यतदभयेनिधत्तेयशोवाआहवनीयःस्वर्गोलोक
आहवनीयोयशएवतत्स्वर्गेआहवनीयोयशएवतत्स्वर्गेलोकेस्वर्गेलो
कंनिधत्तेयएवंवेदयोवाअग्निहोत्रंवैश्वदेवंषोडशकलंपशुषुप्रतिष्ठि
तंवेदवैश्वदेवेनाग्निहोत्रेणषोडशकलेनपशुषुप्रतिष्ठितेनराध्नोतिरौद्रं
गविसद्वायव्यमुपावसृष्टमाश्विनंदुह्यमानंसौम्यंदुग्धंवारुणमधिश्रितंपौष्ण
मुदंतंमारुतंविष्यंदमानंवैश्वदेवंबिंदुमन्मैत्रंशरोगृहीतंद्यावापृथि म

ब्रा॰ पं॰ ३७ वेद

नीयमुद्धासीत्तस्माद्विन्नं प्रक्रांतं वैश्वानरं ह्रियमाणं वा ईक्षेत समुपसंन्नमंत्रैः पू
र्णाहुतिः प्रजापतेरुत्तरैः स्वंहुतमेतद्वा अग्निहोत्रं वैश्वदेवं षोडशकलं पशु
षु प्रतिष्ठितं वैश्वदेवेनाग्निहोत्रेण षोडशकलेन पशुषु प्रतिष्ठितेन राध्नो
ति य एवं वेद ॥२६॥ यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टा दुह्यमानोपविशेत्का तत्र प्राय
श्चित्तिरिति तामभिमंत्रयेत यस्माद्भीषा निषीदसि ततो नो अभयं कृधि
पशून्नः सर्वान्गोपाय नमो रुद्राय मीढुष इति तामुत्थापयेदुदस्थाद्दे
व्यदितिरायुर्यज्ञपतावधात् ॥ इंद्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चे राम ३७
त्यथास्या उदपात्रमूधसि च मुखे चोपगृह्णीयादथैनां ब्राह्मणाय दद्या

त्सा तत्र प्रायश्चित्तिर्यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टा दुह्यमाना वाश्येत का तत्र प्राय
श्चित्तिरित्यशनायां ह वा एषा यजमानस्य प्रतिख्याय वाश्यते तामन्नमप्याद
ध्याच्छांत्यै शांतिर्वा अन्नं सूयवसाद्भगवती हि भूया इति सा तत्र प्रायश्चित्तिर्य
स्याग्निहोत्र्युपावसृष्टा दुह्यमाना स्पंदेत का तत्र प्रायश्चित्तिरिति सा यत्तत्र
स्कंदयेत्तदभिमृश्य जपेद्यदद्य दुग्धं पृथिवीमसृप्त यदोषधीरत्यसृपद्य
दापः ॥ पयो गृहेषु पयो अघ्न्यायां पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीति तत्र य
त्परिशिष्टं स्यात्तेन जुहुयाद्यद्यलं होमाय स्याद्यद्यु वै सर्वं सिक्तं स्यादथान्या
माहूय तां दुग्ध्वा तेन जुहुयादा त्वेव श्रद्धायै होतव्यं सा तत्र प्रायश्चित्तिः सर्वं

ब्रा॰पं॰ ३८ नाअस्यनर्दिष्टंसर्वंपरिगृहीतंयएवंविद्वानग्निहोत्रंजुहोति॥२७॥असौवा
अस्यादित्योयूपःपृथिवीवेदिरोषधयोबर्हिर्वनस्पतयइध्माआपःप्रोक्षण्यो
दिशःपरिधयोयद्धवाअस्यकिंचनश्यतियन्म्रियतेयदपाजंतिसर्वंहैवि
वैनंतदमुष्मिंल्लोकेयथाबर्हिषिदत्तमागच्छेदेवमागच्छतियएवंविद्वानग्नि
होत्रंजुहोत्युभयान्वाएषदेवमनुष्यान्विपर्यासंदक्षिणानयतिसर्वंचेदंयदि
दंकिंचमनुष्यान्वाएषसायमाहुत्यादेवेभ्योदक्षिणानीतादेवान्वाएषप्रातरा
हुत्यामनुष्येभ्योदक्षिणानयतिसर्वंचेदंयदिदंकिंचतएतेविविदानाइवोस राम
तंस्यदोहंकरिष्येदोहंगमिष्यामीतिवदंतोयावंतंहवैसर्वमिदंदत्वालोकंज ३८

यतितावंतंहलोकंजयतियएवंविद्वानग्निहोत्रंजुहोत्यग्नयेवाएषसायमाहु
त्याश्विनमुपाकरोतितद्वाक्प्रतिगृणातिवाग्वाग्निस्तदग्निनाहास्यैषाश्वि
नंशस्तंभवतियएवंविद्वानग्निहोत्रंजुहोत्यादित्यायएषप्रातराहुत्यामन्वा या
रो व्रतमुपाकरोतितत्प्राणःप्रतिगृणात्यन्नमित्यादित्येनहास्यान्नंमहाव्रतंश मन्न
स्तंभवतियएवंविद्वानग्निहोत्रंजुहोतितस्यवाएतस्याग्निहोत्रस्यसप्तच
शतानिविंशतिश्चसंवत्सरेसायमाहुतयःसप्तचोएवशतानिविंशतिश्च
संवत्सरेप्रातराहुतयस्तावत्योग्नेर्यजुष्मत्यइष्टकाःसंवत्सरेणहास्याग्नि
नाचित्येनेष्टंभवतियएवंविद्वानग्निहोत्रंजुहोति॥२८॥इहमनुष्योहवाता

ब्रा०पं० वतउवाचजातूकर्ण्योविकास्मोवाइदंदेवेभ्योयद्वैतदग्निहोत्रमुभयेद्युरहु
३९ यतान्येद्युर्नावतदेतर्हिहूयतइत्येतदुहैनोवाचकुमारीगंधर्वगृहीताक्का
स्मोवाइदंपितृभ्योयद्वैतदग्निहोत्रमुभयेद्युरहूयतान्येद्युर्नावतदेतर्हिहूय
तइत्येतद्वाअग्निहोत्रमन्येद्युरहूयतेयदस्तमितेसायंजुहोत्यनुदितेप्रातर
थैतदग्निहोत्रमुभयेद्युरहूयतेयदस्तमितेसायंजुहोत्युदितेप्रातस्तस्मा
दुदितेहोतव्यंचतुर्विंशोहवैसंवत्सरेनुदितहोमीगायत्रीलोकमाप्नोतिद्वा
दशाउदितहोमीसयदाहैसंवत्सरावनुदितेजुहोत्यथहास्यैकोहुतोभव राम
प त्यथउदितेजुहोतिसंवत्सरेणैवसंवत्सरमाप्नोतियएवंविद्वानुदितेजुहो ३९

तितस्मादुदितेहोतव्यमेषहवाअहोरात्रयोस्तेजसिजुहोतियोस्त
मितेसायंजुहोतियोस्तमितेसायंजुहोत्युदितेप्रातरग्निनावैतेज
सारात्रिस्तेजस्वत्यादित्येनतेजसाहस्तेजस्वदहोरात्रयोर्हास्यतेतेजसि
हुतंभवतियएवंविद्वानुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यं॥१९॥राते
हवैसंवत्सरस्यचक्रेयदहोरात्रेताभ्यामेवतत्संवत्सरमेतिसयोनु
दितेजुहोतिसयथैकतश्चक्रेणपायायात्तादृक्तद्यथयउदितेजुहोतिय
थोभयतश्चक्रेणयायात्क्षिप्रमध्वानंसमश्नुवीततादृक्तत्तेभियस देषा
गाथागीयते।द्वह्नत्थंतराभ्यामिदमेतियुक्तंयद्भूतंभविष्यच्चापिस

ब्रा०पं० ६०

वं॥ताभ्यामिति याव दग्नीनाधाय्यघोरो दिवैवात्सजुहुयान्नक्तमन्यदिति
राथंतरिवैरा अबेहोर्हतमग्निवैरथंतरमादित्यो बृहदे तेहवा एनं देवते
ब्रध्नस्यविष्टपंस्वर्गंलोकंगमयतो य एवं विद्वानुदितेजुहोति तस्मादुदि
तेहोतव्यंतदेषाभियज्ञगाथागीयते।यथाहवास्थूरिणैकेन यायादकृ
त्वान्यदुपयोजनाय एवंयंति ते बहवोजनासः पुरोदयाज्जुह्वति येग्नि
होत्रमिति तांवा एतां देवतां प्रयतीं सर्वमिदमनुप्रैति यदिदं किंचेतस्यै
दं ।ह्ये देवताया अनुचरं सर्वं यदिदं किंच सैषानुचरवती देवता विंदते हवा राम ६०
अनुचरंभवत्यस्यानुचरो य एवं वेद स वा एष एकातिथिः स एष जुह्वत्सु

वसति तद्य ददोगाथाभवत्यनेन समेनसा सो भिरस्मादेनस्वतोवापहरा
देनः एकातिथिमपसायंरुणद्धि बिसानिस्तेनो अपसो जहारेत्येष ह वैस
एकातिथिः स एष जुह्वत्सु वसत्येतंवाव स देवतामपरुणद्धि यो ग्निहो ल
त्रायसन्नाग्निहो त्रंजुहोति तमेषा देवता परुद्धापरुणद्ध्यस्माच्च लोकादमुष्माच्चोभाभ्यां
योऽत्यमग्निहोत्रायसन्नाग्निहोत्रंजुहोति तस्माद्योल्पमग्निहोत्रायस्या
ज्जुहुयात्तस्मादाहुर्नसायमतिथिरपरुध्य इत्येतद्धस्मवैतद्विद्वान्नगरी
जानश्रुतेय उदितहोमिनमैकादशाक्षंमानुतंतव्यमुवाच प्रजायामेनं
विजातास्मो यदि विद्वान्जुहोत्यविद्वानिति तस्मो हैकादशाक्षे राष्ट्रमि

ब्रा॰पं॰ ६१

वक्रजा बभूव राष्ट्रमिव ह वा अस्य प्रजा भवति य एवं विद्वानुदिते जुहोति ।
तस्मादुदिते होतव्यं ॥३०॥ उद्यन्तु ह खलु वा आदित्य आहवनीये न रश्मीं
न्त्संदधाति स योनुदिते जुहोति यथा कुमाराय वा वत्साय वा जाताय स्तनं
प्रतिदध्यात्तादृक्तद्यथ यदुदिते जुहोति यथा कुमाराय वा वत्साय वा
जाताय स्तनं प्रतिदध्यात्तादृक्तत्तमस्मै प्रतिधीयमानमुभयोर्लोकयो
रन्नाद्यमनु प्रतिधीयते तस्माद्वा लोकादमुष्माच्चोभाभ्यां स योनुदिते जु
होति यथा पुरुषाय वा हस्तिने वा प्रयते हस्त आदध्यात्तादृक्तद्यथ यदु राम
दिते जुहोति यथा पुरुषाय वा हस्तिने वा प्रयते हस्त आदध्यात्तादृक्तत्त ६१

मेष एतेनैव हस्तेनोर्ध्वं ह्रत्वा स्वर्गे लोक आदधाति य एवं विद्वानुदिते जुहोति
तस्मादुदिते होतव्यमुद्यन्तु ह खलु वा आदित्यः सर्वाणि भूतानि प्रणयति तस्मा
देनं प्राण इत्याचक्षते प्राणे हास्य संप्रतिष्ठितं भवति य एवं विद्वानुदिते जुहो
ति तस्मादुदिते होतव्यमेष ह वै सत्यं वदंस्यजुहोति योस्तमिते सायं जुहो
त्युदिते प्रातर्भूर्भुवः स्वरोमग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरिति सायं जुहोति भूर्भुवः
स्वरों सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्य इति प्रातः स सत्यं ह्यस्य वदतः सत्ये हुतं भवति
य एवं विद्वानुदिते जुहोति तस्मादुदिते होतव्यं तदेषाभियज्ञ गाथा गीय
ते ॥ प्रातः प्रातरनृतं ते वदन्ति पुरोदयाज्जुह्वति येऽग्निहोत्रं ॥ दिवा कीर्त्यम

ब्रा०पं०
६२

दिवाकीर्त्त्यंतःसूर्योज्योतिर्न्नतदाज्योतिरेषामिति ॥३१॥ प्रजापतिरका
मयतप्रजायेयभूयान्त्स्यामितिसतपोतप्यतसतपस्तप्त्वेमांल्लोकानसृज
तपृथिवीमंतरिक्षंदिवंतांल्लोकानभ्यतपत्तेभ्योभितप्तेभ्यस्त्रीणिज्योतींष्य
जायंताग्निरेवपृथिव्याअजायतवायुरंतरिक्षादादित्योदिवस्तानिज्योतीं दा
ष्यभ्यतपत्तेभ्योभितप्तेभ्यस्त्रयोवेदाअजायंतऋग्वेदएवाग्नेरजायतय
जुर्वेदोवायोःसामवेदआदित्यात्तान्वेदानभ्यतपत्तेभ्योभितप्तेभ्यस्त्री
णिशुक्राण्यजायंतभूरित्येवऋग्वेदादजायतभुवइतियजुर्वेदात्स्वरिति राम
सामवेदात्तानिशुक्राण्यभ्यतपत्तेभ्योभितप्तेभ्यस्त्रयोवर्णाअजायंताका ६२

रउकारोमकारइतितानेकधासमभरत्तदेतदो३मितितस्मादोमो
मितिप्रणौत्योमितिवैस्वर्गोलोकऔमित्यसौयोसौतपतिसप्रजा
पतिर्यज्ञमतनुततमाहरत्तेनायजतसऋचैवहौत्रमकरोद्यजुषा
ध्वर्यवंसाम्नोद्गीथंयदेतत्त्रय्यैविद्यायैशुक्रंतेनब्रह्मत्वमकरोत्सप्र
जापतिर्यज्ञंदेवेभ्यःसंप्रायच्छत्तेदेवायज्ञमतन्वततमाहरंततेनाय नन
जंततऋचैवहौत्रमकुर्वन्यजुषाध्वर्यवंसाम्नोद्गीथंयदेवैतत्त्रय्यैविद्या
यैशुक्रंतेनब्रह्मत्वमकुर्वंस्तेदेवाअब्रुवन्प्रजापतिंयदिनोयज्ञऋ
तआर्त्तिस्याद्यदियजुष्टोयदिसामतोयद्यविज्ञातासर्वव्यापद्वाका

ब्रा॰ पं॰
६।३

श्चायश्चित्तिरिति सप्रजापतिरब्रवीद्वेकास्मदिवोयस्तक्त आर्तिर्भविति
भूरितिगार्हपत्येजुहवाथयदियजुष्टोभुवश्त्याग्नीध्रीयेन्वाहार्यपचने
वाहविर्यत्तेषुयदिसामतःस्वरित्याहवनीयेवैयद्यविज्ञातासर्वव्याप
दाभूर्भुवस्वरितिसर्वाअनुद्रुत्याहवनीयएवजुहवाथसेतानिहवै
वेदानामंतःश्लेषणानियदेताव्याहृतयःस्तद्यथात्मनात्मानंसंदध्या
द्यथापर्वणापर्वयथाश्लेष्मणाचर्मण्यंवान्यद्वाविश्लिष्टंसंश्लेषयेदेव श्रि
मेवैताभिर्यज्ञस्यविश्लिष्टंसंदधातिसैषासर्वप्रायश्चित्तिर्यदेता राम
व्याहृतयस्तस्मादेषैवयज्ञेप्रायश्चित्तिःकर्त्तव्या॥३२॥ तदाहुर्महावदाः ६।३

॥३॥यदृचैवहौत्रंक्रियतेयजुषाध्वर्यवंसाम्नोद्गीथंव्यारब्धात्रयीविद्या
भवत्यथकेनब्रह्मत्वंक्रियतइतित्रय्याविद्ययेतिब्रूयादयंवैयज्ञोयोयं
पवतेतस्यवाक्चमनश्चवर्त्तन्यौवाचाचहिमनसाचयज्ञोवर्त्ततइयं
वैवागदोमनस्तद्वाचात्रय्याविद्ययैकंपक्षंसंस्कुर्वंतिमनसैवब्रह्मा
संस्करोतितेहैकेब्रह्माणउपाकृतेप्रातरनुवाकेस्तोमभागाञ्जपित्वा
भाषमाणाउपासतेतद्धैतदुवाचब्राह्मणउपाकृतेप्रातरनुवाकेब्रह्मा
णंभाषमाणंदृष्ट्वार्द्धमस्ययज्ञस्यान्तरगुरितितद्यथैकपात्पुरुषो
यन्नेकचक्रोवारथोवर्त्तमानोभ्रेषन्न्येत्येवमेवसयज्ञोभ्रेषंन्ये

नरिष्यत्येवमेवसयज्ञोनरिष्यतियज्ञस्यारिष्टिमनुयजमानो ४

त्रिव० ६४ ऽरिष्यतियत्तस्माद्वेषमनुयजमानोऽभिपद्येतितस्माद्ब्रह्मोपाकृतेप्रातरनु
वाकेवाचंयमस्यादोपांश्वंतर्यामयोर्होमाद्उपाकृतेषुपवमानेषूद
स चोयत्यानिस्तोत्राणिशस्त्राण्यातेषांवषट्काराद्वाचंयमस्यात्तथो
भयतःपाल्युरुषोयन्नुभयतस्कोवारक्षोवर्त्तमानोनरिष्यतीति ॥३३
॥तदाहुर्यत्कृहान्मेग्रहीत्वाचारीन्मआहुतीर्मेहोष्यीदित्यस्यवेदक्षिर
पानीयंतउदगासीन्मइत्युक्ताथैनंवोचन्मेऽध्वर्युंरासीन्मेब्रह्मासीन्मइतिहो
त्रेकिंस्विदेवचक्रुषेब्रह्मणेदक्षिणानीयन्तेऽकृत्वाहोस्विदेवहरताइति राम
यत्तस्यहैषभिषग्यद्ब्रह्मायत्तायैवतद्भेषजंकृत्वाहरत्यथोयज्ञ्हायिष्ठे ६४

नैवब्रह्मणाछंदसांरसेनार्त्विज्यंकरोतियद्ब्रह्मातस्माद्ब्रह्मार्द्धभागद्धवा
एषइतरेषामृत्विजामग्रआसयद्ब्रह्मार्द्धमेवब्रह्मणआसार्द्धमितरेषा
मृत्विजांतस्माद्यदियस्तस्युत्कआर्त्तिःस्याद्यदियजुष्टोयदिसामतोय
द्यविज्ञातासर्वव्यापद्वाब्रह्मणएवनिवेदयंतेतस्माद्यदियतस्युत्कआर्त्ति
र्भवतिभूरितिब्रह्मागार्हपत्येजुहुयाद्यदियजुष्टोभुवइत्याग्नीध्रीयेऽन्वाहा
र्यपचनेवाहविर्यस्तेषुयदिसामतःस्वरित्याहवनीयेयद्यविज्ञातातास
र्वव्यापद्वाभूर्भुवस्वरितिसर्वाअनुद्रुत्याहवनीयएवजुहुयात्तद्धस्माहो
पाकृतेस्तोत्रआहब्रह्मन्स्तोष्यामःप्रशास्तरितिसभूरितिब्रह्माप्रातःसव

ज्ञा०पं० नेन्द्रूयादिंन्द्रवंतस्तुध्वमितिभुवइतिमाध्यंदिनेसवनेन्द्रूयादिंन्द्रवंतस्तुध्वमि
६५ तिस्वरितितृतीयस्यवनेन्द्रूयादिंन्द्रवंतस्तुध्वमितिमरुत्वस्वरितुक्थ्यवाति
रात्रेवाब्रुयादिंन्द्रवंतस्तुध्वमितिसयदाहेंन्द्रवंतस्कध्वमित्येवैनेयस्तस्यदे वै
वतास्तिन्द्रमेवतदुद्गीथंकरोतिंमान्माणादिंन्द्रवंतस्कध्वमित्येवैनांस्तदा
हतदाह ॥३६॥ ॥इतिपंचमोध्यायः॥ ॥पंचमपंचिकासमा
प्तः॥

राम
६५

Dr. BHAU DAJI
MEMORIAL

ब्रा०ष० श्रीगणेशाय नमः हरिः ॐ ॥ देवा ह वै सर्वचरौ सत्रं निषेदुस्ते ह पाप्मानं नापज
१ घ्निरे तान्होवाचार्बुदः काद्रवेयः सर्प ऋषिर्मंत्रकृदेका वै वो होत्राकृता तां वो हं करवा
ण्यथ पाप्मानमपहनिष्यथेति ते ह तथेत्यूचुस्तेषां ह स्म स मध्यंदिने मध्यंदिन ए
वोपोदासर्पन्ग्राव्णो भिष्टौति तस्मान्मध्यंदिने मध्यंदिन एव ग्राव्णोभिष्टुवंति तदनुकृ
ति स ह स्म येनोपोदासर्पत्तद्धाप्येतर्ह्यर्बुदोदासर्पणी नाम प्रपदस्ति तान्ह राजा मदयां
चकार ते होचुराशीविषो वै नो राजानमवेक्षते हंतास्योष्णीषेणाक्ष्याव पिनह्यामेति
तथेति तस्य होष्णीषेणाक्ष्याव पिनह्युस्तस्मादुष्णीषमेव पर्यस्य ग्राव्णो भिष्टुवंति त राम
दनुकृति तान्ह राजा मदयामेव चकार ते होचुः स्वेन वै नो मंत्रेण ग्राव्णो भिष्टौ १

ति हंतास्यान्याभिरृग्भिर्मंत्रमापृणचामेति तथेति तस्य हान्याभिरृग्भि
र्मंत्रमापपृचुस्ततो हैनान्न मदयां चकार तद्यदस्यान्याभिरृग्भिर्मंत्रमापृंचंति भि २
शांत्या एव ते ह पाप्मानमजेपेघ्निरे तेषामन्वपहतिं सर्पाः पाप्मानमपज
घ्निरे त एतेपहतपाप्मानो हित्वा पूर्वां जीर्णां त्वचं नवयैव प्रयंत्यप पाप्मानं ह
ते यऽएवं वेद ॥१॥ तदाहुः कियतीभिरभिष्टुयादिति शतेनेत्याहुः शता
युर्वै पुरुषः शतवीर्यः शतेंद्रिय आयुष्येवैनं तद्वीर्य इंद्रिये दधाति त्रयस्त्रिंश
त्याविस्याहुस्त्रयस्त्रिंशतो वै स देवानां पाप्मनोपाहंस्त्रयस्त्रिंशद्धैतस्य देवा इस
परिमिताभिरभिष्टुयादपरिमितो वै प्रजापतिः प्रजापतेर्वा एषा होत्रा यद्ग्रावस्तो

ब्रा॰ष॰ २ त्रीयातस्यांसर्वेकामाअवरुध्यंतेसयदपरिमिताभिरभिष्टौतिसर्वेषांकामा
नामवरुध्यैसर्वान्कामानवरुंधेयएवंवेदतस्मादपरिमिताभिरेवाभिष्टुयात्त
दाहुःकथमभिष्टुयादित्यक्षरशा३ःचतुरक्षरशा३ःपच्छा३ःअर्धर्चशा३ःऋक्शा३ः
इति।नत्वदक्षरशोनतरवकल्पतेथयत्पच्छोनाएवदेतेवकल्पतेथयदक्षरशश्च
तुरक्षरशोविनथाछंदांसिलुप्येरन्बहूनितथाक्षराणिहीयेरन्नर्धर्चशएवाभि
ष्टुयात्प्रतिष्ठायाएवद्विप्रतिष्ठोवैपुरुषश्चतुष्पादाःपशवोयजमानमेवतद्वि
प्रतिष्ठंचतुष्पात्सुपशुषुप्रतिष्ठापयतितस्मादर्धर्चशएवाभिष्टुयात्तदाहुर्यन्मध्यं राम २
दिनेमध्यंदिनएवग्राव्णोभिष्टौतिकथमस्येतरयोःसवनयोरभिष्टुतंभवतीतिय

देवगायत्रीभिरभिष्टौतिगायत्रंवैप्रातःसवनंतेनप्रातःसवनेथयज्जगतीभिरभिष्टौति
जागतंवैतृतीयसवनंतेनतृतीयसवनेएवमुहास्यमध्यंदिनेमध्यंदिनएवग्राव्णोभिष्टुवतः
सर्वेषुसवनेषुभिष्टुतंभवतियएवंवेदतदाहुर्यदध्वर्युरेवान्यानृत्विजःसंप्रेष्यत्यथकस्मा
देषएतामसंप्रेषितःप्रतिपद्यतइतिमनोवैग्रावस्तोत्रीयासंप्रेषितंवाइदंमनस्तस्मादेष
एतामसंप्रेषितःप्रतिपद्यते॥२॥वाग्वैसुब्रह्मण्यातस्यैसोमोराजावत्सःसोमेराजनि
क्रीतेसुब्रह्मण्यामाह्वयंतियथाधेनुमुपह्वयेत्तेनवत्सेनयजमानायसर्वान्कामांदु
ह्वेसर्वान्हास्मैकामान्वाग्दुहेयएवंवेदतदाहुःकिंसुब्रह्मण्यायैसुब्रह्मण्यात्वमितिवा
गेवेतिब्रूयाद्वाग्वैब्रह्मचसुब्रह्मचेतितदाहुरथकस्मादेनंपुमांसंसंतंस्त्रीमिवाचक्षत

ब्रा०षु० इतिवाग्घिसुब्रह्मण्येतिब्रूयात्तेनेतितदाहुर्यदेनंवेदीतरऋत्विजआर्त्विज्यंकुर्वंतिब
३ हिर्वेदिसुब्रह्मण्याकथमस्यांतर्वेद्यार्त्विज्यंकृतंभवतीतिवेदेर्वाउत्करमुत्किरंतिय
देवोत्करेतिष्ठन्नाह्वयतीतिब्रूयात्तेनेतितदाहुरथकस्मादुत्करेतिष्ठन्सुब्रह्मण्यामाह्
यतीत्यृषयोवैसत्रमासततेषांयोवर्षिष्ठआसीत्तमब्रुवन्सुब्रह्मण्यामाह्वयत्वन्नोनेदि
ष्ठाद्देवानाह्वयिष्यसीतिवर्षिष्ठमेवैनंतत्कुर्वंत्यथोवेदिमेवतत्सर्वांप्रीणातीतितदाहुः
कस्माद्दस्माऋषभंदक्षिणामभ्याजंतीतिवृषावाऋषभोयोषासुब्रह्मण्यातन्मि
थुनंतस्यमिथुनस्यप्रजात्याइत्युपांशुपात्नीवतस्याग्नीध्रोयजतिरेतोवैपात्नी राम
वतउपांश्विववैरेतसःसिक्तिर्नानुवषट्करोतिसंस्थावाएषायदनुवषट्कारोनेद्रेतःसं ३

स्थापयानीत्यसंस्थितंवैरेतसःसमृद्धंतस्मान्नानुवषट्करोतिनेष्टुरुपस्थआसीनो
भक्षयतिपत्नीभाजनंवैनेष्टाग्निःपत्नीषुरेतोदधातिप्रजात्याअग्निनैवतत्पत्नीषुरे
तोदधातिप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेददक्षिणाअनुसुब्रह्मण्यासंति
ष्ठतेवाग्वैसुब्रह्मण्यान्नंदक्षिणान्नाद्यएवतद्वाचियज्ञमंततःप्रतिष्ठापयंतिप्रति
ष्ठापयंति॥३॥इतिषट्पंचिकायांप्रथमोध्यायः॥ ॥देवावैयज्ञमतन्वततां
स्तन्वानानसुराअभ्यायन्यज्ञवेशसमेषांकरिष्यामइतितांदक्षिणतउपायन्यतः
एषांयज्ञस्यननिष्ठममन्यंततेदेवाःप्रतिबुध्यमित्रावरुणौदक्षिणतःपर्यौहंस्ते
मित्रावरुणाभ्यामेवदक्षिणतःप्रातःसवनेसुररक्षांस्यपाघ्नंतथैवैतद्यजमा

ब्रा॰ नामित्रावरुणाभ्यामेवदक्षिणतः प्रातःसवनेसुररक्षांस्यपघ्नंतस्मान्मैत्रावरुणंमे
४ त्रावरुणःप्रातःसवनेशंसतिमित्रावरुणाभ्यांहिदेवादक्षिणतःप्रातःसवनेसुररक्षां
स्यपाघ्नततेवैदक्षिणतोपहताअसुरामध्यतोयज्ञंप्राविशंस्तेदेवाःप्रतिबुध्येंद्रंमध्यतो
दधुस्तइंद्रेणैवमध्यतःप्रातःसवनेसुररक्षांस्यपाघ्नततथैवैतद्यजमानाइंद्रेणैवम
ध्यतःप्रातःसवनेसुररक्षांस्यप घ्नंतेतस्मादैंद्रंब्राह्मणाच्छंसीप्रातःसवनेशंसतींद्रे
णहिदेवामध्यतःप्रातःसवनेसुररक्षांस्यपाघ्नततेवैमध्यतोपहताअसुराउत्तरतो
यज्ञंप्राविशंस्तेदेवाःप्रतिबुध्येंद्राग्नीउत्तरतःपर्यौहंस्तइंद्राग्निभ्यामेवोत्तरतःप्रातः राम
सवनेसुररक्षांस्यपाघ्नततथैवैतद्यजमानाइंद्राग्निभ्यामेवोत्तरतःप्रातःसवनेसु ४

ररक्षांस्यपघ्नंतेतस्मादैंद्राग्नमच्छावाकःप्रातःसवनेशंसतींद्राग्निभ्यांहिदेवाउत्तरतः
प्रातःसवनेसुररक्षांस्यपाघ्नततेवाउत्तरतोपहताअसुराःपुरस्तात्पर्यद्रवंत्समनीकत
स्तेदेवाःप्रतिबुध्याग्निंपुरस्तात्प्रातःसवनेपर्यौहंस्तेग्निनैवपुरस्तात्प्रातःसवनेसुरर
क्षांस्यपाघ्नततथैवैतद्यजमानाअग्निनैवपुरस्तात्प्रातःसवनेसुररक्षांस्यपघ्नंतेतस्मा
दाग्नेयंप्रातःसवनमपपाप्मानंहतेयएवंवेदतेवैपुरस्तादपहताअसुराःपश्चात्परीत्य
प्राविशंस्तेदेवाःप्रतिबुध्यविश्वांदेवानात्मानंपश्चात्तृतीयसवनेपर्यौहंस्तेविश्वैरेवदे
वैरात्मभिःपश्चात्तृतीयसवनेसुररक्षांस्यपाघ्नततथैवैतद्यजमानाविश्वैरेवदेवैरा
त्मभिःपश्चात्तृतीयसवनेसुररक्षांस्यपघ्नंतेतस्माद्वैश्वदेवंतृतीयसवनमपपाप्मा

ब्रा॰ष॰ नंहतेयएवंवेदतेवैदेवाअसुरानेनमपाघ्नंतसर्वस्मादेवयज्ञान्नतोवैदेवाअभवन्परा
५ सुराभवंस्तात्मनापरास्यद्विषन्पाप्माभ्रातृव्योभवतियएवंवेदतेदेवाएवंकृत्वैतेनयज्ञेना
पासुरान्पाप्मानमघ्नताजयन्स्वर्गंलोकमपहवैद्विषंतंपाप्मानंभ्रातृव्यंहतेजयतिस्वर्गं
लोकंयएवंवेदयश्चैवंविद्वांस्तवनानिकल्पयति॥४॥स्तोत्रियंस्तोत्रियस्यानुरूपंकुर्वं
तिप्रातःसवनेहरेवतदह्नोनुरूपंकुर्वंत्यवरेणैवतदह्नापरमहरभ्यारभंतेथतथानम
ध्यंदिनेश्वौवैप्रष्ठानितानितस्मैनतत्छानानियत्स्तोत्रियंस्तोत्रियस्यानुरूपंकुर्युस्त
यैवविभक्तस्यात्तृतीयसवनेनस्तोत्रियंस्तोत्रियस्यानुरूपंकुर्वंति॥५॥अथातआरं राम
भणीयाएवंऋजुनीतीनोवरुणइतिमैत्रावरुणस्यमित्रोनयतुविद्वानितिप्रणेतावा ५

एषहोत्रकाणांयन्मैत्रावरुणस्तस्मादेषाप्रणेतृमतीभवतींद्रंवोविश्वतस्परीतिब्राह्म
णाछंसिनोहवामहेजनेभ्यइतींद्रमेवैतयाहरहर्निह्वयंतेनहैषांविहवेन्यइंद्रंवृंक्तेयत्रै
वंविद्वान्ब्राह्मणाछंस्येतामहरहःशंसतियत्सोमआसुतेनरइत्यछावाकस्येंद्राग्नी
अजोहवुरितींद्राग्नीएवैतयाहरहर्निह्वयंतेनहैषांविहवेन्यइंद्राग्नीवृंक्तेयत्रैवंवि
द्वानछावाकएतामहरहःशंसतिनावएताःस्वर्गस्यलोकस्यनावःसंपारिण्यः
स्वर्गमेवैनाभिर्लोकमभिसंतरंति॥६॥अथातःपरिधानीयाएवंतेस्यामदेव
रुणेतिमैत्रावरुणस्यैषंस्वश्वधीमहीत्ययंवैलोकइषमिसौलोकःस्वरुभा
वेवैतयालोकावारभंतेथ्यंतरिक्षमतिरदितिब्राह्मणाछंसिनोविवरूचंस्वर्गमे

ब्रा०ष० वैभ्यएतयालोकंविरुणोतिमदेसोमस्यरोचना॥इंद्रोयदभिनद्वलमितिसिषासवोवा
६८ एते यद्दीक्षितास्तस्मादेषावलवतीभवत्युद्गाआजदंगिरोभ्यआविष्कृण्वन्गुहासतीः॥
अर्वांचंनुनुदेवलमितिसनिमेवैभ्यएतयावरुंधइंद्रेणरोचनादिवइतिस्वर्गोवैलो
कइंद्रेणरोचनादिवोदृढानिदृंहितानिच॥स्थिराणिनपराणुदइतिस्वर्गएवैतया
लोकेहरहःप्रतितिष्ठंतोयंत्याहसरस्वतीवतोऽच्छावाकस्यवाग्वैसरस्वतीवाग्व
तोरितिहैतदाहेंद्राग्न्योरवोवृणइत्येतद्वाइंद्राग्न्योःप्रियंधामयद्वागितिप्रियेणै
वैनौतद्धाम्नासमर्धयतिप्रियेणधाम्नासमृध्यतेयएवंवेद॥७॥उभय्यःपरिधा राम
नीयाभवंतिहोत्रकाणांप्रातःसवनेचमाध्यंदिनेचाहीनाश्चैकाहिकाश्चतनऐका ६

हिकाभिरेवमैत्रावरुणःपरिदधातितेनास्मांलोकान्नप्रच्यवतेहीनाभिरछावाकः
स्वर्गस्यलोकस्याप्त्याउभयीभिर्ब्राह्मणाच्छंसीतेनोसउभौव्यन्वारभमाणएतीमंचा
मुंचलोकमथोमैत्रावरुणंचाछावाकंचाथोअहीनंचैकाहंचाथोसंवत्सरंचाग्निष्टो
मंचैवमुसउभौव्यन्वारभमाणएत्यथततऐकाहिकाएवतृतीयसवनेहोत्रकाणांधा पारि
नीयाभवंतिप्रतिष्ठावाएकाहःप्रतिष्ठायामेवतद्यज्ञमंततःप्रतिष्ठापयंत्यनवानंप्रा
तःसवनेयजेदैकाहेनस्तोममतिशंसेत्तद्यथाभिहेषतेपिपासतेक्षिप्रंप्रयच्छेत्ताद्
कदथोक्षिप्रंदेवेभ्योऽन्नाद्यंसोमपीथंप्रयच्छानीतिक्षिप्रंहास्मिंलोकेप्रतितिष्ठत्य
परिमिताभिरुत्तरयोःसवनयोरपरिमितोवैस्वर्गोलोकःस्वर्गस्यलोकस्याप्त्यैका

ब्रा०ष० मंतद्धोताशंसेयद्धोत्रकाःपूर्वेद्युःशंसेयुर्यद्वाहोतातद्धोत्रकाःप्राणोवैहोतांगानिहो
७ त्रकाःसमानोवाअयंप्राणोंगान्यनुसंचरतितस्मात्तत्कामंहोताशंसेयद्धोत्रकाःपूर्वे
द्युःशंसेयुर्यद्धाहोतातद्धोत्रकाःसूक्तांतैर्होतापरिदधदैत्यथसमान्यएवतृतीयसव
नेहोत्रकाणांपरिधानीयाभवंत्यात्मावैहोतांगानिहोत्रकाःसमानावाइमेंगानामंता
स्तस्मात्समान्यएवतृतीयसवनेहोत्रकाणांपरिधा नीयाभवंतिभवंति॥८॥इतिष
ष्टपंचिकायांद्विती०॥२॥ ॥आवावहंतुहरयइतिप्रातःसवनउन्नीयमानेभ्योन्वाह
२त वृषण्वतीःपीतवतीःसुतवतीर्मद्वतीरूपसमृद्धाऐंद्रीरन्वाहैंद्रोवैयज्ञोगायत्रीरन्वाह राम
गायत्रंवैप्रातःसवनंनवन्यूनाःप्रातःसवनेन्वाहन्यूनेवैरेतःसिच्यतेदशमाध्यंदिने ७

न्वाहन्यूनेवैरेतःसिक्तंमध्यंस्त्रियैप्राप्यस्थविष्ठंभवतिनवन्यूनास्तृतीयसवनेन्वाहन्यू
नाद्वैप्रजाःप्रजायंतेनतद्देतानिकेवलसूक्तान्यन्वाहयजमानमेवतद्गर्भभूतंप्रजनय
तियज्ञाद्देवयोन्यैनेहैकेससमसान्वाहुःसत्यप्रातःसवनेसत्यमाध्यंदिनेसत्यतृतीय
सवनेयावत्योवैपुरोनुवाक्यास्तावत्योयाज्याःसत्यंवैप्राचोयजंतिससवषट्कुर्वंति
तासामेताःपुरोनुवाक्याइतिवदंतस्तत्तथानुकुर्याद्यजमानस्यहतेरेतोविलुंपेस
थोयजमानमेवयजमानोहिसूक्तंनवभिर्वाएतंमैत्रावरुणोस्माल्लोकादंतरिक्षलो
कमभिप्रवहतिदशभिरंतरिक्षलोकादमुंलोकमभ्यंतरिक्षलोकोहिज्येष्ठोनवभि
रमुष्माल्लोकात्स्वर्गंलोकमभिनहवैतेयजमानंस्वर्गंलोकमभिवोढुमर्हंतियेसस

ब्रा०ष सत्यान्वाहुस्तस्मात्केवलशएवसूक्तान्यनुब्रूयात् ॥९॥ अथाहयदैंद्रोवैयज्ञोथकस्मा
६ द्वावेवप्रातःसवनेप्रस्थितानांप्रत्यक्षादैंद्रीभ्यांयजतोहोताचैवब्राह्मणाच्छंसीचेदंतेसो णा२
म्यंमधुतिहोतायजतींद्रत्वावृषभंवयमितिब्राह्मणाच्छंसीनानादेवत्याभिरितरेक
थंतेषामैंद्योभवंतीतिमित्रंवयंहवामहइतिमैत्रावरुणोयजतिवरुणंसोमपीतय
इतियद्वैकिंचपीतवत्पदंतदैंद्रंरूपंतेनेंद्रंप्रीणातिमरुतोयस्यहिक्षयइतिपोता
यजतिससुगोपातमोजनइतींद्रोवैगोपास्तदैंद्रंरूपंतेनेंद्रंप्रीणात्यग्नेपत्नीरिहा
वहेतिनेष्टायजतित्वष्टारंसोमपीतयइतींद्रोवैत्वष्टातदैंद्रंरूपंतेनेंद्रंप्रीणात्युक्षा राम
न्नायवशान्नायेत्याग्नीध्रोयजतिसोमपृष्ठायवेधसइतींद्रोवैवेधास्तदैंद्रंरूपं ६

तेनेंद्रंप्रीणातिप्रातर्यावभिरागतंदेवेभिर्जेन्यावसू ॥ इंद्राग्नीसोमपीतयइतिस्वयं
समृद्धाच्छावाकस्यैवमुहैतारैंद्योभवंतियन्नानादेवत्यास्तेनान्यादेवताःप्रीणाति
यदुगायत्र्यस्तेनाग्नेय्यएतदुहैताभिस्त्रयमुपाप्नोति ॥१०॥ असाविदेवंगोऋजीक
मंधइतिमध्यंदिनउन्नीयमानेभ्योन्वाहवृषण्वतीःपीतवतीःसुतवतीर्मद्वतीरूपस
मृद्धाइंद्रीरन्वाहेंद्रोवैयज्ञस्त्रिष्टुभोन्वाहत्रैष्टुभंवैमाध्यंदिनंसवनंतदाहुर्यत्तृतीयस
वनस्यैवरूपंमद्वदथकस्मान्मध्यंदिनेमद्वतीरनुचाहयजंतिचाभिरितिमाद्यंतीववै
मध्यंदिनेदेवताःसमेवतृतीयसवनेमादयंतेतस्मान्मध्यंदिनेमद्वतीरनुचाहयजंतिचा
भिस्तेवैखलुसर्वएवमाध्यंदिनेप्रस्थितानांप्रत्यक्षादैंद्रीभिर्यजंत्यभितृण्णवतीभिरे

ब्रा० ५ केपिबा सोममभियमुग्रतर्द इति होता यजति स ईं पाहि य ऋजीषी तरुत्र इति मैत्रावरुणो
९ यजत्येवापाहि प्रत्नथा मंदतु त्वेति ब्राह्मणाछंसी यजत्यर्वाङेहि सोमकामं त्वाहुरिति पो
ता यजति तवायं सोमस्त्वमेह्यर्वाङिति नेष्टा यजतींद्राय सोमाः प्रदिवो विदाना इत्यछा
वाको यजत्यापूर्णो अस्य कलशः स्वाहेत्याग्नीध्रो यजति ता सा मेता अभितृण्णवत्यो भ
वंतींद्रो वै प्रातःसवने न व्यरमत स एताभिरेव माध्यंदिनं सवनमभ्यतृणद्यदभ्यतृण
त्तस्मादेता अभितृण्णवत्यो भवंति ॥ ३ ॥ इहोपयात शवसो नपात इति तृतीयसवन
उन्नीयमानेभ्योन्वाह ऋण्वतीः पीतवतीः सुवृक्तीर्मद्वतीरूपसमृद्धास्ता ऐंद्रार्भव्यो राम
भवंति न दाहुर्यन्नार्भवीषु स्तुवतेथ कस्मादार्भवः पावमान इत्याचक्षत इति प्रजाप ९

तर

न

तिर्वै पितऋभून्मर्त्यान्सतो मर्त्यान्त्वा तृतीयसवन आभजत्तस्मान्नार्भवीषु स्तुवतै
थार्भवः पवमान इत्याचक्षते थाहयद्यथाछंदसं पूर्वयोः सवनयोरन्वाह गायत्रीः
प्रातःसवने त्रिष्टुभो माध्यंदिनेथ कस्माज्जागते सति तृतीयसवने त्रिष्टुभोन्वाहे
ति धीतरसं वै तृतीयसवनमथैतदधीतरसं शुक्रियं छंदो यत्त्रिष्टुप्सवनस्य सर
सताया इति ब्रूयादथो इंद्रमेवैतत्सवनेन्वाभजती यथाह पैंद्रार्भवं वै तृतीयसव
नमथ कस्मादेष एव तृतीयसवने प्रस्थितानां प्रत्यक्षादैंद्रार्भव्या यजतींद्र ऋभु
भिर्वाजवद्भिः समुक्षितमिति होतैव नानादेवत्याभिरितरे कथं तेषामैंद्रार्भव्यो
भवंतीतींद्रावरुणा सुतपाविमं सुतमिति मैत्रावरुणो यजति युवो रथो अध्वरं दे

ऐ०५ ववीनयइतिबहूनिवाहतदह्नांरूपमिंद्रश्चसोमंपिबतंबृहस्पतइतिब्राह्मणाच्छंसीय
१० जत्यावांविशंत्विंदवःस्वाभुवइतिबहूनिवाहतदह्नांरूपमावोवहंतुसप्तयोरघुष्य
दइतिपोतायजतिरघुपत्वानःप्रजिगातबाहुभिरितिबहूनिवाहतदह्नांरूपम
मेवनःसुहवाआहिगंतनेतिनेष्टायजतिगंतनेतिबहूनिवाहतदह्नांरूपमिंद्रा
विष्णूपिबतंमध्वोअस्येत्यच्छावाकोयजत्यावामंधांसिमदिराण्यग्मन्नितिबहू
निवाहतदह्नांरूपमिमंस्तोममर्हतेजातवेदसइत्याग्नीध्रोयजतिरथमिवसं
महेमामनीषयेतिबहूनिवाहतदह्नांरूपमेवमुहैताऐंद्राभ्योभवंतियन्नाना राम
देवत्यास्तेनान्यदेवताःप्रीणातियदुजगत्यासाहाजागतंवैतृतीयसवनंतृतीय १०

सवनस्यैवसमृध्यै ॥१३॥ अथाहयदुक्थिन्योन्याहोत्राअनुक्थाअन्याःकथमुस्यै
नाउक्थिन्यःसर्वाःसमाःसमृद्धाभवंतीतियदेवैनाःसंप्रगीर्यहोत्राइत्याचक्षतेतेन
समायदुक्थिन्योन्याहोत्राअनुक्थाअन्यास्तेनोविषमाएवमुहास्यैनाउक्थिन्यः
सर्वाःसमाःसमृद्धाभवंसथाहशंसंतिप्रातःसवनेशंसंतिमाध्यंदिनेहोत्रकाःकथ
मेषांतृतीयसवनेशस्तंभवतीतियदेवमाध्यंदिनेद्वेद्वेसूक्तेशंसंतीतिब्रूयात्तेनेस
थाहयद्युक्थ्योहोताकथंहोत्रकाअनुक्थाभवंतीतियदेवद्विदेवत्याभिर्यजंतीतिब्रूया
त्तेनेति ॥१४॥ अथाहयदेताःशिल्पउक्थिन्योहोत्राःकथमितराउक्थिन्योभवंतीत्याज्य
मेवाग्नीध्रीयायाउक्थंमरुत्वतीयंपोत्रीयायैवैश्वदेवंनेष्ट्रीयायैनावत्ताहोत्राएवंन्य

ऐ॰ ७॰ गाएवंभवंसथाहयदेकप्रैषाअन्येहोत्रकाअथकस्माद्द्विप्रैषःपोताद्विप्रैषोनेष्टेतियत्रा
११ होगायत्रीसुपर्णोभूत्वासोममाहरत्तदेतासांहोत्राणामिंद्रउक्थानिपरिलुप्यहोत्रेप्रद
दौयदुयमाभ्यद्धयध्वंयद्यमस्यावेदिष्टेतितेहोचुर्देवावाचेमेहोत्रेप्रभावयामेतितस्माते
द्विप्रैषेभवतंकुर्वाणाद्धीयांप्रभावयांचक्रुस्तस्मात्तस्यैकयर्चाभूयस्योयाज्याभवंसथा
हयद्धोतायक्षदितिमैत्रावरुणोहोत्रेप्रैष्यत्यथकस्मादहोतृभ्यःसद्भ्योहोत्राशंसिभ्यो
होतायक्षद्धोतायक्षदितिप्रैष्यतीतिप्राणोवैहोताप्राणःसर्वऋत्विजःप्राणोयक्षत्प्राणो
यक्षदित्येवतदाहाथाहास्यब्राह्मणांप्रैषाः॥नां२६नि॥असीतिब्रूयाद्यदेवैनमग्नास्ता राम
जपंजपित्वास्थ्वमिसाहसपांप्रैषौथाहास्यछावाकस्यप्रवराः॥३नां२२नि।असी ११

यक्षद्धोता४

तिब्रूयाद्यदेवैनमध्वर्युराहाछावाकवदस्वयत्तेवाद्यमितिसेषोस्यप्रवरोथाहयदैंद्रावरुणं
मैत्रावरुणस्तृतीयसवनेशंसत्यथकस्मादस्याग्नेयौस्तोत्रियानुरूपौभवतइदग्निना
वैमुखेनदेवाअसुरानुक्थेभ्योनिर्जघ्नुस्तस्मादस्याग्नेयौस्तोत्रियानुरूपौभवतोथाहयदैं
द्राबार्हस्पत्यंब्राह्मणाछंसीतृतीयसवनेशंसत्यैंद्रावैष्णवमछावाकःकथमेनयोरैंद्रास्तो
त्रियानुरूपाभवंतीतींद्रोहस्मवाअसुरानुक्थेभ्यःप्रजिगायसोब्रवीत्कश्चाहंचेत्यहंचा
हंचेतिहस्मदेवताअन्ववयंतिसयदिंद्रःपूर्वःप्रजिगायतस्मादेनयोरैंद्रास्तोत्रियानु
रूपाभवंतियद्वहंचाहंचेतिहस्मदेवताअन्ववयुस्तस्मान्नानादेवत्यानिशंसनं॥१४॥
अथाहयद्वैश्वदेवंवैतृतीयसवनमथकस्मादेतान्यैंद्राणिजागतानिसूक्तानितृतीयसव

ब्रा०५० नआरंभणीया निशास्यं तद् । नींद्रमेवैतैराऽरभ्यं तीनि ब्रूयादथो यज्ञागतं वै तृतीय
१२ सवनं तज्जागत्कामेव नयात्किं वोऽतुर्ध्वं छंदः शास्यते तद्वस वै जागतं भवत्येनानि चेवैता
णि जागतानि सूक्तानि तृतीयसवन आरंभणीयानि शास्यंते थै न त्वै ष्टुभमच्छावाकोऽनु
शंसति सं वां कर्मणेति यदेव पूनाप्यं कर्म तदेतदभिवदति समिषेत्यन्नं वा इषो माद्य
स्याव रूध्याभरिष्टैर्नः पथिभिः पारयंतेति स्वस्तिनायाऽएवैतदहरहः शंसत्यथाह
यज्ञागतं वै तृतीयसवनमथ कस्मादेषां त्रिष्टुभः परिधानीया भवंतीति वीर्यं वै त्रिष्टु
ब्वीर्य एव तदंततः प्रतितिष्ठंतो यंतीयमिंद्रं वरुणमष्ट मे गीरिति मैत्रावरुणस्य बृहस्प राम
तिर्नः परिपातु पश्चादिति ब्राह्मणाच्छंसिन उभा जिग्यथुरित्यछावाकस्योभौ हि तौ १२

जिग्यतुर्न पराजयेथे न पराजिग्य इति न हि तयोः कतरश्चन पराजिग्य इंद्रश्च विष्णो
यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथामितींद्रश्च ह वै विष्णुश्चासुरैर्युयुधाते तान्
ह स्म जित्वोचतुः कल्पामहा इति ते ह तथेत्यसुरा ऊचुः सोऽब्रवीदिंद्रो यावदेवायं वि
ष्णुस्त्रिर्विक्रमते तावदस्माकमथ युष्माकमितरदिति स इमांल्लोकान्विचक्रमेऽथो
वेदानथो वाचं तदाहुः किं तत्सहस्रमितीमे लोका इमे वेदा अथो वागिति ब्रूयादैर
येथामैरयेथामित्यछावाक उक्थेऽभ्यस्यति स हि तत्रासीनो भवत्यग्निष्टोमे होता निरा
त्रे च स हि तत्रासीनो भवत्यभ्यस्येत्षोळशिनी३ नाभ्यस्ये३ दिति । अभ्यस्येदित्याहुः क
थमन्येषामह्नामभ्यस्यति कथमत्र नाभ्यस्येदिति तस्मादभ्यस्येत् ॥१५॥ अथाह

श्री॰ष॰ यन्नाराशंसंवैतृतीयसवनमथकस्मादच्छावाकोंततःशिल्पेषुनाराशंसीःशंसतीति
९२ विकृतिर्वैनाराशंसंकिमिवचवैकिमिवरेतोविक्रियतेतत्तर्हिविकृतंप्रजातंभवत्यथैन
न्यङ्ङिवछंदःशिथिरंयंनाराशंसमथैषोयदच्छावाकस्तद्दृढतायैदृढेप्रतिष्ठास्याम
रा४ इतितस्मादच्छावाकोंततःशिल्पेषुनाराशंसीःशंसतिदृढतायैदृढेप्रतिष्ठास्यामइतिदृ
ढेप्रतिष्ठास्यामइति॥१६॥ ॥इतिषष्ठपंचिकायास्तृतीयोध्यायः ॥यःश्वःस्तोत्रि
यस्तमनुरूपंकुर्वंतिप्रातःसवनेहीनसततेयथावाएकाहःसुतएवमहीनस्यथै
काहस्यसुतस्यसवनानिसंतिष्ठमानानियंत्येवमेवाहीनस्याहानिसंतिष्ठमाना राम
नियंतितद्यःश्वःस्तोत्रियमनुरूपंकुर्वंतिप्रातःसवनेहीनसंतन्वाभहीनमेवतत्सं ९२

तन्वंतिनिवेदेवाश्वऋषयश्वाद्रियंतसमानेनयज्ञसंतनवामेतितएतत्समानंयज्ञ
स्यापश्यंस्समानान्प्रगाथान्समानीःप्रतिपदःसमानानिसूक्तान्योकःसारीवाइंद्रोयत्र
वाइंद्रःपूर्वंगच्छतिसैवतन्नापरंगच्छतियज्ञस्यैवसेंद्रतायै॥१७॥ तान्वाएतान्संपातान्वि
श्वामित्रःप्रथममपश्यत्तान्विश्वामित्रेणदृष्टान्वामदेवोसृजतैवात्वामिंद्रवज्रिंनत्र
यन्नइंद्रोजुजुषेयच्चवष्टिकथामहामवृधत्कस्यहोतुरितितान्क्षिप्रंसममपतद्यत्क्षि
प्रंसममपतत्तत्संपातानांसंपातत्वंसहेक्षांचक्रेविश्वामित्रोयान्वाअहंसंपातानपश्यं
तान्वामदेवोसृष्टकानिन्वहंसूक्तानिसंपातांस्तत्प्रतिमांत्सृजेयेतिसएतानिसूक्तानि
संपातांस्तत्प्रतिमानसृजतसद्योहजातोवृषभःकनीनइंद्रःपूर्भिदातिरद्दासमर्कैरिमा

श्री०ष० मृत्युमभ्युत्तिंसा न येधा इच्छंतितासोम्यासः सस्वार्यःत्वासद्द्विर्ईहितुर्नसंगादभित
१४ रेवदीधयामनीषा मित्रियएकद्वित्र्यश्चर्षणीनामिति भरद्वाजोऽयस्तिग्मशृंगोवृष
भोनभीमउदुब्रत्माण्येरतश्रवस्येति वसिष्ठोस्मादुदुभतवसेतुरायेतिनोधास्तए
तेशातः सवनेषखहस्तोत्रियांश्चत्वामाध्यंदिने हीनसूक्तानि शंसंतिनान्येनान्यहीन
सूक्तान्यासत्योयातुमघवाँऋजीषीतिसस्यबन्मैत्रावरुणोस्मादुदुभतवसेतुरायें
द्रायब्रत्माणिराततमा ॥ इंद्रब्रत्माणिगोतमासोअक्रन्निति ब्राह्मणाच्छंसी
शासद्वह्निर्जनयंतवह्निमिति वह्निवदच्छावाकस्तद्राहुः कस्मादच्छावाकोवह्निव राम
देनतसूक्तंमुभयत्रशंसतिपरांचिषुचैवाहःस्वभ्यावर्तिषुचेतिवीर्यवान्वाएषवह्न्चो १४

वह्निवदेनतसूक्तंवहतिह वै वह्निर्धुरोयास्मयुज्यतेतस्मादच्छावाकोबह्निवदेनतसू
क्तमुभयत्रशंसतिपरांचिषुचैवाहस्वभ्यावर्तिषुचतानि पंचस्वहःसुभवंतिचतुर्वि
शोभिजितिविषुवतिविश्वजितिमहाव्रतेहीनानिहवाएतान्यहानिनह्येषुकिंचनही ते
यतेपरांचीनिहवाएतान्यहान्यनभ्यावर्तीनितस्मादेनान्येतेष्वहःसुशंसंतियदेनानि
शंसंत्यहीनांत्स्वर्गाल्लोकात्सर्वेकपात्सर्वसमद्धानवाप्नवामेतियदेवैनानिशंसंती
द्रमेवैतैर्निह्वयंतेयथऋषभंवाशिनायैयद्वेवैनानिशंसंत्यहीनस्यसंतत्याअही
नमेवतत्संतन्वंति ॥१८॥ ततोवाएतांस्त्रीत्संपातान्मैत्रावरुणोविपर्यासमेके
कमहरहःशंससिवात्वामिंद्रवज्रिन्नत्रेति प्रथमेहनियन्नइंद्रोजुजुषेयच्चवष्टी

ब्रा०ष० तिद्वितीयेकथामहामरुत्वत्कस्यहोतुरितितृतीयेत्रीनेवसंपातान्ब्राह्मणाच्छंसीवि
१५ पर्यासमेकैकमहरहःशंसतींद्रःपूर्भिदातिंद्वासमर्कैरितिप्रथमेहनियएकइद्धव्य
श्चर्षणीनामितिद्वितीयेयस्तिग्मशृंगोवृषभोनभीमइतितृतीयेत्रीनेवसंपातान
च्छावाकोविपर्यासमेकैकमहरहःशंसतीमामृषुप्रभृतिंसातयेधाइतिप्रथमेहनी
च्छंतित्वासोम्यासःसखायइतिद्वितीयेशासद्वह्निर्दुहितुर्नप्त्यंगादितितृतीयेतानि
वाएतानिनवत्रीणिचाहरहःशस्यानितानिद्वादशसंपद्यंतेद्वादशवैमासाःसंवत्स
रःसंवत्सरःप्रजापतिःप्रजापतिर्यज्ञस्तत्संवत्सरंप्रजापतिंयज्ञमाप्नुवंतितत्संव राम
त्सरेप्रजापतौयज्ञेहरहःप्रतितिष्ठंतोयंतितान्यंतरेणावापमावपेरन्न्यंस्या १५

विराजोवैमहीश्चचतुर्थेहनिपंक्तीःपंचमेपारुच्छेपीःषष्ठेथयान्यहानिमहास्तो
मानिस्युःकोअद्यनर्योदेवकामइतिमैत्रावरुणआवपेतवनेनवायोन्यधायिचाकश्चि
तिब्राह्मणाच्छंस्यास्यवाडुन्पवंधुरेष्ठाइत्यच्छावाकएतानिवाआवपनान्येतैर्वाआव
पनैर्देवाःस्वर्गलोकमजयन्नेतैरृषयस्तथैवैतद्यजमानाएतैरावपनैःस्वर्गलोकंज
यंति॥१९॥सद्योहजातोवृषभःकनीनइतिमैत्रावरुणःपुरस्तात्सूक्तानामहरहःशं
सतितदेतत्सूक्तंस्वर्ग्यमेतेनवैसूक्तेनदेवाःस्वर्गलोकमजयन्नेतेनऋषयस्तथैवैतद्य
जमानाएतेनसूक्तेनस्वर्गलोकंजयंतितद्वैश्वामित्रंविश्वस्यहवैमित्रंविश्वामि
त्रआसविश्वंहास्मैमित्रंभवतियएवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतन्मैत्रावरुणःपुरस्ता

ब्रा॰ ष॰ त्सूक्तानामहरहः शंसति तदृषभवत्पशुमद्भवति पशूनामवरुध्यै तत्पंचर्चं भवति
१६ पंचपदा पंक्तिः पांक्तो वा अन्नमन्नाद्यस्यावरुध्या उदुब्रह्माण्यैरत श्रवस्येति ब्राह्मणा
च्छंसी ब्रह्मण्वत्समर्द्धं स्वक्तमहरहः शंसति तदेतत्सूक्तं स्वर्ग्यमेतेन वै सूक्तेन देवाः स्व
र्गं लोकमजयन्नेतेन ऋषयस्तथैवैतद्यजमाना एतेन सूक्तेन स्वर्गं लोकं जयंति तदु
वासिष्ठमेतेन वै वसिष्ठ इंद्रस्य प्रियं धामोपागच्छत्स परमं लोकमजयदुपेंद्रस्य प्रियं धा
मगच्छति जयति परमं लोकं य एवं वेद तद्वै षळृचं षड्वा ऋतव ऋतूनामाप्त्यै तदु परिष्टा
त्संपातानां शंसत्यास्यै वैतत्स्वर्गं लोकं यजमाना अस्मिंल्लोके प्रतितिष्ठंत्यभितष्टेव राम
ष्टेव दीधया मनीषामित्यच्छावाकोहरहः शंसत्यभिवत्तद्रूपमभिप्रियाणि मर्मृ १६

शत्पराणीति यान्येव पराण्यहानि तानि प्रियाणि तान्येवैतदभिमर्मृशतो यंत्यभ्यारभ
माणाः परो वा अस्माल्लोकात्स्वर्गो लोकस्तमेवैतदभिवदति कवीरिच्छामि संदृशे सुमे
धा इति ये वै ते न ऋषयः पूर्वे प्रेतास्ते वै कवयस्तानेवैतदभ्यतिवदति तदु वैश्वामि
त्रं विश्वस्य ह वै मित्रं विश्वामित्र आस विश्वं हास्मै मित्रं भवति य एवं वेद तदनिरुक्तं
प्राजापत्यं शंसति निरुक्तो वै प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै स उ दिंद्रं निराह तेनैन्द्रा
द्रूपान्न प्रच्यवते तद्दश दशार्चं दशाक्षरा विराळन्नं विराळन्नाद्यस्यावरुध्यै यदेव दश
र्चं ॥१९॥ दश वै प्राणाः प्राणानेवैतदाप्नुवंति प्राणानात्मन्दधते तदु परिष्टात्सं
पातानां शंसत्यास्यै वैतत्स्वर्गं लोकं यजमाना अस्मिंल्लोके प्रतितिष्ठंति ॥२०॥

ब्रा०ष० कस्तमिंद्र त्वावसुं कन्नव्यो अतसीनां ॥ कदून्वस्याकृतमि निकद्वंतः प्रगाथा भवं
१७ भणीया अहरहः शस्यंते को वै प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै यदेव कद्वंतास्तेन । अन्नं वै कम्
न्नाद्यस्यावरुध्यै यदेव कद्वंतास्तेन । अहरहर्वा एते शांतान्यहीनसूक्तान्युपयुंजानाअभ्यं
तिनानि कद्वद्भिः प्रगाथैः शमयंति तान्येभ्यः शांतानि कं भवंति तान्येनां शांतानि
स्वर्गं लोकमभिवहंति त्रिष्टुभः सूक्तप्रतिपदः शंसेयुस्ताहैके पुरस्तात्प्रगाथानां शं
संति धाय्या इति वदंतस्तत्तथा न कुर्यात्क्षत्रं वै होता विशो होत्राशंसिनः क्षत्रायैव
तद्विशं प्रत्युद्यामिनीं कुर्युः पापवस्यसं त्रिष्टुभो मइमाः सूक्तप्रतिपद इत्येव विद्यात्तद्
यथा समुद्रं प्रप्लवेरन्नेवं हैव ते प्रप्लवंते ये संवत्सरं वा द्वादशाहं वासते तं तद्यथा सैराव १७

MEMORIAL

तीं नावं पारकामाः समारोहेयुरेवमेवैतास्त्रिष्टुभः समारोहंति न ह वा एतच्छंदो गमयित्वा
स्वर्गं लोकमुपावर्त्तते वीर्यवत्तमं हि ताभ्यो न व्याह्वयीत न समानं हि छंदो नो धाय्याः कुर
वाणीति यद्देनाः शंसेति प्रज्ञाताभिः सूक्तप्रतिपद्भिः सूक्तानि समारोहामेति यदेवैनाः
शंसंतींद्रमेवैताभिर्निह्वयंते यथर्षभं वाशिता यद्देवैनाः शंसंस हीनस्य संतत्या
अहीनमेवैतत्संतन्वंति ॥२१॥ अपप्राच इंद्र विश्वाँ अमित्रानिति मैत्रावरुणः पुर
स्तात्सूक्तानामहरहः शंसत्यपापाचो अभिभूते नुदस्व ॥ अपोदीचो अपशूराध
राच उरौ यथा तव शर्मन्मदेमेत्यभयस्य रूपमभयमिव हि यच्छति ब्रह्मणा ते
ब्रह्मयुजा युनज्मीति ब्राह्मणाच्छंस्यहरहः शंसति युनज्मीति युक्तवतीयुक्तं

ब्रा०प० वह्यहीनोहीनस्यरूपमुरुंनोलोकमनुनेषिविद्वानित्यच्छावाकोहरहःशंसत्यनुनेषी
९८ त्येतीवह्यहीनोहीनस्यरूपंनेषीतिसत्रायणरूपंतावाएतान्अहरहःशस्यंतेसमा
नीभिःपरिदध्युरोकःसारीहैषामिंद्रोयज्ञोभवती३। यथऋषभोवाशितांयथावा
गौःप्रज्ञातंगोष्ठमेवंहैषामिंद्रोयज्ञमेवगच्छतिनश्शुनंहुवीययाहीनस्यपरिदध्या
त्सश्रियोहराष्ट्राच्यवतेयोहैवपरोभवतितमभिह्वयति॥२२॥ अथातोहीनस्ययु
क्तिश्चविमुक्तिश्चव्यंतरिक्षमतिरदित्यहीनंयुंक्तएवेदिंद्रमितिविमुंचत्याहंसर
स्वतीवतोर्नेनंसातइत्यहीनंयुंक्तेतेस्यामदेववरुणान्नएतइतिविमुंचत्येषहवाअ राम
हीनंतंतुमर्हतियएनंयोक्तुंचविमोक्तुंचवेदतद्यच्चतुर्विंशेहन्युज्यंतेसायुक्तिर ९८

थयत्पुरस्तादुदयनीयस्यातिरात्रस्यविमुच्यंतेसाविमुक्तिस्तद्यच्चतुर्विंशेहन्नेका
हिका भिःपरिदध्युरत्राहैवयज्ञंसंस्थापयेयुर्नाहीनकर्मकुर्युरथयदहीन
परिधानीयाभिःपरिदध्युर्यथाश्रांतोविमुच्यमानउत्क्रसेत्तैवंयजमानाउत्क्रसेर
न्नुभयीभिःपरिदध्युस्तद्यथादीर्घाध्वउपविमोकंयायात्तादृक्तत्संततोहैषांय
ज्ञोभवती३व्यमुंचंतएकाहेनद्वयोःसवनयोस्तोममतिशंसेद्दीर्घारण्यानिहवै
भवंतियत्रबह्वीभिस्तोमोतिशस्यतेपरिमिताभिस्तुतीयसवनेपरिमितोवैस्व
र्गोलोकःस्वर्गस्यलोकस्याप्त्यैसंततोहास्याभ्यारब्धोविसृष्टोहीनोभवतियए
वंविद्वानहीनंतनुते॥२३॥ देवावैवलेगाःपर्यपश्यंस्तान्यज्ञेनैवपर्यंस्ताःषष्ठेना

ब्रा०ष० न्हान्तुवंस्तेप्रातःसवनेनभाकेनवलमनभयंस्तंपदनुभयानुं॥ अथयन्नेवेनेन
११ स उत्तृतीयसवनेवज्रेणवालखिल्याभिर्वाचःकूटेनैकपदयावलंविरुज्य गाउ
दाजंस्तथैवैतद्यजमानाःप्रातःसवनेनभाकेनवलेन्नभयंनितंयंनभयंती॥ अ
थयंस्येवैनंतत्तस्माद्धोत्रकाःप्रातःसवनेनाभाकांस्तृचांछंसंतियःककुभोनिधारय
इतिमैत्रावरुणःपूर्वीष्टइंद्रोपमातयइतिब्राह्मणाच्छंसीनाहिमध्यंभरणामित्य
छावाकस्तउत्तृतीयसवनेवज्रेणवालखिल्याभिर्वाचःकूटेनैकपदयावलंविरु
ज्जागाआप्नुवंतिपच्छःप्रथमंषड्वालखिल्यानांसूक्तानिविहरस्थर्धर्चशोद्विती राम
यमृक्शस्तृतीयंसपच्छोविहरन्प्रगाथेप्रगाथएवैकपदांदध्यात्सवाचःकूटस्ताएताः ११

पंचैकपदाश्वनस्योदशमादध्नरकामहाब्रनादथाशक्षराणिमाहानामनानिपदानिते
षांयावद्भिःसंपद्येतनावंतिशंसेन्नेनराण्याद्रियेताथार्द्धर्चशोविहरंस्ताश्वैवैक पदाः
शंसेत्तानिचेवाष्टाक्षराणिमाहानामनानिपदान्यथऋक्शोविहरंस्ताश्वैवैकपदाः
शंसेत्तानिचेवाष्टाक्षराणिमाहानामनानिपदानिसयत्प्रथमंषड्वालखिल्यानांसू
क्तानिविहरतिप्राणंचतद्वाचंचविहरतियद्वितीयंचक्षुश्चतन्मनश्चविहरतिय
त्तृतीयंश्रोत्रंचतदात्मानंचविहरतितदुपाप्तोविहारेकामउपाप्तोवज्रेवालखिल्या
सूपाप्तोवाचःकूटएकपदायामुपाप्तःप्राणरूपामविहतानेवचतुर्थंप्रगाथां
छंसतिपशवोवैप्रगाथाःपशूनामवरुध्येनात्रैकपदांव्यवदध्याद्यदत्रैकपदांव्य

ब्रा०ष० वदध्याद्द्वादशाहकूटेनयजमानासश्च न्निर्हण्यादयपनंतत्रब्रूयाद्द्वादशाहकूटेन जेयेमा
२० नाश्श्च न्निरवधीरपशुमेनमकरितिशश्वत्तथास्यात्तस्मात्तत्रैकपदान्नब्यवद
ध्याद्यद्वोत्तमेसूक्तेपर्यस्यतिसएवतयोर्विहारस्तदेतत्सौवलायसर्पिर्वात्सिः
शशंससहोवाचेभ्रयिष्ठानहंयजमानेपश्चन्यर्यग्रहैषमकनिष्ठाउमामागमि
ष्यंतीतितस्मैहयथामहद्ध्यक्षतिगव्यएवंनिनायनदेतत्सशब्यंचस्वर्ग्यंचशंसुंत
स्मादेतच्छंसति॥२४॥द्रुरोहणंरोहतितस्योक्तंब्राह्मणमैंद्रेपशुकामस्यरोहेदैं
द्रावैपशवस्तज्जागतंस्योज्जागतावैपशवस्तन्महासूक्तंस्याद्भूयिष्ठेष्वेवतत्प राम
शुषुयजमानंप्रतिष्ठापयतिवरौरोहेत्तन्महासूक्तंचजागतंचैंद्रावरुणेप्रति २०

ष्ठाकामस्यरोहेदेतद्देवतावाएषाहोत्रैतस्याप्रतिष्ठायदैंद्रावरुणातदेनत्स्वायामे
वप्रतिष्ठायामंततःप्रतिष्ठापयतियदेवैंद्रावरुणा३इ।एषाहवाअत्रनिविन्ति
विदावैकामाआय्यंतेसयदेवैंद्रावरुणेरोहेत्सोपर्णेरोहेत्तदुपासयैंद्रावरुणेकामउपा
प्तःसौपर्णे॥२५॥तदाहुःसंशंसेत्षष्ठेहान्।नसंशंसे३त्इति।संशंसेदित्याहुः
कथमन्येष्वहःसुसंशंसतिकथमत्रनसंशंसेदित्यथोखल्वाहुर्नैवसंशंसेत्स्वर्गोवै
लोकःषष्ठमहरसमायीवैस्वर्गोलोकःकश्चिद्वैस्वर्गेलोकेसमेतीतिसयत्संशंसेत्स
मानंतत्कुर्यादथयन्नसंशंसतिनी।।तत्स्वर्गस्यलोकस्यरूपंतस्मान्नसंशंसेद्यदेवन
संशंसती३।आत्मावैस्तोत्रियःप्राणावाल्खिल्याःसयत्संशंसेदेतात्याभ्यांदेवताभ्यां

श्री॰ष॰ यजमानस्य प्राणान्वीयादित्येनं तथा ब्रूयादेताभ्यां देवताभ्यां यजमानस्य प्राणान्व्यगा
२१ त्प्राणा एनं हास्यतीति शश्वत्तथा स्यात्तस्मान्न संशंसेत्स यदीक्षेताशंसिषं वालखिल्या
हंत पुरस्ताद्दूरोहणस्य संशंसानीति नो एव तस्याशामियात्तं यदि दर्पयेदेव विंदेदुपरि
ष्टाद्दूरोहणस्यापि बहु निशाना निशंसेद्यस्यो तत्कामायन थाकुर्यादत्रैव तदुपाप्तमैंद्रो
वालखिल्यास्तासां द्वादशाक्षराणि पदानि तत्र स काम उपाप्तो य ऽ ऐंद्रे जागतेथे
द मैंद्रावरुणं सूक्तमैंद्रावरुणी परिधानीया तस्मान्न संशंसेन्न दाहुर्यथा वाव स्तोत्र
मेवं शस्त्रं विहृता वालखिल्याः शस्यंते विहृतां स्तोत्रा३ अविहृतो३ इति । विहृता राम
मिति ब्रूयादष्टाक्षरेण द्वादशाक्षरमिति न दाहुर्यथा वाव शस्त्रमेवं याज्या तिस्रो २३

देवताः शस्यंते ऽग्निरिंद्रो वरुण इत्यथैंद्रावरुण्या यजति कथमग्निरनंतरित इति यो
वा अग्निः स वरुणस्तदप्येतदृषिणोक्तं त्वमग्ने वरुणो जायसे यदिति तद्यदेवैंद्राव
रुण्या यजति तेनाग्निरनंतरितो ऽनंतरितः ॥२६॥ इति षष्ठपंचिकायाश्चतुर्थो
ध्यायः ॥४॥ शिल्पानि शंसंति देवशिल्पान्येतेषां वै शिल्पानामनुकृतीह शि
ल्पमधिगम्यते हस्ती कंसो वासो हिरण्यमश्वतरीरथः शिल्पं शिल्पं हास्मिन्नधि
गम्यते य एवं वेद यदेव शिल्पानी३ आत्मसंस्कृतिर्वाव शिल्पानि छंदोमयं वा
एतैर्यजमान आत्मानं संस्कुरुते नाभानेदिष्ठं शंसति रेतो वै नाभानेदिष्ठो रेत
स्तत्सिंचति तमनिरुक्तं शंसति अनिरुक्तं वै रेतो गुहा योन्यां सिच्यते सरेतो मिश्रो

आ०ष० भवतिस्मयारेतःसंजग्मानोनिषिंचद्तिरेतःसमर्ध्यायत्येवंतंसनाराशंसंशंसति
२२ प्रजात्यैनरोवाक्शंसःप्रजास्वेवतद्वाचंदधातितस्मादिमाःप्रजावदन्त्योजायंतेतं
हैकेपुरस्ताच्छंसंतिपुरस्तादायतनावागितिवदंतउपरिष्टादेकउपरिष्टादायत
नावागितिवदंतोमध्यएवशंसेन्मध्यायतनावाइयंवागुपरिष्टान्ने।दीयसीवो
परिष्टान्नेदीयसीववाइयंवाक्होतारेतोभूतंसिंचतिमैत्रावरुणायसंप्रयच्छत्येत
स्यतत्प्राणान्कल्पयेति॥२७॥ वालखिल्याःशंसतिप्राणावैवालखिल्याःप्राणा
नेवास्यतत्कल्पयतिताविहृताःशंसतिविहृतावाऽइमेप्राणाःप्राणेनापानो राम
पानेनव्यानःसपच्छःप्रथमेसूक्तेविहरत्यर्धर्चशोद्वितीयेऋक्शस्तृतीयेसथ २२

प्रथमेसूक्तेविहरतिप्राणंचतद्वाचंचविहरतियद्द्वितीयेच ऋक्शस्तन्मनश्च
विहरतियत्तृतीयेश्रोत्रंचतदात्मानंचविहरतितेहैकेसहबृहत्योसहसतोबृहत्यो
विहरंतितदुपाप्तोविहारेकामोनित्तुप्रगाथाःकल्प्यंतेतिमर्शमेवविहरेत्तथावैप्र
गाथाःकल्प्यंतेप्रगाथावैवालखिल्यास्तस्मादतिमर्शमेवविहरेयदेवातिमर्शं॥३
आत्मावैबृहतीप्राणाःसतोबृहतीसबृहतीमशंसीत्सआत्माथसतोबृहतीतेप्रा
णाअथबृहतीमथसतोबृहतींतदात्मानंप्राणैःपरिबृहन्तेतितस्मादतिमर्शमे
वविहरेद्यदेवातिमर्शं३ आत्मावैबृहतीपशवःसतोबृहतीमशंसीत्सआत्मा
थसतोबृहतीतेपशवोऽथबृहतीमथसतोबृहतींतदात्मानंपशुभिःपरिबृहन्ते

ब्रा०पं० तिनस्मादनिमर्शमेव विहरेद्यो वान्तमेस्तं पर्यस्यति स एव तं यो विहारस्तस्य मे
२२ प्राणवरुणः प्राणान्कल्पयित्वा ब्राह्मणाछंसिने संप्रयच्छेयेने त्वं भजनयेति ॥२८॥
सुकीर्तिं शंसति देवयोनिर्वै सुकीर्तिस्तस्या यज्ञाद्देवयोन्यै यजमानं प्रजनयति वृषा
कपिं शंसत्यात्मा वै वृषाकपिरात्मानमेवास्य तत्कल्पयति तन्न्यूंखयत्यंनं वै न्यूंख
स्तदस्मै जातायान्नाद्यं प्रतिदधाति यथा कुमाराय स्तनं स पांक्तो भवति पांक्तोयं
पुरुषः पंचधा विहितो लोमानि त्वङ्मांसमस्थि मज्जा स यावानेव पुरुषस्तावंतं व
यजमानं संस्करोति तं ब्राह्मणाछंसी जनयित्वाछावाकाय संप्रयच्छेयेतस्यां राम
प्रतिष्ठां कल्पयेति ॥२९॥ एवयामरुं शंसति प्रतिष्ठा वा एवयामरुत्प्रतिष्ठा २

MEMORIAL

मेवास्य तत्कल्पयति तन्न्यूंखयत्यंनं वै न्यूंखोन्नाद्यमेवास्मिंस्तद्दधाति स जाग
तो वा निजागतो वा सर्वं वा इदं जागतं वा ति जागतं वा स उ मारुत आपो वै मरुत आ
पोन्नमभिपूर्वमेवास्मिंस्तदन्नाद्यं दधाति तान्येतानि सहचराणीत्याचक्षते ना
भानेदिष्ठं वालखिल्या वृषाकपिमेवयामरुतं तानि सह वा शंसेत्सह वा न शंसेद्य
देनानि नाना शंसेद्यथा पुरुषं वा रेतो वा विछिंद्यात्तादृक्तत्तस्मादेनानि सह वा शंसे न
त्सह वा न शंसेत्स ह बुलिल आश्वतर आश्विर्वैश्वजितो होता सन्नीक्षां चक्र एए
षां वा एषां शिल्पानां विश्वजिति सांवत्सरिके द्वे मध्यंदिने अभिप्लवेते अर्धं ताह
न्तेत्थमेवयामरुतं शंसयानीति तद्ध तथा शंसयां चकार तद्ध तथा शस्यमाने गो

ब्रा०५० श्लआजगामसहोवाचहोतःकथातेशस्त्रंविचक्रंप्लवतइतिकिंह्यभूदित्येतद्वामरु
२४ द्यमुत्तरतःशस्यतइतिसहोवाचैंद्रोवैमध्यंदिनःकथेंद्रंमध्यंदिनंनिनीषसीति
नेंद्रंमध्यंदिनान्निनीषामीतिहोवाचछंदस्त्विदंमध्यंदिनसाच्ययंजागतोवाति
जागतोवासर्वंवाइदंजागतंवातिजागतंवासउमारुतोमैवशंसिष्टेतिसहोवाचारमा
छावाकेत्यथहास्मिन्ननुशासनमीषेसहोवाचैंद्रमेषविष्णुन्यंगंशंसतथत्वमेतंहो
तरुपरिष्टादैंद्रीधाय्यायैपुरस्तान्मारुतस्याप्यस्याथाइतितद्धतथाशंसयांचका
रतदिदमप्येतर्हितथैवशस्यते॥३०॥तदाहुर्यदस्मिन्विश्वजित्सतिरात्रएवं राम
षष्ठेहनिकल्प्यतेयज्ञःकल्प्यतेयजमानस्यप्रजातिःकथमत्राशस्तएवनाभाने २४

दिष्ठोभवत्यथमैत्रावरुणोवालखिल्याःशंसतिप्राणारेतोवाअग्रेथप्राणाएवं
ब्राह्मणाच्छंस्यत्रशस्तएवनाभानेदिष्ठोभवत्यथवृषाकपिंशंसतिसआत्मारेतोवा
अग्रेथात्माकथमत्रयजमानस्यप्रजातिःकथंप्राणाअपिक्लृप्ताभवंतीतियज
मानंहवाएतेनसर्वेणयज्ञक्रतुनासंस्कुर्वंतिसयथागर्भोयोन्यामंतरेवंसंभ
वंछेतेनवैसर्वेदेवाग्रेसर्वःसंभवत्येकैकेवाअंगंसंभवतःसंभवतीतिसर्वाणिचे
त्समानेहन्क्रियेरन्कल्प्तएवयज्ञःकल्प्यतेयजमानस्यप्रजातिरथैतंहोतैव
यामरुतंनेतीयसवनेशंसतितद्यास्यप्रतिष्ठातस्यामेवैनंतदंततःप्रतिष्ठाप
यति॥३०॥छंदसांवैषष्ठेनाह्नाप्तानांरसोत्यनेदत्सप्रजापतिरबिभेत्पराङ्

ब्रा०ष० यंछंदसांरसोलोकानत्येष्यनीतितंपरस्ताछंदोभिःपर्यगृह्णन्नाराशंस्यागायत्र्या
२५ रैभ्यात्रिष्टुभःपारिक्षित्याजगत्याःकारव्ययानुष्टुभस्तदुनुछंदःसुरसंदधा
त्सरसैर्हास्यछंदोभिरिष्टंभवतिसरसैश्छंदोभिर्यज्ञंतनुतेयएवंवेदनाराशंसीः
श्री शंसतिप्रजावैनरोवाक्शंसःप्रजास्वेवतद्वाचंदधातितस्मादिमाःप्रजावदंत्योजा
यंतेयएवंवेदयदेवनाराशंसीः॥शंसंतोवैदेवाश्चऋषयश्चस्वर्गंलोकमायं
स्तथैवैतद्यजमानाःशंसनेनएवस्वर्गंलोकंयंतिताःप्रग्राहंशंसतियथावृषा
कपिंवार्षाकपंहिवृषाकपेस्तन्यायमेतितासुनन्यंस्वयेन्नीवीवनर्दत्सहिता राम
सोन्यंस्वोरैभीःशंसतिरेभंतोवैदेवाश्चऋषयश्चस्वर्गंलोकमायंस्तथैवैतन २५

यजमानारेभंतएवस्वर्गंलोकंयंतिताःप्रग्राहंशंसतियथावृषाकपिंवार्षाकपंहिवृषा
कपेस्तन्यायमेतितासुनन्यंस्वयेन्नीवीवनर्दत्सहितासोन्यंस्वःपारिक्षितीःशंसत्यग्नि
र्वैपरिक्षिदग्निर्हीमाःप्रजाःपरिक्षेत्यग्निर्हीमाःप्रजाःपरिक्षियंत्यग्नेरेवसायुज्यंस
रूपतांसलोकतामश्नुतेयएवंवेदयदेवपारिक्षितीः॥संवत्सरोवैपरिक्षित्संवत्स
रोहीमाःप्रजाःपरिक्षेतिसंवत्सरंहीमाःप्रजाःपरिक्षियंतिसंवत्सरस्यैवसायु
ज्यंसरूपतांसलोकतामश्नुतेयएवंवेदताःप्रग्राहंशंसतियथावृषाकपिंवार्षाकपं
हिवृषाकपेस्तन्यायमेतितासुनन्यंस्वयेन्नीवीवनर्दत्सहितासोन्यंस्वःकारव्याः
शंसतिदेवावैयत्किंचकल्याणंकर्माकुर्वंस्तत्कारव्याभिरवाप्नुवंस्तथैवैतद्यजमा

ब्रा०ष नायत्किंचकल्याणंकर्मकुर्वंतितत्कारव्याभिराप्नुवंतिताःप्रमाहंशंसतियथा
२६ वृषाकपिंवार्षाकपंहिवृषाकपेस्तन्यायमेतितासुनंन्यूंखयेन्नीवीवनर्दंस्तहिता
सांन्यूंखोदिशांकॢप्तीःशंसतिदिशएवतत्कल्पयतिताःपंचशंसतिपंचवाइमा
दिशश्चतस्रस्तिरश्च्येकोर्ध्वातासुनंन्यूंखयेन्नैवैवचनिनर्दंन्नेदिमादिशोन्यूं
खयानीतिताअर्धर्चशःशंसतिप्रतिष्ठायाएवजनकल्याःशंसतिप्रजावैजन
कल्यादिशएवतत्कल्पयित्वातासुप्रजाःप्रतिष्ठापयतितासुनंन्यूंखयेन्नैवैव
चनिनर्दंन्नेदिमाःप्रजान्यूंखयानीतिताअर्द्धर्चशःशंसतिप्रतिष्ठायाएवेंद्र राम
गाथाःशंसतींद्रगाथाभिर्वैदेवाअसुरानभिगायाथैनानत्यायंस्तथैवैतद्य २८

जमानइंद्रगाथाभिरेवाप्रियंभ्रातृव्यमभिगायाथैनमतियंतिताअर्द्धर्चशः
शंसतिप्रतिष्ठायाएव॥३२॥ऐतशप्रलापंशंसत्यैतशोहवैमुनिरग्नेरायुर्ददर्शय
ज्ञस्यायातयाममितिहैकआहुःसोब्रवीत्पुत्रान्पुत्रकाअग्नेरायुरदर्शंतदभिलपि
ष्यामियत्किंचवदामितन्मेमापरिगातेतिसप्रसपद्यतैनाःअश्वाआप्लवंतेप्र
तीपंप्रातिसत्वनमितितस्याभ्यग्निरैतशायनएत्याकालेभिहायमुखमप्यगृ
ह्णादृदपन्नःपितेतितंहोवाचापेह्यलसोऽभूर्योमेवाचमवधीःशतायुंगाम
करिष्यंसहस्रायुंपुरुषंपापिष्ठांतेप्रजांकरोमियोमेत्थमसक्थाइतितस्मा
दाहुरभ्यग्नयऐतशायनाऔर्वाणांपापिष्ठाइतितंहैकेभूयांसंशंसतिसंस

ब्रा०प० ननिषेधेद्यावत्कामंशंसेदित्येवब्रूयादायुर्वाएतशप्रलापआयुरेवतद्यजमान
२७ स्यप्रतारयतियएवंवेदयद्वेवैतशप्रलापः छंदसांहैषरसोयदेतशप्रलाप
श्छंदस्स्वेवतद्रसंदधातिसरसैर्हास्यछंदोभिरिष्टंभवतिसरसैश्छंदोभिर्यज्ञं
तनुतेयएवंवेदयद्वेवैतशप्रलापः अयातयामावाअक्षितिरेतशप्रला
पोयातयामामेयज्ञेसदक्षितिर्मेयज्ञेसदितितंवाएतमेतशप्रलापंशंसतिप
दावग्राहंयथानिविदंतस्योत्तमेनपदेनप्रणौतियथानिविदः प्रवल्हिकाः शं
सतिप्रवल्हिकाभिर्वैदेवाअसुरान्प्रवल्ह्याथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यजमानाः रा मु
प्रवल्हिकाभिरेवाप्रियंभ्रातृव्यंप्रवल्ह्याथैनमतियंतिताअर्द्धर्चशः शंसति २७

प्रतिष्ठायाएवाजिज्ञासेन्याः शंसत्याजिज्ञासेन्याभिर्वैदेवाअसुरानाज्ञायाथैना
नत्यायंस्तथैवैतद्यजमानाआजिज्ञासेन्याभिरेवाप्रियंभ्रातृव्यमाज्ञायाथैन
मतियंतिताअर्द्धर्चशः शंसतिप्रतिष्ठायाएवप्रतिराधंशंसतिप्रतिराधेनवैदेवा
असुरान्प्रतिराध्याथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यजमानाः प्रतिराधेनैवाप्रियंभ्रातृ
व्यंप्रतिराध्याथैनमतियंत्यतिवादंशंसत्यतिवादेनवैदेवाअसुरानत्युद्याथैना
नत्यायंस्तथैवैतद्यजमानाअतिवादेनैवाप्रियंभ्रातृव्यमत्युद्याथैनमतियं
तितमर्धर्चशः शंसतिप्रतिष्ठायाएव ॥३३॥ देवनीथंशंसत्या दित्याश्चह
वाअंगिरसश्चस्वर्गेलोकेस्पर्धंतवयंपूर्वएष्यामोवयमितितेहांगिरसः पू

ब्रा०ष० दैश्वःसुत्यांस्वर्गस्यलोकस्यददृशुस्तेग्निंप्रजिघ्युरंगिरसांनाएकोग्निःपरेत्यादित्ये
२८ भ्यःश्वःसुत्यांस्वर्गस्यलोकस्यप्रब्रूहीतितेहादित्याअग्निमेवदृष्ट्वासद्यःसुत्यांस्वर्ग
स्यलोकस्यददृशुस्तानेत्याब्रवीच्छ्वःसुत्यांवःस्वर्गस्यलोकस्यप्रब्रूमइतितेहोचुर
थवयंतुभ्यंसद्यःसुत्यांस्वर्गस्यलोकस्यप्रब्रूमस्त्वयैववयंहोत्राःस्वर्गंलोकमेष्या
मइतिसतथेत्युक्त्वाप्रत्युक्तःपुनराजगामतेहोचुःप्रावोचाः३इति।प्रावोचमि
तिहोवाचाथोमेप्रतिप्रावोचन्निति।नोहिनप्रसज्ञास्थाः३इति।प्रतिवाअज्ञा
समितिहोवाचयशसावाएषोभ्येतियआर्त्विज्येनतंयःप्रतिरुंधेयशःसप्र राम
प्रतिरुंधेतस्मान्नप्रत्यरौत्सीमितियदितस्मादपोजिगांसेद्यज्ञेनास्मादपोदिया २८

त्॥यदित्वस्याज्यस्वयमपोदिन्नंतस्मात्॥३४॥तेहादित्यानंगिरसौरेयाजयंस्तेभ्यो
याजयद्भ्यइमांपृथिवींपूर्णांदक्षिणानामददुस्तानियंप्रतिगृहीतातपत्तान्यरूंज
त्सासिंहीभूत्वाविजृंभंतीजनानचरत्तस्याःशोचत्याइमेप्रदराःप्रादीर्यंतयेस्याइ
मेप्रदराःसमेवहैवततःपुरातस्मादाहुर्ननिर्नुत्तदक्षिणांप्रतिगृह्णीयान्नेन्मा
शुचाविद्धाशुचाविध्यादितियदित्वेनांप्रतिगृह्णीयादप्रियायैनांभ्रातृव्याय
दद्यात्पराहैवभवत्यथयोसौतपतीं३।एषोश्वःश्वेतोरूपंकृत्वाश्वाभिधान्य
पिहितेनात्मनाप्रतिचक्रमइमंवोनयामइतिसएषदेवनीथोन्वुच्यतेआ
दित्याहजरितरंगिरोभ्योदक्षिणामनयन्।तांहजरितर्नप्रत्यायन्निति

ब्रा॰ष॰ हितइमांप्रसायंस्तामुहजरितःप्रत्यायंनिनिप्रतिहितेमुमायंस्तांहजरितःप्र
२९ सगृभ्णाभिनिनहितइमांप्रसगृभ्णंस्तामुहजरितःप्रसगृभ्णंनिनिप्रतिहितेमु
गृभ्णन्नहानेनसन्नविचेतनानीसेषहवाअह्नांविचेतयिताजज्ञानेनसन्नपुरोग
वासइतिदक्षिणावैयज्ञानांपुरोगवीयथाहवाइदमनःपुरोगवंरिष्यत्येवंहैवय
ज्ञोदक्षिणोरिष्यतितस्मादाहुर्दातव्यैवयज्ञेदक्षिणाभवत्यप्यल्पिकाप्युतश्वेत
आश्वपत्वा॥उतोपद्याभिर्जविष्ठः॥उतेमाशुमानंपिपर्ति॥आदित्यारुद्रावस
वस्त्वेळते॥इदंराधःप्रतिगृभ्णीह्यंगिरइतिप्रतिगृह्णन्हमेवतद्राधस्तुमेवछंन्तिइदं सम
राधोबृहत्पृथु॥देवाददत्वावरं॥तद्वोअस्तुसुचेतनंयुष्मेअस्तुदिवेदिवे॥ १

MEMORIAL

प्रसेवगृभायतेतिप्रत्येवैनमेतदजयभेषंतंवाएतंदेवनीथंशंसतिपदावग्राहंयथानि
विदंतस्योत्तमेनपदेनप्रणौतियथानिविदः॥३५॥भूतेच्छदःशंसतिभूतेच्छद्भिर्वैदेवा
असुरानुपासचंतेतेनिवयुद्देनोनेवमाययानिर्षावैदेवाअसुराणांभूतेच्छद्भिरेवभूतंछा
दयित्वाथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यजमानाभूतेच्छद्भिरेवाप्रियस्यभ्रातृव्यस्यभूतंछादयि
त्वाथैनमतियंतिनाअर्धर्चशःशंसतिप्रतिष्ठायाएवाहनस्याःशंसत्या हनस्याद्वैरेतः
सिच्यतेरेतसःप्रजाःप्रजायंतेप्रजातिमेवतद्देधातिनादशशंसतिदशाक्षराविराळ
न्नंविराळन्नाद्रेतःसिच्यतेरेतसःप्रजाःप्रजायंतेप्रजातिमेवतद्दधातितांन्यूनवयस
न्नंवैन्यूंखोन्नाद्रेतःसिच्यतेरेतसःप्रजाःप्रजायंतेप्रजातिमेवतद्दधातिदधि

ब्राम्ह॰ क्राव्णोअकारिषमितिदाधिक्रींशंसतिदेवपवित्रंवैदधिक्राइदंवाइदंव्याहनस्यां
३० वाचमवादीत्तद्देवपवित्रेणवाचंपुनीतेसानुष्टुब्भवतिवाग्वाअनुष्टुप्तत्स्वेनछंद
सावाचंपुनीतेसुतासोमधुमत्तमाइतिपावमानीःशंसतिदेवपवित्रंवैपावमान्य
इदंवाइदंव्याहनस्यांवाचमवादीत्तद्देवपवित्रेणैववाचंपुनीतेताअनुष्टुभोभवं
तिवाग्वाअनुष्टुप्तत्स्वेनैवछंदसावाचंपुनीतेवद्रप्सोअंशुमतीमतिष्ठदित्यैंद्राबा
र्हस्पत्यंतृचंशंसतिविशोअदेवीरभ्याचरंतीर्बृहस्पतिनायुजेंद्रःससाहइत्यसु
र्यविशंहवैदेवानभ्युदाचार्यआसीत्सइंद्रोबृहस्पतिनैवयुजासुर्यंवर्णमभिदा राम
संतमपाहंस्तथैवैतद्यजमानाइंद्राबृहस्पतिभ्यामेवयुजासुर्यंवर्णमभिदासं ३०

नमपघ्नतेनेत्याहुःसंशंसेत्षष्ठेहा३न्न॥नसंशंसे३त्इति॥संशंसेदित्याहुःकथम
न्येष्वहःसुसंशंसतिकथमत्रनसंशंसेदितियथाखल्वाहुर्नैवसंशंसेत्स्वर्गोवैलोकः
षष्ठमहरसमायीवैस्वर्गोलोकःकश्चिद्वैस्वर्गेलोकेसमेतीतिसयत्संशंसेत्समा
नंतत्कुर्यादथयन्नसंशंसतीं३॥तत्स्वर्गस्यलोकस्यरूपंतस्मान्नसंशंसेद्यदेव
नसंशंसतीं३॥एतानिवाअत्रोक्थानिनाभानेदिष्ठोवालखिल्यावृषाकपिरेव
यामरुत्सयत्संशंसेदपैवसएतेषुकामेराध्नुयादैंद्रोवृषाकपिःसर्वाणिछंदांसै
तद्राप्रलापस्तत्रसकामउपाप्तोयऽऐंद्रेजागतेथेदमैंद्राबार्हस्पत्यंसूक्तमैंद्राबार्हस्प
त्यापरिधानीयातस्मान्नसंशंसेत्संशंसेन्न॥३६॥इतिषष्ठपंचिकायाः
।पंचमोध्यायः श्रीरामचंद्रार्पणमस्तु॥छ॥इदंपुस्तकंभाउशंकरविश्वनाथ
नगरसुलकरयस्यसत्य॥ श्रीरामचंद्रार्पणमस्तु॥गोपालकृष्णार्पणमस्तु॥

ब्रा०ष०
३१

६

राम
३१

॥ ॥सप्तमपंचिका प्रारंभः॥

॥श्रीगणेशायनमः॥हरिः ॐ॥अथातःपशोर्विभक्तिस्तस्यविभागंवक्ष्यामोहनू
सजिह्वेप्रस्तोतुःश्येनंवक्षउद्गातुःकंठःकाकुद्रःप्रतिहर्तुर्दक्षिणाश्रोणि
र्होतुःसव्याब्रह्मणोदक्षिणंसक्थिमैत्रावरुणस्यसव्यंब्राह्मणाच्छंसिनोद
क्षिणंपार्श्वंसांसमध्वर्योःसव्यमुपगातॄणांसव्योंसःप्रतिप्रस्थातुर्दक्षिणं
दोर्नेष्टुःसव्यंपोतुर्दक्षिणउरुरच्छावाकस्यसव्यआग्नीध्रस्यदक्षिणोबा
स्य हुरात्रेयस्यसव्यःसदस्यसदंचानुकंचगृहपतेर्दक्षिणौपादौगृहपतेर्व्रतप्र
दस्यसव्यौपादौगृहपतेर्भार्यायैव्रतप्रदस्यौष्ठस्तयोःसाधारणोभवति
तंगृहपतिरेवप्रशिंष्याज्जाघनींपत्नीभ्योहरंतितांब्राह्मणायदद्युःस्कंध्या ॥१॥

श्चमणिकास्तिस्रश्चकीकसाग्रावस्तुतस्तिस्रश्चैवकीकसाअर्द्धंचवैकर्तस्योन्ने
तुरर्द्धंचैववैकर्तस्यक्लोमाचशमितुस्तद्ब्राह्मणायदद्याद्यद्यब्राह्मणस्याच्छि
रःसुब्रह्मण्यायैयःश्वःसुत्यांप्राहतस्याजिनमिडासर्वेषांहोतुर्वातावाए
ताःषट्त्रिंशतमेकपदायज्ञंवहंतिषट्त्रिंशदक्षरावैबृहतीबार्हताःस्वर्गा
लोकाःप्राणांश्चैवतत्स्वर्गांश्चलोकानाप्नुवंतिप्राणेषुचैवतत्स्वर्गेषुचलो
केषुप्रतितिष्ठंतोयंतिसएषस्वर्ग्यःपशुर्यएनमेवंविभजंत्यथयेतोन्यथातद्यथा
सेलगावापापकृतोवापशुंविमथ्नीरंस्तादृक्तत्तांवाएतांपशोर्विभक्तिंश्रौतऋ
षिर्देवभागोविदांचकारतामुहाप्रोच्यैवास्माल्लोकादुच्चक्रामतामुहगि

श्री० ७

रिजाय बाभ्रव्यायामनुष्यः प्रोवाच ततो हैनामेतदर्वाङ्मनुष्या अधीयतेऽधीयते ॥
॥२॥ ॥१॥ इति सप्तमपंचिकायाः प्रथमोऽध्यायः ॥ ॥ ॥ तदाहुर्य आहिताग्निरुपव
सथेऽम्रियेत कथमस्य यज्ञः स्यादिति नैनं याजयेदित्याहुरनभिप्राप्तो यज्ञं भव हि
ती तीति तदाहुर्य आहिताग्निरधिश्रितेऽग्निहोत्रे सान्नाय्ये वा हविःषु वा म्रियेत का
तत्र प्रायश्चित्तिरित्यग्नावेवैनान्यनुपर्यादध्याद्यथा सर्वाणि संदह्येरंस्सा तत्र
प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्य आहिताग्निरासन्नेषु हविःषु म्रियेत का तत्र प्रायश्चि
त्तिरिति याभ्य एव तानि देवताभ्यो हवींषि गृहीतानि भवंति ताभ्यः स्वाहे ॥२॥
त्येवैनान्याहवनीये सर्वहुतानि जुहुयात्सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्य आहिताग्निः

प्रवसन्म्रियेत कथमस्याग्निहोत्रं स्यादित्यभिवान्यवत्सायाः पयसा जुहुयादन्यदिवै
तत्पयो यदभिवान्यवत्साया अन्यदिवैतदग्निहोत्रं प्रेतस्यापि वा यत एवं कृतश्च
पयसा जुहुयुरथाप्याहुरेवमेवैनानजस्रानजुह्वत इंधीरन्ना शरीराणामाहर्तो
रिति यदि शरीराणि न विद्येरन्पर्णशराः षष्टिः त्रीणि च शतान्याहृत्य तेषां पुरु
षरूपकमिव कृत्वा तस्मिंस्तामावृतं कुर्युरथैनांच्छरीरैर्हृतैः संस्पर्श्योद्वासये २।५
युरर्धशतं काये सक्थिनी द्विपंचाशे च विंशे चोरू द्विपंचविंशे षंतु शिरस्यु २।२
परिदध्यात्सा तत्र प्रायश्चित्तिः ॥२॥ तदाहुर्यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टा दुह्य
माणोपविशेत्का तत्र प्रायश्चित्तिरिति तामभिमंत्रयेत यस्माद्भीषा निषीदसि

॥६ ततो नो अभयं कृधि ॥ पशून्नः सर्वान्गोपाय नमो रुद्राय मीढुष इति तामुत्थापयेदु
दस्थाद्देव्यदितिरायुर्यज्ञपतावधात् ॥ इंद्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चे
त्यथास्या उदपात्रमूधसि च मुखे चोपगृह्णीयादथैनां ब्राह्मणाय दद्यात्सा तत्र
प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टा दुह्यमाना वाश्येत का तत्र प्रायश्चि
त्तिरित्यशनायां ह वा एषा यजमानस्य प्रतिख्याय वाश्यते तामन्नमप्यादयेच्छांत्यै
शांतिर्वा अन्नं सूयवसाद्भगवती हि भूया इति सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्या
ग्निहोत्र्युपावसृष्टा दुह्यमाना स्पंदेत का तत्र प्रायश्चित्तिरिति सा यत्तत्र स्कंदये
त्तदभिमृश्य जपेद्यदद्य दुग्धं पृथिवीमसृप्त यदोषधीरत्यसृपद्यदापः ॥ पयो ॥३॥

गृहेषु पयो अघ्न्यायां पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीति तत्र यत्परिशिष्टं स्यात्तेन जुहु
याद्यद्यलं होमाय स्याद्यद्यु वै सर्वं सिक्तं स्यादथान्यामाहूय तां दुग्ध्वा तेन जुहु
यादा त्वेव श्रद्धायै होतव्यं सा तत्र प्रायश्चित्तिः ॥३॥ तदाहुर्यस्य सायं दुग्धं सा
न्नाय्यं दुष्येद्वापहरेद्वा का तत्र प्रायश्चित्तिरिति प्रातर्दुग्धं द्वैधं कृत्वा तस्या
न्यतरां भक्तिमातच्य तेन यजेत सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्य प्रातर्दु
ग्धं सान्नाय्यं दुष्येद्वापहरेद्वा का तत्र प्रायश्चित्तिरित्यैंद्रं वा माहेंद्रं वा
नि पुरोळाशं तस्य स्थाने रुप्य तेन यजेत सा तत्र प्रायश्चित्ति
स्तदाहुर्यस्य सर्वमेव सान्नाय्यं दुष्येद्वापहरेद्वा का तत्र प्रायश्चि

४ त्तिरिसैंद्रंवामाहेंद्रंवेतिसमानंसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाकुर्यस्यसर्वाण्येवह
वींषिदुष्येयुर्वापहरेसुर्वाकातत्रप्रायश्चित्तिरित्याज्यस्येनानियथादे
वतंपरिकल्प्यतयाज्यहविषेष्यायजेतातोन्यानिषिमनुल्बणांत
न्वीतयज्ञोयज्ञस्यप्रायश्चित्तिः ॥ ४ ॥ तदाकुर्यस्याग्निहोत्रमधि
श्रितममेध्यमापद्येतकातत्रप्रायश्चित्तिरितिसर्वमेवैनत्स्रुच्यभिपर्यासिच्य
प्राङुदेत्याहवनीयेहैतांसमिधमभ्यादधात्यथोत्तरतआहवनीयस्योष्णंभ
स्मनिरूह्यजुहुयान्मनसावाप्राजापत्ययावर्च्चीतहुतंचाहुतंच सपद्यकस्मि

न्नुन्नीतेयदिदृयोरेषल्वकन्यस्तत्रेवाध्युपनयितुंशक्नुयान्निषिच्योतहुष्ममभिप मदुष्ट
र्यासिच्यतस्मयथोन्नीतीत्तथाजुहुयात्सातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाकुर्यस्याग्निहो
त्रमधिश्रितंस्कंदतिवाविष्यंदतेवाकातत्रप्रायश्चित्तिरितितदभिरुपनिनये
घ्रात्येशांतिर्वाआपोथैनद्दक्षिणेनपाणिनाभिमृश्यजपतिदिवंतृतीयंदे
वान्यज्ञोगात्ततोमाद्रविणमाष्टांतरिक्षंतृतीयंपितृन्यज्ञोगात्ततोमाद्रवि
णमाष्टपृथिवींतृतीयंमनुष्यान्यज्ञोगात्ततोमाद्रविणमाष्टययोरोजसा
स्कभितारजांसीतिवैष्णुवारुणिमृचंजपतिविष्णुर्वैयज्ञस्यदुरिष्टंपाति
वरुणःस्विष्टंतयोरुभयोरेवशांत्यैसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाकुर्यस्याग्नि

होत्रमधिश्रितं प्राङुदायन्स्खलेन्नेवापि वा भ्रंशेत का तत्र प्रायश्चित्तिरिति स यद्यु
पनिवर्तयेत्स्वर्गाल्लोकाद्यजमानमावर्तयेत्तत्रैवास्मा उपविष्टाय तमग्निहोत्रपरी
शेषमाहरेयुस्तत्स यथोन्नीतं स्यात्तथा जुहुयात्सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहु
रथ यदि स्रुग्भिद्येत का तत्र प्रायश्चित्तिरित्यन्यां स्रुचमाहृत्य जुहुयादथ भे
त्तां स्रुचं भिन्नामाहवनीयेऽभ्यादध्यात्प्राग्दण्डां प्रत्यक्पुष्करां सा तत्र प्रायश्चि
त्तिस्तदाहुर्यस्याहवनीये ह्यग्निर्विद्येताथ गार्हपत्य उपशाम्येत्का तत्र प्रायश्चि
त्तिरिति स यदि प्राचमुद्धरेदायतनाच्च्यवेत यत्प्रत्यंचमसुरवद्यज्ञं तन्वीत यन्म

थेद्भ्रातृव्यं यजमानस्य जनयेद्यदनुगमयेत्प्राणो यजमानं जह्यात्सर्वमेवैनं सह भस्मा
नं समोप्य गार्हपत्यायतने निधायाथ प्रांचमाहवनीयमुद्धरेत्सा तत्र प्रायश्चित्तिः॥५॥
तदाहुर्यस्याग्नावग्निमुद्धरेयुः का तत्र प्रायश्चित्तिरिति स यद्यनुपश्येदुद्धृत्य पूर्वमप
निरंदध्याद्यद्यनानुपश्येत्सोऽग्नयेऽग्निवतेऽष्टाकपालं पुरोळाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये
अग्निनाग्निः समिध्यते त्वं ह्यग्ने अग्निनेत्याहुतिं वाहवनीये जुहुयादग्नयेऽग्निव
ते स्वाहेति सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्य गार्हपत्याहवनीयौ मिथः संसृज्ये
यातां का तत्र प्रायश्चित्तिरिति सोऽग्नये वीतयेऽष्टाकपालं पुरोळाशं निर्वपेत्त
स्य याज्यानुवाक्ये अग्न आयाहि वीतये यो अग्निं देववीतय इत्याहुतिं वाहवनी

६ येजुहुयादग्नयेवीतयेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्यसर्वएवाग्नयोमिथःसंसृ
ज्येरन्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेविविचयेष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्या
नुवाक्येस्वर्णवस्तोरूषसामरोचिंत्वामग्नेमानुषीरीळतेविशइत्याहुतिंवाहवनीये
जुहुयादग्नयेविविचयेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्नयोन्यैरग्निभिः
संसृज्येरन्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेक्षामवतेष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्य
याज्यानुवाक्येअक्रंददग्निस्तनयन्निवद्यौरधायथानःपितरःपरासइत्याहुतिंवा
हवनीयेजुहुयादग्नयेक्षामवतेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिः॥६॥तदाहुर्यस्या ६

ग्नयोग्राम्येणाग्निनासंदह्येरन्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेसंवर्गायाष्टाकपा
लंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येकुविस्तुनोगविष्टयेमानोअस्मिन्महाध
नइत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेसंवर्गायस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्त
दाहुर्यस्याग्नयोदिव्येनाग्निनासंसृज्येरन्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेप्सु
मतेष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येअप्स्वग्नेसधिष्टवम
योदध्येमेधिरःपूतदक्षइत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेप्सुमतेस्वाहेतिसात
त्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्नयःशवाग्निनासंसृज्येरन्कातत्रप्रायश्चित्ति
रितिसो ग्नयेशुचयेष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येअ

त
७॥ ग्निःशुचिव्रतमठदग्नेशुच्चयस्तवेस्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेशुच्चयेस्वाहे
तिसातत्रप्रायश्चित्तिःस्तदाहुर्यस्याग्नयआरण्येना ग्निनासंदध्येरन्
कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसमेवारोपयेदरणीवोल्मुकंवामोक्षयेद्यद्याहव
नीयाद्यदिगार्हपत्याद्यदिनशक्नुयात्सोग्नयेसंवर्गायाष्टाकपालंपुरोळाशं
निर्वपेत्तस्योक्तेयाज्यानुवाक्येआहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेसंवर्गायस्वा
हेतिसातत्रप्रायश्चित्तिः॥७॥तदाहुर्यआहिताग्निरुपवसथेश्रुकु
र्वीतकातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेव्रतभृतेष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्य
याज्यानुवाक्येत्वमग्नेव्रतभृच्छुचिर्व्रतानिबिभ्रद्व्रतपाअदब्धइत्याहुतिंवा ७॥

हवनीयेजुहुयादग्नयेव्रतभृतेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यआहिताग्निरुपवस
थे व्रत्यमापद्येतकातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेव्रतपतयेष्टाकपालंपुरोळाशंनि रो
र्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येत्वमग्नेव्रतपाअसियद्वोवयंप्रमिनामव्रतानीत्याहु
तिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेव्रतपतयेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यआ
मा हिताग्निरँवास्यांपौर्णमासींवातीयात्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेपथि
कृतेष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येवेत्थाहिवेधोअध्वनआ
देवानामपिपंथामगन्मेत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेपथिकृतेस्वाहेति
दा सातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्यसर्वएवाग्नयउपशाम्येरन्कातत्रप्रायश्चि

त्तिरिति सोऽग्नये तपस्वते जनद्वते पावकवते ष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्यया
ज्यानुवाक्ये आहितपसा जनेष्वाग्नो याहितपसा जनेष्वि स्वाहुतिं वाहवनी
येजुहुयादग्नये तपस्वते जनद्वते पावकवते स्वाहेति सा तत्र प्रायश्चित्तिः॥
॥८॥ तदाहुर्य आहिताग्निराग्रयणेनानिष्ट्वा नवान्नं प्राश्नीयात्का तत्र प्रायश्चि
त्तिरिति सोऽग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालं पुरोडाशं निर्वपे तस्य याज्यानुवा
क्ये वैश्वानरो अजीजनत्स्पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्यामित्याहुतिं वा
हवनीये जुहुयादग्नये वैश्वानराय स्वाहेति सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्य
आहिताग्निर्यदि कपालं नश्येत्का तत्र प्रायश्चित्तिरिति सोऽश्विभ्यां द्वि ॥८॥

कपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये अश्विनावर्तिरस्मदा गोमता ना
सत्या रथेनेत्याहुतिं वाहवनीये जुहुयादश्विभ्यां स्वाहेति सा तत्र प्रायश्चि
त्तिस्तदा हुर्य आहिताग्निर्यदि पवित्रं नश्येत्का तत्र प्रायश्चित्तिरिति
सोऽग्नये पवित्रवते ष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये पवित्रं ते
विततं ब्रह्मणस्पते तपोष्पवित्रं विततं दिवस्पद इत्याहुतिं वाहवनीये जुहु
यादग्नये पवित्रवते स्वाहेति सा तत्र प्राय श्चित्तिस्तदाहुर्य आहिताग्नि
र्यदि हिरण्यं नश्येत्का तत्र प्रायश्चित्तिरिति सोऽग्नये हिरण्यवते ष्टाकपा
लं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये हिरण्यकेशो रजसो विसार

१ आतेसुपर्णा अमिनंत ८ एवैरित्याहुतिंवाहवनीये जुहुयादग्नयेहिरण्यवतेस्वाहेति
सातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्य आहिताग्निर्यदि प्रातरस्नातोग्निहोत्रं जुहुयात्का पा
तत्रप्रायश्चित्तिरिति सोग्नयेवरुणायाष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्यया
ज्यानुवाक्येत्वन्नो अग्ने वरुणस्यविद्वान् सत्वंनो अग्नेवमो भवोतीत्या
हुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेवरुणायस्वाहेति सातत्रप्रायश्चित्तिस्त
दाहुर्यआहिताग्निर्यदिसूतकान्नंप्राश्नीयात्कातत्रप्रायश्चित्तिरि
तिसोग्नयेतंतुमतेष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येतं
तुंतन्वंन्रजसोभानुमन्विह्यक्षानहोनह्यतनोतसोम्याइत्याहुतिंवाह १

MEMORIAL

वनीयेजुहुयादग्नयेतंतुमतेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यआहिताग्नि
र्जीवेमृतशब्दंश्रुत्वाकातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेसुरभिमतेष्टाकपा
लंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येअग्निर्होतान्यसीदद्यजीयांत्सा
ध्वीमकर्देववीतिंनोअद्येत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेसुरभिमतेस्वा
हेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यआहिताग्निर्यस्यभार्यागौर्वायमौजनयेत्का
तत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेमरुत्वतेत्रयोदशाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेत्तस्य
याज्यानुवाक्येमरुतोयस्यहिक्षयेराइवेदचरमाअहेवेत्याहुतिंवाहव

१० नीयेजुहुयादग्नयेमन्त्रस्वतेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुरपत्नीकोप्य
ग्निहोत्रमाहरे३त्‌नाहरे३त्‌इति॥आहरेदित्याहुर्यदिनाहरेदनद्धापुरु
षःकोनद्धापुरुषइतिनदेवान्नपितॄन्नमनुष्याइतितस्मादपत्नीकोप्य
ग्निहोत्रमाहरेत्तदेषाभियज्ञगाथागीयते॥यजेत्सौत्रामण्यामपत्नी
कोप्यसोमपः॥मातापितृभ्यामनृणार्थाद्यजेतेतिवचनाछ्रुतिरितितस्मात्सौ
म्यंयाजयेत्॥९॥तदाहुर्वाचापत्नीकोग्निहोत्रंकथमेवजुहोतिनिविष्टेमृता
पत्नीनष्टावाग्निहोत्रंकथमग्निहोत्रंजुहोतिपुत्रान्पौत्रांनप्तॄन्नित्याहुरस्मिं १०

श्चलोकेमुष्मिंश्चास्मिंल्लोकेयंस्वर्गोस्वर्गेणस्वर्गंलोकमारुरोहेत्यमुष्येवलोकस्य
संततिंधारयतियस्यैषापत्नीनैछेत्तस्मादपत्नीकस्याधानंकुर्वत्सपत्नीकोग्निहो
त्रंकथमग्निहोत्रंजुहोतिश्रद्धापत्नीसत्यंयजमानःश्रद्धासत्यंतदित्युत्तमंमि
थुनंश्रद्धयासत्येनमिथुनेनस्वर्गान्लोकांजयतीति॥१०॥तदाहुर्यद्दर्शपूर्ण
मासयोरुपवसतिनहवाअव्रतस्यदेवाहविरश्नंतितस्मादुपवसत्युतमेदेवा
हविरश्नीयुरितिपूर्वांपौर्णमासीमुपवसेदितिपैंग्यमुत्तरामितिकौषीतकं
यापूर्वापौर्णमासीसानुमतिर्योत्तरासाराकायापूर्वामावास्यासासिनीवाली
योत्तरासाकुहूर्यांपर्यस्तमियादभ्युदियादितिसातिथिःपूर्वांपौर्णमासीमुपवसे

११ नि

दर्शीयपुरस्तादमावास्यां चंद्रमसं यदुपैति यद्यजनं तेन सोमं क्रीणंति तेनोत्तरामु
त्तरामुपवसेदुत्तराणि ह वै सोमो यजनं सोममनु देवतमेन दैवसोमं यच्चंद्रमा
स्तस्मादुत्तरामुपवसेत् ॥११॥ तदाहुर्यस्याग्निमनुद्धृतमादित्योऽभ्युदि
याद्वाभ्यस्तमियाद्वा प्रणीतो वा प्राग्घोमादुपशाम्येत्का तत्र प्रायश्चित्तिरिति हिरण्यं
पुरस्कृत्य सायमुद्धरेज्ज्योतिर्वै शुक्रं हिरण्यं ज्योतिः शुक्रमसौ तदेव तज्ज्योतिः
शुक्रं पश्यन्नुद्धरति रजतं तद्धाय प्रातरुद्धरेद् तद्रात्रिरूपं पुरा संभेदाच्छायाया
नामाहवनीयमुद्धरेन्मृत्युर्वै तमश्छाया तेनैव तज्ज्योतिषा मृत्युं तमश्छायां तरति
सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्य गार्हपत्याहवनीयावन्तरेणानो वा रथो वा श्वा ११

वा प्रतिपद्येत का तत्र प्रायश्चित्तिरिति नैनं मनसि कुर्यादित्याहुरात्मन्यस्य हि ता
भवंतीति तद्वै न मनसि कुर्वीत गार्हपत्यादविछिन्नामुदकधारां हरेत्तंतुं
तन्वन्रजसो भानुमन्विहीत्याहवनीयात्सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुः कथ
मग्नीनन्वादध्यानोन्वाहार्यपचनमाहारयेत् ॥ नाहारये३त् इति ॥ आहा
रयेदित्याहुः प्राणान्वा एषोऽभ्यात्मं धत्ते योऽग्नीनाधत्ते तेषामेषोन्नादनमो
भवति यदन्वाहार्यपचनस्तस्मिन्नेतामाहुतिं जुहोत्यग्नयेऽन्नादायान्नप
तये स्वाहेति सन्नादो हान्नपतिर्भवति अश्नुते प्रजयान्नाद्यं य एवं वेद दांतरेण गार्हपत्या
हवनीये होष्यन्त्संचरेत्तेनेन ह वा एनं संचरमाणमग्नयो विदुरयमस्मासु होष्य

१२॥ तोस्मैतेनहवाअस्यसंवत्सरमाणस्यगार्हपत्याहवनीयोपाप्मानमपहतःसोपहतपाप्मोर्ध्वः
स्वर्गंलोकमेतीतितद्वैब्राह्मणमुदाहरंतितदाहुःकथमग्नीन्प्रवत्स्यन्नुपतिष्ठेतप्रोष्यवा
प्रत्येत्याहरहर्वेतितूष्णीमित्याहुस्तूष्णींवैश्रेयसआकांक्षंतेथाप्याहुरहरहर्वाएतेयज
मानस्याश्रद्धयोद्वासनात्प्रवसनाद्बिभ्यतितानुपतिष्ठेतेवाभयंवोभमेस्त्विसभयं यं
हैवास्मैभवसभयंहैवास्मैभवति॥१२॥सप्तमपंचिकायाद्वितीयोध्यायः॥
हरिश्चंद्रोहवैधसऐक्ष्वाकोराजापुत्रआसतस्यहशतंजायाबभूवुस्तासुपुत्रंन
लेभेतस्यहपर्वतनारदौगृहऊषतुःसहनारदंपप्रछयन्विमंपुत्रमिछंतियेविजा
नंतियेचन॥किंस्वित्पुत्रेणविंदतेतन्मआचक्ष्वनारदेतिसएकयापृष्टोदशा
भिःप्रत्युवाच॥ऋणमस्मिन्संनयत्यमृतत्वंचगछति।पितापुत्रस्यजातस्य १६॥

पश्येच्चेज्जीवतोमुखं॥यावंतःपृथिव्यांभोगायावंतोजातवेदसि॥यावंतोअ
प्सुप्राणिनांभूयान्पुत्रेपितुस्ततः॥शश्वत्पुत्रेणपितरोत्यायन्बहुलंतमः॥आत्माहिज
ज्ञआत्मनःसइरावत्यतितारिणी॥किंनुमलंकिमजिनंकिमुश्मश्रूणिकिंतपः॥पुत्रं २म३
ब्रह्माणइछध्वंसवैलोकोवदावदः॥अन्नंहप्राणःशरणंहवासोरूपंहिरण्यंप
शवोविवाहाः॥सखाहजायाकृपणंहदुहिताज्योतिर्हपुत्रःपरमेव्योमन्॥पतिर्जा
यांप्रविशतिगर्भोभूत्वासमातरं॥तस्यांपुनर्नवोभूत्वादशमेमासिजायते॥तज्जा
याजायाभवतियदस्यांजायतेपुनः॥आभूतिरेषाभूतिर्बीजमेतन्निधीयते॥देवा
श्चैतामृषयश्चतेजःसमभरन्महत्॥देवामनुष्यानब्रुवन्नेषावोजननीपुनः॥

९३ नापुत्रस्यलोकोस्तीतितत्सर्वेपशवोविदुः॥ तस्मात्तुपुत्रोमातरंस्वसारंचाधिरोहति
॥एषपंथाउरुगायःसुशेवोयंपुत्रिणआक्रमंतेविशोकाः॥तंपश्यंतिपशवोवयां
सिचतस्मात्तेमात्रापिमिथुनीभवंतीतिहास्माआख्याय॥१२॥अथैनमुवाच
वरुणंराजानमुपधावपुत्रोमेजायतांतेनत्वायजाइतितथेतिसवरुणंराजानमु
पससारपुत्रोमेजायतांतेनत्वायजाइतितथेतितस्यहपुत्रोजज्ञेरोहितोनाम
तंहोवाचाजनिवैतेपुत्रोयजस्वमानेनेतिसहोवाचयदावैपशुर्निर्दशो
भवत्यथसमेध्योभवतिनिर्दशोन्वस्त्वथत्वायजाइतितथेतिसहनिर्दश
आसतंहोवाचनिर्दशोन्वभूद्यजस्वमानेनेतिसहोवाचयदावैपशोर्दं ९३

ताजायंतेथसमेध्योभवतिदंतान्वस्यजायंतामथत्वायजाइतितथेतितस्यहदंताजज्ञि
रेतंहोवाचाज्ञतवाअस्यदंतायजस्वमानेनेतिसहोवाचयदावैपशोर्दंताःपद्यंते
थसमेध्योभवतिदंतान्वस्यपद्यंतामथत्वायजाइतितथेतितस्यदंताःपेदिरेतं ह
होवाचापत्सतवाअस्यदंतायजस्वमानेनेतिसहोवाचयदावैपशोर्दंताःपुन
र्जायंतेथसमेध्योभवतिदंतान्वस्यपुनर्जायंतामथत्वायजाइतितथेतितस्य
हदंताःपुनर्जज्ञिरेतंहोवाचाज्ञतवाअस्यपुनर्दंतायजस्वमानेनेतिसहोवाचयदा
वैक्षत्रियःसान्नाहुकोभवत्यथसमेध्योभवतिसन्नाहंनुप्राप्नोत्वथत्वायजा
इतितथेतिसहसन्नाहंप्रापतंहोवाचसन्नाहंनुप्राप्नोद्यजस्वमानेनेतिस

१४ तथेत्युक्त्वा पुत्रमामंत्रयामासततोयंवैमह्यं त्वामददांत्वयाहमिमंयजाइतिसह
नेत्युक्त्वा धनुरादायारण्यमपातिष्ठत्ससंवत्सरमरण्येचचार ॥१४॥अ
थैक्ष्वाकंवरुणोजग्राहतस्यहोदरंजज्ञेतदुहरोहितःशुश्रावसोरण्याद्ग्रा
ममेयायतमिंद्रःपुरुषरूपेणपर्येत्योवाच ॥नानाश्रांतायश्रीरस्तीतिरोहि
तशुश्रुम ॥पापोनृषद्वरोजनइंद्रइच्चरतःसखाचरैवेतिचरैवेतिवैमा
ब्राह्मणोवोचदितिह ॥द्वितीयंसंवत्सरमरण्येचचारसोरण्याद्ग्राममे
यायतमिंद्रःपुरुषरूपेणपर्येत्योवाच ॥पुष्पिण्यौचरतोजंघेभूष्णुरा
त्माफलग्रहिः ॥शेरेस्यसर्वेपाप्मानःश्रमेणप्रपथेहताश्चरैवेतिचरै १४

वेतिवैमाब्राह्मणोवोचदितिह ॥तृतीयंसंवत्सरमरण्येचचारसोरण्याद्ग्राममे
यायतमिंद्रःपुरुषरूपेणपर्येत्योवाच ॥आस्तेभगआसीनस्योर्ध्वस्तिष्ठति
तः तिष्ठ ॥शेतेनिपद्यमानस्यचराति चरतोभगश्चरैवेतिचरैवेतिवैमाब्राह्म
णोवोचदितिह ॥चतुर्थंसंवत्सरमरण्येचचारसोरण्याद्ग्राममेयायतमिं
द्रःपुरुषरूपेणपर्येत्योवाच ॥कलिःशयानोभवतिसंजिहानस्तुद्वाप
रः ॥उत्तिष्ठंस्त्रेताभवतिकृतंसंपद्यतेचरंश्चरैवेतिचरैवेतिवैमाब्रा
ह्मणोवोचदितिह ॥पंचमंसंवत्सरमरण्येचचारसोरण्याद्ग्राममेया
यतमिंद्रःपुरुषरूपेणपर्येत्योवाच ॥चरन्वैमधुविंदतिचरंस्वा

रैवेति च

१५ दुमुदुंबरं ॥ सूर्यस्य पश्य श्रेमाणं यो न तंद्रयते चरंश्चरैवेति वै मा ब्राह्म
णो वोचदिति ह ॥ षष्ठं संवत्सरमरण्ये चचार सोजीगर्तं सौयवसिमृषि
मशनयापरीतमरण्य उपेयाय तस्य ह त्रयः पुत्रा आसुः शुनःपुच्छः शु
नःशेपः शुनोलांगूल इति तं होवाच ऋषे हं ते शतं ददाम्यहमेषामेके
नात्मानं निष्क्रीणा इति स ज्येष्ठं पुत्रं निगृह्णान उवाच न न्विममिति
नो एवेममिति कनिष्ठं माता तौ ह मध्यमे संपादयां चक्रतुः शुनःशे
पे तस्य ह शतं दत्वा स तमादाय सोरण्याद्ग्राममेयाय स पितरमेत्योवाच तत
हंताहमनेनात्मानं निष्क्रीणा इति स वरुणं राजानमुपससारानेन त्वाय १५॥

मेषा ४
MEMORIAL

जा इति तथेति भूयान्वै ब्राह्मणः क्षत्रियादिति वरुण उवाच तस्मा एतं राजसूयं
यज्ञक्रतुं प्रोवाच तमेतमभिषेचनीये पुरुषं पशुमालेभे ॥१५॥ तस्य ह वि
श्वामित्रो होतासीज्जमदग्निरध्वर्युर्वसिष्ठो ब्रह्मायास्य उद्गाता तस्मा उ
पाकृताय नियोक्तारं न विविदुः स होवाचाजीगर्तः सौयवसिर्मह्यमपरं
शतं दत्ताहमेनं नियोक्ष्यामीति तस्मा अपरं शतं ददुः स तं निनियोज त
स्मा उपाकृताय नियुक्तायाप्रीताय पर्यग्निकृताय विशसितारं न वि
विदुः स होवाचाजीगर्तः सौयवसिर्मह्यमपरं शतं दत्ताहमेनं विशसिष्या
मीति तस्मा अपरं शतं ददुः सोसिं निःशान एयायाथ ह शुनःशेप ई

स्त३

१६॥ क्षां चक्रे मानुषमिव वै मा विशसिष्यंति हंताहं देवता उपधावामीति प्रजापतिमेव स
प्रथमं देवतानामुपससार कस्य नूनं कतमस्यामृतानामित्येतयर्चा तं प्रजापति जा
रुवाचाग्निर्वै देवानां नेदिष्ठस्तमेवोपधावेति सोग्निमुपससाराग्नेर्वयं प्रथ
मस्यामृतानामित्येतयर्चा तमग्निरुवाच सविता वै प्रसवानामीशे तमेवो
पधावेति स सवितारमुपससाराभि त्वा देव सवितरित्येतेन तृचेन तं
सवितोवाच वरुणाय वै राज्ञे नियुक्तोसि तमेवोपधावेति स वरुणं रा
जानमुपससारात उत्तराभिरेकत्रिंशता तं वरुण उवाचाग्निर्वै देवा
नां मुखं सुहृदयतमस्तं नु स्तुह्यथ त्वोत्स्रक्ष्याम इति सोग्निं तुष्टा १६॥

वात उत्तराभिर्द्वाविंशत्या तमग्निरुवाच विश्वान्नु देवान्स्तुह्यथ त्वोत्स्र
क्ष्याम इति स विश्वान्देवान्स्तुष्टाव नमो महद्भ्यो नमो अर्भकेभ्य इ
त्येतयर्चा तं विश्वे देवा ऊचुरिंद्रो वै देवानामोजिष्ठो बलिष्ठः सहिष्ठः
सत्तमः पारयिष्णुतमस्तं नु स्तुह्यथ त्वोत्स्रक्ष्याम इति स इंद्रं
तुष्टाव यच्चिद्धि सत्य सोमपा इति चैतेन सूक्तेनोत्तरस्य च पंच
दशभिस्तस्मा इंद्रः स्तूयमानः प्रीतो मनसा हिरण्यरथं ददौ तमे
तया प्रतीयाय शश्वदिंद्र इति तमिंद्र उवाचाश्विनौ नु स्तुह्यथ त्वो

१७॥ त्वस्यामइतिसोश्विनौतुष्टावोत्तरेणतृचेनतमश्विनावूचतुरु
षसंनुस्तुह्यथत्वोत्स्रक्ष्यामइतिसउषसंतुष्टावोत्तरेण
तृचेनतस्यहस्मऋच्यृच्युक्तायांविपाशोमुमुचेकनीयऐक्ष्वा
कस्योदरंभवत्युत्तमस्यामेवऋच्युक्तायांविपाशोमुमुचेग
दऐक्ष्वाकआस॥१६॥तमृत्विजऊचुस्त्वमेवनोस्याह्नः
संस्थामधिगच्छस्वेत्यथहैतंशुनःशेपोंजःसवंददर्श।
तमेताभिश्चतसृभिरभिसुषावयच्चिद्धित्वंगृह॥१७॥

हेगृहइत्यथैनंद्रोणकलशमभ्यवनिनायोच्छिष्टंचम्वोर्भरेत्येतयर्चा
थहास्मिन्नन्वारब्धेपूर्वाभिश्चतसृभिःसस्वाहाकारमभिजुहवां
चकाराथैनमवभृथमभ्यवनिनायत्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वानि
त्येताभ्यामथैनमतऊर्ध्वमग्निमाहवनीयमुपस्थापयांचकारशु
नश्चिच्छेपंनिदितंसहस्रादित्यथहशुनःशेपोविश्वामित्रस्यां
कमाससादसहोवाचाजीगर्तःसौयवसिरृषेपुनर्मेपुत्रंदेही
तिनेतिहोवाचविश्वामित्रोदेवावाइमंमह्यमरासतेतिसहदे

ने य२

वराता वैश्वामित्र आसं तस्यैते काषिलेयबाभ्रवाः स होवाचाजी
गर्तः सौयवसिस्त्वं वेहि विह्वयावहा इति स होवाचाजीगर्तः सौय
वसिरांगिरसो जन्मनास्याजीगर्तिः श्रुतः कविः ॥ ऋषे पैतामह
हात्तंतोमापगाः पुनरेहि मामिति स होवाच शुनःशेपोऽदर्शुस्त्वा शा
सहस्तं नयघूद्रेषु लप्सत ॥ गवां त्रीणि शतानि त्वमवृणीथा
मदंगिर इति स होवाचाजीगर्तः सौयवसिस्तद्वै मा तात तत प
ति पापकर्ममया कृतं ॥ तदहन्निह्नवे तुभ्यं प्रतियंतु शता ग

वामिति स होवाच शुनःशेपो यः सकृत्पापकं कुर्यात्कुर्यादेनत्त
तोऽपरं ॥ नापागाः शौद्रान्न्यायादसंधेयं त्वया कृतमिति संधेय
मिति ह विश्वामित्र उपपपाद स होवाच विश्वामित्रो भीम एव सौयव
सिः शासेन विशिशासिषुः ॥ अस्थान्मैतस्य पुत्रो भूर्ममैवोपेहि
पुत्रतामिति स होवाच शुनःशेपः स वै यथा नो ज्ञपया राजपुत्र
तथा वद ॥ यथैवांगिरसः सन्नुपेयां तव पुत्रतामिति स होवा
च विश्वामित्रो ज्येष्ठो मे त्वं पुत्राणां स्यास्तव श्रेष्ठा प्रजा स्यात् ॥

उपेयां दैवं मे दायं तेन वै त्वोपमंत्रय इति स होवाच शुनःशेपः संज्ञानानेषु
वै ब्रूयात् सौहार्द्याय मे श्रियै ॥ यथाहं भरत ऋषभोपेयां तव पुत्रता
मिति स थ ह विश्वामित्रः पुत्रानामंत्रयामास मधुच्छंदाः शृणोतन ऋ
षभो रेणुरष्टकः ॥ ये के च भ्रातरः स्थनास्मै ज्यैष्ठ्याय कल्पध्वमि
ति ॥ १७ ॥ तस्य ह विश्वामित्रस्यैकशतं पुत्रा आसुः पंचाशदेव
ज्यायांसो मधुच्छंदसः पंचाशत्कनीयांसस्तद्ये ज्यायांसो न ते कुशलं
मेनिरे तानन्नु व्याजहारांतान्वः प्रजा भक्षीष्टेति त एते ध्राः पुं १९८

ड्राः शबराः पुलिंदा मूतिबा इत्युदंत्या बहवो भवंति वैश्वामित्रा दस्यूनां
भूयिष्ठाः स होवाच मधुच्छंदाः पंचाशता सार्धं यन्नः पिता संजानी
ते तस्मिंस्तिष्ठामहे वयं । पुरस्त्वा सर्वे कुर्महे त्वामन्वंचो वयं स्मसीत्यथ
ह विश्वामित्रः प्रतीतः पुत्रांस्तुष्टाव ते वै पुत्राः पसुमंतो वीरवंतो भ
५नु विष्यथ ॥ ये मानं मेऽनुगृह्णंतो वीरवंतमकर्त मा ॥ पुरएत्रा वीरवंतो
देवरातेन गाथिना ॥ सर्वे राध्यास्थ पुत्रा एष वः सत्प्रवाचनं ॥
एष वः कुशिका वीरो देवरातस्तमन्वित ॥ युष्मांश्च दायं म उपेता

॥२० विधायामुष्य विप्रासि ॥ ते सम्यंचो वै श्वामित्राः सर्वे साकं सरातयः ॥ देवरा
तायतस्थिरे धृत्यै श्रैष्ठ्याय गाथिनाः ॥ अधीयत देवरातो रिक्थयोरुभ
योर्ऋषिः ॥ जह्नूनां चाधिपत्ये दैवे वेदे च गाथिनां ॥ तदेतत्परऋक्शत
गाथं शौनःशेपमाख्यानं तद्धोता राज्ञे अभिषिक्ताय आचष्टे हिरण्य
कशिपावासीन आचष्टे हिरण्यकशिपावासीनः प्रतिगृणाति यशो वै
हिरण्यं यशसैवैनं तत्समर्द्धयत्योमित्यृचः प्रतिगर एवं तथेति गाथा
या ओमिति वै दैवं तथेति मानुषं दैवेनैवैनं तन्मानुषेण च पापादेनसः

वेनचै

॥२०

प्रमुंचति तस्माद्यो राजा विजिती स्यादप्ययजमान आख्यापयेतैवैतच्छौ
नःशेपमाख्यानं न हास्मिन्नल्पं चनैनः परिशिष्यते सहस्रमाख्यात्रे
दद्याच्छतं प्रतिगरित्र एते चैवासने श्वेतश्चाश्वतरीरथो होतुः पुत्रका
मा हाप्याख्यापयेरंल्लभंते ह पुत्रांल्लभंते ह पुत्रान् ॥ ॥ १८ ॥ ॥
॥ सप्तमपंचिकात्तृतीयोध्यायः ॥ ॥ प्रजापतिर्यज्ञमसृजत यज्ञं
सृष्टमनु ब्रह्मक्षत्रे असृज्येतां ब्रह्मक्षत्रे अनु द्वय्यः प्रजा असृज्यंत
हुतादश्चाहुतादश्च ब्रह्मैवानु हुतादः क्षत्रमन्वहुताद एता वै प्रजा हुता
दो यद्ब्राह्मणा अथैता अहुतादो यद्राजन्यो वैश्यः शूद्रस्ता भ्योय

रुदक्रामत्तं ब्रह्मक्षत्रे अन्वैतां यान्येव ब्रह्मण आयुधानि तैर्ब्रह्मान्वैद्यानि क्ष
त्रस्य तैः क्षत्रमेतानि वै ब्रह्मण आयुधानि यद्यज्ञायुधान्यथैतानि क्षत्र
स्यायुधानि यदश्वरथः कवच इषुधन्व तत्क्षत्रमनन्वाप्य न्यवर्तता युधे
भ्यो ह स्मास्य विजमानः पराङेवैत्यथैनं ब्रह्मान्वैत्तमाप्नोत्तमाप्त्वापर
स्तान्निरुध्यातिष्ठत्स आप्तः परस्तान्निरुद्धस्तिष्ठं ज्ञात्वा स्वान्यायुधानि
ब्रह्मोपावर्तत तस्माद्धाप्येतर्हि यज्ञो ब्रह्मण्येव ब्राह्मणेषु प्रतिष्ठि
तोऽथैनं क्षत्रमन्वागच्छत्तदब्रवीदुप मास्मिन्यज्ञे ह्वयस्वेति तत्तथे
त्यब्रवीत्तद्वै निधाय स्वान्यायुधानि ब्रह्मण एवायुधैर्ब्रह्मणो

रूपेण ब्रह्म भूत्वा यज्ञमुपावर्तस्वेति तथेति तत्क्षत्रं निधाय स्वान्यायुधा
नि ब्रह्मण एवायुधैर्ब्रह्मणो रूपेण ब्रह्म भूत्वा यज्ञमुपावर्तत तस्माद्धा
प्येतर्हि क्षत्रियो यजमानो निधायैव स्वान्यायुधानि ब्रह्मण एवा
युधैर्ब्रह्मणो रूपेण ब्रह्म भूत्वा यज्ञमुपावर्तते ॥१९॥ अथातो
देवयजनस्यैव याच्ञस्तदाहुर्यद्ब्राह्मणो राजन्यो वैश्यो दीक्षिष्यमाणः
देवय क्षत्रियं जनं याचति कं क्षत्रियो याचेदिति दैवं क्षत्रं याचेदित्याहुरा
दित्यो वै दैवं क्षत्रमादित्य एषां भूतानामधिपतिः स यदहर्दीक्षि
ष्यमाणो भवति तदहः पूर्वाह्ण एवोद्यन्तमादित्यमुपतिष्ठेतेदं

२२ श्रेष्ठंज्योतिषांज्योतिरुत्तमंदेवसवितर्देवयजनंमेदेहिदेवयज्यायाइति
देवयजनंयाचेतिसयत्तत्रयाचितउत्तरांसर्पत्योनथाददामीतिहैवत
दाहतस्यहनकाचनरिष्टिर्भवतिदेवेनसवित्राप्रसूतस्योत्तरोत्तरि
णीहश्रियमश्नुतेश्नुतेहप्रजानामैश्वर्यमाधिपत्यंयएवमुपस्थाप
याचित्वादेवयजनमध्यवसायदीक्षतेक्षत्रियःसन्॥२०॥अथात
यजमानस्य इष्टापूर्तस्यापरिज्यानिःक्षत्रियस्यसपुरस्तात्क्षायाआहुतिंजुहुया दी
च्चतुर्गृहीतमाज्यमाहवनीयइष्टापूर्तस्यापरिज्यान्यैपुनर्नइंद्रोमघ
वाददातु॥ब्रह्मपुनरिष्टंपूर्तंदात्स्वाहेत्यथानूबंध्यायैसमिष्टयजु २२

षामुपरिष्टात्पुनर्नोअग्निर्जातवेदाददातु॥क्षत्रंपुनरिष्टंपूर्तंदात्स्वाहेतिसैषेष्टापूर्तस्यापरि
ज्यानिःक्षत्रियस्ययजमानस्ययदेतेआहुतीतस्मादेतेहोतव्ये॥२१॥तदुहस्माहसौजा
तआराळ्हिरजीतपुनर्वण्यंवाएतद्यदेतेआहुतीइतियथाहकामयेततथैतेकुर्यादि
ष्टतोनुशासनंकुर्यादितीमेत्वेवजुहुयाद्ब्रह्मप्रपद्येब्रह्ममाक्षत्राद्गोपायतुब्रह्मणेस्वा
हेतितन्नादितीः२॥ब्रह्मवाएषप्रपद्यतेयोयज्ञंप्रपद्यतेब्रह्मवैयज्ञोयज्ञादुहवाए
षपुनर्जायतेयोदीक्षतेतंब्रह्मप्रपन्नंक्षत्रंनपरिजिनातिब्रह्ममाक्षत्राद्गो
पायत्वित्याहयथैनंब्रह्मक्षत्राद्गोपायेद्ब्रह्मणेस्वाहेतितदेनत्प्रीणातितदेन
त्प्रीतंक्षत्राद्गोपाययथानूबंध्यायैसमिष्टयजुषामुपरिष्टात्क्षत्रंप्रपद्येक्षत्रं
माब्रह्मणोगोपायतुक्षत्रायस्वाहेतितत्तदितीः३॥क्षत्रंवाएषप्रपद्यतेयोराष्ट्रं ते
प्रपद्यतेक्षत्रंहिराष्ट्रंतंक्षत्रंप्रपन्नंब्रह्मनपरिजिनातिक्षत्रंमाब्रह्मणो

२६ गोपाय। स्विस्याहयथेनं क्षत्रं ब्रह्मणो गोपायेत्क्षत्रायस्वाहेति तं देव स्त्रीणा। तिति देव
त्रीतं ब्रह्मणो गोपायतिसे षष्टापूर्तस्यैवापरिज्या। निः क्षत्रियस्य यजमानस्य
यदेते आहुती तस्मादेते एव होतव्ये॥२२॥ अथैंद्रो वै देवतया क्षत्रियो भव
ति त्रैष्टुभश्छंदसा पंचदशस्तोमेन सोमो राज्येन राजन्यो बंधुना स हदीक्ष
माण एव ब्राह्मणतामभ्युपैति यत्कृष्णाजिनमध्यूहति यद्दीक्षितव्रतं चर
ति यदेनं ब्राह्मणा अभिसंगछंते तस्य ह दीक्षमाणस्येंद्र एवेंद्रियमादत्ते त्रि
ष्टुब्वीर्यं पंचदशस्तोम आयुः सोमो राज्यं पितरो यशस्की। र्तिमन्यो वा अ
यमस्मद्भवति ब्रह्म वा अयं भवति ब्रह्म वा अयमुपावर्तत इति वदंत
स पुरस्ताद्दीक्षाया आहुतिं हुत्वाहवनीयमुपतिष्ठेत नेंद्राद्देवताया एमि २६

इंद्र

न त्रिष्टुभश्छंदसो न पंचदशात्स्तोमान्न सोमाद्राज्ञो न पित्र्याद्बंधोर्मा मैंद्रियमा
दित मा त्रिष्टुब्वीर्यं मा पंचदशः स्तोम आयुर्मा सोमो राज्यं मा पितरो यशस्की
र्तिं सहेंद्रियेण वीर्येणायुषा राज्येन यशसा बंधुना। अग्निं देवतामुपैमि गाय
त्रीं छंदस्त्रिवृतं स्तोमं सोमं राजानं ब्रह्म प्रपद्ये ब्राह्मणो भवामीति तस्य ह
नेंद्र इंद्रियमादत्ते न त्रिष्टुब्वीर्यं न पंचदशस्तोम आयुर्न सोमो राज्यं न पितरो
यशस्कीर्तिं य एवमेतामाहुतिं हुत्वाहवनीयमुपस्थाय दीक्षते क्षत्रियः सन्॥
॥२३॥ अथाग्नेयो वै देवतया क्षत्रियो दीक्षितो भवति गायत्रश्छंदसा त्रि
वृत्स्तोमेन ब्राह्मणो बंधुना स ह दवस्यन्नेव क्षत्रियतामभ्युपैति तस्य हा
दवस्यतोग्निरेव तेज आदत्ते गायत्री वीर्यं त्रिवृत्स्तोम आयुर्ब्राह्मणा ब्रह्म
यशस्कीर्तिमन्यो वा अयमस्मद्भवति क्षत्रं वा अयं भवति क्षत्रं वा अ

MEMORIAL

२४ यमुपावर्त्ततइतिवदंतःसोनूबंध्यायैसमिष्टयजुषामुपरिष्टाद्धुत्वाहुतिमाहवनीयमुपति
ष्ठेतनाग्नेर्द्देवतायाएमिनगायत्र्याछंदसोनात्रिवृतस्तोमान्नब्रह्मणोबंधोर्भोमेग्नि
स्तेजआदितमागायत्रीवीर्यंमात्रिवृत्स्तोमआयुर्माब्राह्मणाब्रह्मयशस्कीर्तिंसहतेज
सावीर्येणायुषाब्रह्मणायशसाकीर्त्येंद्रंदेवतामुपैमित्रिष्टुभंछंदःपंचदशंस्तोमं रःपित
सोमंराजानंक्षत्रंप्रपद्येक्षत्रियोभवामि।।देवाःपितरोदैव्यायोस्मिसस्सन्यजे।।स्वं
मइदमिष्टंस्वपूर्त्तंस्वंश्रांतंस्वंहुतं।।तस्यमेयमग्निरुपद्रष्टायंवायुरुपश्रोतासा
वादित्योनुख्यातेदमहंयएवास्मिसोस्मीतितस्यहना ग्निस्तेजआदत्तेनगा
यत्रीवीर्यंनत्रिवृत्स्तोमआयुर्नब्राह्मणाब्रह्मयशस्कीर्तिंयएवमेतामाहुतिंहुत्वा
हवनीयमुपस्थायोदवस्यतिक्षत्रियःसन्।।२४।।अथातोदीक्षायाआवेदन
स्यैवतदाहुर्यद्ब्राह्मणस्यदीक्षितस्यब्राह्मणोदीक्षिष्टेतिदीक्षामावेदयंति २४

कथंक्षत्रियस्यावेदयेदितियथैवैतद्ब्राह्मणस्यदीक्षितस्यब्राह्मणोदीक्षिष्टेतिदीक्षामा
यं वेदयंत्येवमेवैतत्क्षत्रियस्यावेदयेत्पुरोहितस्यार्षेयेणेतितत्तदितीं३।।निधायवाए
षस्वान्यायुधानिब्रह्मणएवायुधेर्ब्रह्मणोरूपेणब्रह्मभूत्वायज्ञमुपावर्त्तततस्मा
त्तस्यपुरोहितस्यार्षेयेणदीक्षामावेदयेयुःपुरोहितस्यार्षेयेणप्रवरंप्रव
णीरन्।।२५।।अथातोयजमानभागस्यैवतदाहुःप्राश्नीयात्क्षत्रियोयज
मानभागा३ं।।नप्राश्नीया३दिति।।यत्प्राश्नीयादहुताद्धुतंप्राश्यपापीयान्स्याद्यन्न
रि प्राश्नीयाद्यज्ञादात्मानमंतरियाद्यज्ञोवैयजमानभागःसब्रह्मणेपरिहृत्यःपुरोहितायत
नंवाएतत्क्षत्रियस्ययद्ब्रह्माधीत्मोहवाएषक्षत्रियस्ययत्पुरोहितउपाहपरोक्षेणैवप्रा
शितरूपमाप्नोतिनास्यप्रत्यक्षंभक्षितोभवतियज्ञउहवाएषप्रत्यक्षंयद्ब्रह्मा
ब्रह्मणिहिसर्वोयज्ञःप्रतिष्ठितोयज्ञेयजमानोयत्सएवतद्यज्ञमप्युत्सर्जंतियथा

२५ स्वापोयथाग्नावग्निंनंदेनानिरस्येतेतदेनंनहिनस्तितस्मात्सब्रह्मणेपरिदद्यात्सोग्नेोहेवेजुहोतिप्र
जापतेर्विभाजामलोकस्तस्मिन्स्वाद्धामिसहयजमानेनस्वाहेतितत्तथानकुर्यादयजमा
नोवैयजमानभागोयजमानंहसोग्नोप्रदहन्प्रियएनंतत्रब्रूयाद्यजमानमग्नेमाप्रावाक्षीःप्रा
न्नयाग्निःप्राणांधक्ष्यतिमरिष्यतियजमानइतिशश्वत्तथास्यात्तस्मात्तस्याशान्नेयादाशा
न्नेयात्॥२६॥इतिस०चतुर्थो॥१॥विश्वंतरोहसौषद्मनःश्यापर्णान्परिचक्षाणोविश्या
पर्णयज्ञमाजह्रेतद्धानुबुध्यश्यापर्णास्तंयज्ञमाजग्मुस्तेहतद्दत्तवेद्यासांचक्रिरेतान्हदृष्ट्वोवा
चपापस्यवाइमेकर्म्मणःकर्तारआसतेपूतायैवाचोवदितारोयच्छ्यापर्णाइमानुत्थाप
यतेमेमंतवे दिमासिषतेतितथेतितानुत्थापयांचक्रुस्तेहोत्थाप्यमानारुरुविरेयेभ्यो ते
रे भूतवीर्भ्योसितमगाःकश्यपानांसोमपीथमभिजिग्युःपारिक्षितस्यजनमेजय
स्यविकश्यपेयज्ञेनेस्तेतत्रवीरवंतआसुःकस्वित्सोस्माकस्त्तवीरोयइमंसोमपी
थमभिजेष्यतीत्ययमहमस्मियोवीरइतिहोवाचरामोमार्गवेयोरामोहासमार्ग २५

वेयोनूचानतमःश्यापर्णानांतेषांहेतिघ्नतामुवाचापिनुराजन्नित्थंविदंवेदेरुत्थापयंतीतियस्त्वंक
थंवेत्थब्रह्मबंधविति॥२७॥यत्रेंद्रंदेवताःपर्यवृंजन्विश्वरूपंत्वाष्ट्रमभ्यमंस्तवृत्रमस्तृ
तयतीन्सालावृकेभ्यःप्रादादरुर्मघानवधीद्बृहस्पतेःप्रत्यवधीदितितत्रेंद्रःसोमपी
थेनव्यार्ध्यतेंद्रस्यानुव्यृद्धिंक्षत्रंसोमपीथेनव्यार्ध्यतापींद्रःसोमपीथेभवत्त्वष्टु
रामुष्यसोमंतद्व्यृद्धमेवाद्यापिक्षत्रंसोमपीथेनसयस्तंभक्षंविद्याद्यःक्षत्रस्यसोम
पीथेनव्यृद्धस्ययेनक्षत्रंसमृध्यतेकथंतंवेदेरुत्थापयंतीतिवेत्थब्राह्मणत्वंतंभ
क्षोइवेदहीतितंवेनोब्राह्मणब्रूहीतितस्मैवैतेराजन्नितिहोवाच॥२८॥त्रया
णांभक्षाणामेकमाहरिष्यंतिसोमंवादधिवापोवासयदिसोमंब्राह्मणानांसभक्षो
ब्राह्मणांस्तेनभक्षेणजिन्विष्यसिब्राह्मणकल्पस्तेप्रजायामाजनिष्यतआदा
य्यापाय्यावसायीयथाकामप्रयाप्योयदावेक्षत्रियायपापंभवतिब्राह्मणक

२६ ल्पोस्यप्रजायामाजायतईश्वरोहास्माद्वितीयोवात्तृतीयोवाब्राह्मणतामभ्युपेतोःसब्रह्मबंध
वेनजिज्यूषितोथयदिदधिवैश्यानांसभक्षोवैश्यांस्तेनभक्षेणजिन्विष्यसिवैश्यकल्प
स्तेप्रजायामाजनिष्यतेन्यस्यबलिकृदन्यस्याद्योयथाकामज्येयोयदावैक्षत्रियाय
पापंभवतिवैश्यकल्पोस्यप्रजायामाजायतईश्वरोहास्माद्वितीयोवात्तृतीयोवा
वैश्यतामभ्युपेतोःसवैश्यतयाजिज्यूषितोथयदपःशूद्राणांसभक्षःशूद्रां
स्तेनभक्षेणजिन्विष्यसिशूद्रकल्पस्तेप्रजायामाजनिष्यतेन्यस्यप्रेष्यःकामो
त्थाप्योयथाकामवध्योयदावैक्षत्रियायपापंभवतिशूद्रकल्पोस्यप्रजाया
माजायतईश्वरोहास्माद्वितीयोवात्तृतीयोवाशूद्रतामभ्युपेतोःसशूद्र
तयाजिज्यूषितः॥२९॥एतेवैतेत्रयोभक्षाराजन्नितिहोवाचयेषामाशान्ने २६

याक्षत्रियोयजमानोथास्यैषस्वोभक्षोन्यग्रोधस्यावरोधांश्चफलानिचौदुं
बराण्याश्वत्थानिप्लाक्षाण्यभिषुणुयात्तानिभक्षयेत्सोस्यस्वोभक्षोयतोवा
य अधिदेवाज्ञेनेष्ट्वास्वर्गंलोकमायंस्तत्रैतांश्चमसान्युब्जंस्तेन्यग्रोधाअभ
वन्नुब्जाइतिहाप्येनानेतर्ह्याचक्षतेकुरुक्षेत्रेतेहप्रथमजान्यग्रोधानांतेभ्यो
न्यग्रोहो हान्येधिजातास्तेयन्न्यचोरोहंस्तस्मान्यङ्रोहतिन्यग्रोहोवैनामतंन्यग्रोहंसं
तंन्यग्रोधइत्याचक्षतेपरोक्षेणपरोक्षप्रियाइवहिदेवाः॥३०॥तेषांय
श्चमसानांरसोवाङ्नेवरोधाअभवन्नथयऊर्ध्वास्तानिफलान्येषहवैक्ष वा३
त्रियःस्वाद्भक्षान्नेतियोन्यग्रोधस्यावरोधांश्चफलानिचभक्षयत्युपा
हपरोक्षेणैवसोमपीथमाप्नोतिनास्यप्रत्यक्षंभक्षितोभवतिपरोक्ष

मिवहवाएषसोम्योराजायन्न्यग्रोधः परोक्षमिवैषब्रह्मणोरूपमुपनिगछतियत्क्षत्रि
यः पुरोधयैवदीक्षयैवप्रवरेणैवक्षत्रंवाएतद्वनस्पतीनांयन्न्यग्रोधः क्षत्रंराजन्योनि
ततइवहीहक्षत्रियोराष्ट्रेवसन्भवतिष्ठितइवनिततइवन्यग्रोधोवरोधैर्भूम्यांप्र प्रति३
तिष्ठितस्तद्यत्क्षत्रियोयजमानोन्यग्रोधस्यावरोधांश्चफलानिचभक्षयत्या
त्मन्येवतत्क्षत्रंवनस्पतीनांप्रतिष्ठापयतिक्षत्रआत्मन्क्षत्रेहवैसआत्मनिक्षत्रं
वनस्पतीनांप्रतिष्ठापयतिन्यग्रोधइवावरोधैर्भूम्यांप्रतिराष्ट्रेतिष्ठत्युग्रंहास्य
राष्ट्रमव्यथ्यंभवतियएवमेतंभक्षंभक्षयतिक्षत्रियोयजमानः ॥३१॥ अथयदौ
दुंबराण्यूर्ज्जोवाएषोन्नाद्याद्वनस्पतिरजायतयदुदुंबरोभौज्यंवाएतद्वनस्पतीनां
मूर्ज्जमेवास्मिंस्तदन्नाद्यंभौज्यंचैववनस्पतीनांक्षत्रेदधात्यथयदाश्वत्थानि
तेजसोवाएषवनस्पतिरजायतयदश्वत्थः साम्राज्यंवाएतद्वनस्पतीनांतेज २७

न३

एवास्मिंस्तत्साम्राज्यंचैववनस्पतीनांक्षत्रेदधात्यथयत्प्लाक्षाणियशसोवाएषवनस्प
तिरजायतयत्प्लक्षः स्वाराज्यंचहवाएतद्वैराज्यंचवनस्पतीनांयशएवास्मिंस्तत्स्वा
राज्यंवैराज्यंचैववनस्पतीनांक्षत्रेदधात्येतान्यस्यपुरस्तादुपकॢप्तानिभवंत्यथ
सोमंराजानंक्रीणंतितिराज्ञएवावतोपवसथात्प्रतिवेशोश्वरंस्यथोपवसथ्य
महरेतान्यध्वर्युः पुरस्तादुपकल्पयेताधिषवणंचर्माधिषवणेफलकेद्रोण
कलशंदशापवित्रमद्रीन्पूतभृतंचाधवनीयंचस्थालीमुदंचनंचमसंचत
द्यदेतद्राजानंप्रातरभिषुण्वंतितदेनानिद्वेधाविगृह्णीयादध्यन्यानिसुनुया
न्माध्यंदिनायान्यानिपरिशिंष्यात्तु ॥३२॥ तद्यत्रैतांश्चमसानुन्नयेयुस्तदे
तंयजमानचमसमुन्नयेत्तस्मिंद्वेदर्भतरुणकेप्रास्तेस्यातांतयोर्वषट्कृतेतंतः

२८ परिधिपूर्वं प्रास्येद्दधिक्राव्णो अकारिषमित्येतयर्चा सस्वाहाकारयानुवषट्कृतेनोप
रमाद्दधिक्राः शाव सा पञ्चक षीरिति तद्यत्रैतांश्चमसानाहरेयुस्तदेतं यजमा
न चमसमाहरेन्नान्यत्रोद्धृत्ळीयुस्तदेनमुपोद्धृत्ळीयात्तद्यदेळां होतोपह्वये
ते यदा चमसं भक्षयेदथैनमेतया भक्षयेद्यदत्र शिष्टं रसिनः सुतस्य यदिंद्रो
अपिबच्छचीभिः। इदं तदस्य मनसा शिवेन सोमं राजानमिह भक्षयामीति शि
वो ह वा अस्मा एष वानस्पत्यः शिवेन मनसा भक्षितो भवत्युगं हास्य राष्ट्रमव्य व्य
भवति य एवमेतं भक्षं भक्षयति क्षत्रियो यजमानः शन्न एधि हृदे पीतः प्रण आ
युर्जीवसे सोम तारीरित्यात्मनः प्रत्यभिमर्श ईश्वरो ह वा एषो प्रत्यभिमृष्टो मनु
ष्यस्यायुः प्रत्यवहर्तोरनर्हन्मा भक्षयतीति तद्यदेतेनात्मानमभिमृशत्यायु २८

⌄ स्व स भेतु ते संते पयांसि समुयंतु वाजाइति चमसमाप्याय ⌄

रेवन्तस्ति रत आप्यायैयत्यभिरूपाभ्यां यद्यज्ञेभिरूपं तत्समृद्धं ॥३३॥ तद्यत्रैतांश्चमसा
न्सादयेयुस्तदेतं यजमान चमसं सादयेन्नान्यत्र प्रकंपयेयुस्तदेनमनु प्रकंपयेदथैनमाह
तं भक्षयेन्नराशंसपीतस्य देव सोम ते मतिविद ऊमैः पितृभिर्भक्षितस्य भक्षयामीति प्रातः भक्ष
सवने नाराशंसो भक्ष ऊर्वैरिति माध्यंदिने काव्यैरिति तृतीयसवन ऊमा वै पितरः
न प्रातः सवन ऊर्वा माध्यंदिने काव्यास्तृतीयसवने तदेत पितॄनेवामृतान्सवनभाजः
करोति सर्वो हैव सोमपीथ इति ह स्माह प्रियव्रतः सोमापेयः कस्य सवनभागित्य
मृता ह वा अस्य पितरः सवनभाजो भवन्त्युगं हास्य राष्ट्रमव्यथ्यं भवति य एवमे
तं भक्षं भक्षयति क्षत्रियो यजमानः समान आत्मनः प्रत्यभिमर्शः समानमा
प्यायनं चमसस्य प्रातःसवनस्यैवावृता प्रातःसवने चरेयुर्माध्यंदिनस्य माध्यं
दिने तृतीयसवनस्य तृतीयसवने तमेवमेतं भक्षं प्रोवाच रामो मार्गवेयो वि

२९ त
श्वंतरायसौषद्मनायतस्मिन्होवाचप्रोक्तेसहस्रमुहब्राह्मणतुभ्यंदद्मःसश्यापर्णठमे
यज्ञइत्येतमुहैवप्रोवाचतुरःकावषेयोजनमेजयायपारिक्षितायैतमुहैवप्रो
चतुःपर्वतनारदौसोमकायसाहदेव्यायसहदेवायसार्ञ्जयायबभ्रवेदैवावृधा
यभीमायवैदर्भायनग्नजितेगांधारायैतमुहैवप्रोवाचाग्निःसनश्रुतायारिं
दमायक्रतुविदेजानकयएतमुहैवप्रोवाचवसिष्ठःसुदासेपैजवनायतेहतेस
र्वएवमहज्जग्मुरेतंभक्षंभक्षयित्वासर्वेहैवमहाराजाआसुरादित्यइवह
स्मश्रियांप्रतिष्ठितास्तपंतिसर्वाभ्योदिग्भ्योबलिमावहंतआदित्यइवहवै
श्रियांप्रतिष्ठितस्तपतिसर्वाभ्योदिग्भ्योबलिमावहत्युग्रंहास्यराष्ट्रमव्यथ्यंभव
तियएवमेतंभक्षंभक्षयतिक्षत्रियोयजमानोयजमानः॥ ॥३४॥ ॥छ॥
२९

॥इतिसप्तमपंचिकायांपंचमोध्यायः॥ ॥छ॥शाकेसोळाशे१छ॥
॥१७॥क्षयनामसंवत्सरे॥ ॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥ ३४ ॥

॥सप्तमपंचिकासमाप्तः॥

॥श्रीगणेशायनमः॥ ॥ओंम्॥ ॥अथातस्तुतशास्त्रयोरेवैकाहिकंप्रा
तःसवनमैकाहिकंतृतीयसवनमेतेनवैशांतेनकॢप्तेप्रतिष्ठितेसवनेयंत्यैका
हिकेशांत्यैकॢप्त्यैप्रतिष्ठित्याअप्रच्युत्याउक्तामाध्यंदिनःपवमानोयउ
भयसाम्नोबृहत्पृष्ठस्योभेहिसामनीक्रियेतेआत्वारथंयथोतयइदं
वसोसुतमंधइतिराथंतरीप्रतिपद्राथंतरोनुचरःपवमानोक्थंवाए
तद्यन्मरुत्वतीयंपवमानेवाअत्ररथंतरंकुर्वंतिबृहत्पृष्ठंसवीवध
तायैतदिदंरथंतरंस्तुतमाभ्यांप्रतिपदनुचराभ्यामनुशंसंस्तथो
ब्रह्मवैरथंतरंक्षत्रंबृहद्ब्रह्मखलुवैक्षत्रात्पूर्वंब्रह्मपुरस्तान्मउग्रंरा

पृष्ठमव्यथ्यमसदित्यथान्नंवैरथंतरमन्नमेवास्मैतत्पुरस्तात्कल्पयत्यथेयं
वैपृथिवीरथंतरमियंखलुवैप्रतिष्ठाप्रतिष्ठामेवास्मैतत्पुरस्तात्कल्पय
तिसमानइंद्रमभिहवोविभक्तःसोत्क्रामुद्धान्ब्राह्मणस्पसउभयसाम्नोरू
पमुभेहिसामनीक्रियेतेसमान्योधाय्याअविभक्तास्ताअत्मामेका
हिकोमरुत्वतीयःप्रगाथः॥२॥जनिष्ठाउग्रःसहसेतुरायेतिसूक्त
मुग्रवत्सहस्वत्तत्क्षत्रस्यरूपंमंद्रओजिष्ठइत्योजस्वत्तत्क्षत्रस्यरूपंबहुला
भिमानइत्यभिवदभिभूत्वैरूपंतदेकादशर्चंभवत्येकादशाक्षरावै
त्रिष्टुप्त्रैष्टुभोवैराजन्यओजोवाइंद्रियंवीर्यंत्रिष्टुबोजःक्षत्रंवीर्यंराज ॥२॥

न्यस्तदेनमोजसाक्षत्रेणवीर्येणसमर्धयतितद्गौरिवीतंभवत्येतद्वैमरुत्वती
यंसमृद्धंयद्गौरिवीतंतस्योक्तंब्राह्मणंत्वामिद्धिहवामहइतिबृहत्पृ
ष्ठंभवतिक्षत्रंवैबृहत्क्षत्रेणैवतत्क्षत्रंसमर्धयत्यथोक्षत्रंवैबृहदात्माय
जमानस्यनिष्केवल्यंतद्यद्बृहत्पृष्ठंभवतिक्षत्रंवैबृहत्क्षत्रेणैवैनंतत्सम
र्धयत्यथोज्यैष्ठ्यंवैबृहज्ज्यैष्ठ्येनैवैनंतत्समर्धयत्यथोश्रैष्ठ्यंवैबृहच्छ्रै
५ ष्ठ्येनैवैनंतत्समर्धयत्यभित्वाशूरनोनुमइतिरथंतरमनुरूपंकुर्वंत्ययंवै
लोकोरथंतरमसौलोकोबृहदस्यवैलोकस्यासौलोकोनुरूपोमुष्यलो
कस्यायंलोकोनुरूपस्तद्यद्रथंतरमनुरूपंकुर्वंत्युभावेवतल्लोकौ

यजमानायसंभोगिनौकुर्वंत्यथोब्रह्मन्नेवैतत्क्षत्रंब्रहद्ब्रह्मणिखलुवैक्ष
त्रंप्रतिष्ठितंक्षत्रेब्रह्माथोसाम्नएवसयोनितायैयद्वावानेतिधाय्यातस्या
उक्तंब्राह्मणमुभयंश्रृणवच्चनइतिसामप्रगाथउभयसाम्नोरूपमुभे
हिसामनीक्रियेते॥२॥तमुष्टुहियोअभिभूत्योजाइतिसूक्तमभिवदभि
भूत्येरूपमषाळ्हमुग्रंसहमानमाभिरित्युग्रवत्सहमानवत्तत्क्षत्रस्यरूपं
तत्पंचदशर्चंभवत्योजोवाइंद्रियंवीर्यंपंचदशओजःक्षत्रंवीर्यंराज
न्यस्तदेनमोजसाक्षत्रेणवीर्येणसमर्धयतितद्भारद्वाजंभवति
भारद्वाजंवैबृहदार्षेयेणसलोमैषहवावक्षत्रियस्यइयःसमृद्धो

MEMORIAL ॥२॥

योबृहत्स्तृचःस्तस्माद्यत्रक्वचक्षत्रियोयजेतबृहदेवतत्रपृष्ठंस्यात्तत्समृद्धं॥
॥३॥ऐकाहिकाहोत्राएतावैशांताःक्लृप्ताःप्रतिष्ठिताहोत्रायदैकाहिकाः
शांत्यैक्लृप्त्यैप्रतिष्ठित्याअप्रच्युत्यैताःसर्वरूपाभवंतिसर्वसमृद्धाःस
र्वरूपतायैसर्वसमृद्ध्यैसर्वरूपाभिर्होत्राभिःसर्वसमृद्धाभिःसर्वा
न्कामानवाप्नवामेतितस्माद्यत्रक्वचैकाहाअसर्वस्तोमाअसर्वपृष्ठाऐ
काहिकाएवतत्रहोत्राःस्युस्तत्समृद्धमुक्थ्यएवायंपंचदशःस्यादित्याहु
रोजोवाइंद्रियंवीर्यंपंचदशओजःक्षत्रंवीर्यंराजन्यस्तदेनमोजसाक्षत्रेण
वीर्येणसमर्धयतितस्यत्रिंशत्स्तुतशस्त्राणिभवंतित्रिंशदक्षरावैवि

ब्रा०३॥ राष्ट्रे विराजंन्नाद्यं विराज्ये वैनं तदन्नाद्ये प्रतिष्ठापयति तस्मात्तदुक्थ्यः पंचदशस्या द
दित्याहुर्ज्योतिष्टोम एवाग्निष्टोमस्याद्ब्रह्म वै स्तोमानां त्रिवृत् क्षत्रं पंचदशो
ब्रह्म खलु वै क्षत्रात्पूर्वं ब्रह्म पुरस्तान्म उग्रं राष्ट्रमव्यथ्यमसदिति विशः सप्त
दशः शौद्रो वर्ण एकविंशो विशं चैवास्मै तच्छौद्रं च वर्णमनुवर्त्मानौ कुर्वं १८
त्यथो तेजो वै स्तोमानां त्रिवृद्वीर्यं पंचदशः प्रजातिः सप्तदशः प्रतिष्ठैकविं
शस्तदेनं तेजसा वीर्येण प्रजात्या प्रतिष्ठयांततः समर्धयति तस्माज्ज्योति
ष्टोमस्यान्तस्य चतुर्विंशानि स्तुतशस्त्राणि भवंति चतुर्विंशत्यर्धमा
सो वै संवत्सरः संवत्सरे कृत्स्नमन्नाद्यं कृत्स्न एवैनं तदन्नाद्ये प्रतिष्ठा ॥३॥

पयति तस्माज्ज्योतिष्टोम एवाग्निष्टोमस्यादग्निष्टोमस्यात् ॥४॥ इति अष्टम
पंचिकायां प्रथमोऽध्यायः ॥ अथातः पुनरभिषेकस्यैव सूयते ह वा अस्य क्षत्रं
यो दीक्षते क्षत्रियः सन्त्स यदावभृथादुदेत्यानूबंध्ययेष्ट्वोदवस्यत्यथैनमु
दवसानीयायां संस्थितायां पुनरभिषिंचंति तस्यैते पुरस्तादेव संभारा उपकॢ
प्ता भवंत्यौदुंबर्यासंदी तस्यै प्रादेशमात्राः पादाः स्युररत्निमात्राणि शीर्षण्या
नूच्यानि मौंजं विवयनं व्याघ्रचर्मास्तरणमौदुंबरश्चमस उदुंबरशाखा त
स्मिन्नेतस्मिंश्चमस एषाष्टतयानि निषुतानि भवंति दधि मधु सर्पिरातपव
र्ष्या आपः शष्पाणि च तोक्मानि च सुरा दूर्वा इति दैषा दक्षिणा स्फ्यवर्तनि

श्रा०४ वेदिर्भवतितत्रैतांप्राचीमासंदीप्रतिष्ठापयतितस्याअंतर्वेदिद्वौपादौभवतोबहिर्वेदि
द्वावियंवैश्रीस्तस्याएतत्परिमितंरूपंयदंतर्वेद्यथैषभूमापरिमितोयोबहिर्वेदितद्य
दस्याअंतर्वेदिद्वौपादौभवतोबहिर्वेदिद्वौउभयोःकामयोरुपाप्त्यैयश्चांतर्वेदिय
श्चबहिर्वेदि॥५॥१॥व्याघ्रचर्मणास्तृणात्युत्तरलोम्नाप्राचीनग्रीवेणक्ष
त्रंवाएतदारण्यानांपशूनांयद्व्याघ्रःक्षत्रंराजन्यःक्षत्रेणैवतत्क्षत्रंसमर्धयति
प६ तांपश्चात्प्राङुपविश्याच्यजानुदक्षिणमभिमंत्रयतेभाभ्यांपाणिभ्यामाल उ
भ्याग्निष्ट्वागायत्र्यासयुक्छंदसारोहतुवितोष्णिहासोमोनुष्टुभाबृहस्पति स
र्बृहत्यामित्रावरुणौपंक्त्येंद्रस्त्रिष्टुभाविश्वेदेवाजगत्यातानहमनु

त४ ॥४॥

राज्यायसाम्राज्यायभौज्यायस्वाराज्यायवैराज्यायपारमेष्ठ्यायराज्यायमाहाराज्या
ष। याधिपत्यायस्वावश्यायातिष्ठायारोहामीत्येतामासंदीमारोहेद्दक्षिणेनाग्रेजानु
नाथसव्येनतत्तदिती३।चतुरुत्तरैर्वैदेवाश्छंदोभिःसयुग्भूत्वैतांश्रियमारो त२
हन्यस्यामेताएतर्हिप्रतिष्ठिताअग्निर्गायत्र्यासवितोष्णिहासोमोनुष्टुभा
बृहस्पतिर्बृहत्यामित्रावरुणौपंक्त्येंद्रस्त्रिष्टुभाविश्वेदेवाजगत्यातेए
ग। तेअभ्यनूच्यंतेअग्नेयत्र्यभवत्सयुग्वेतिकल्पतेहवाअस्मैयोगक्षेमउ
त्तरोत्तरिणींहश्रियमश्नुतेश्नुतेहप्रजानामैश्वर्यमाधिपत्यंयएवमेताअनुदेवता
एतामासंदीमारोहतिक्षत्रियःसनथैनमभिषेक्ष्यन्नपांशांतिंवाचयतिशि

श्री०५

वेनमाचक्षुषापश्यतापः शिवयातन्वोपस्पृशातत्वचंमे॥सर्वाँ२अग्नीँ२रप्सु
षदोहुवेवोमयिवर्चोबलमोजोनिधत्तेतिनेनस्याभिषिषिचानस्याशांतीआ
पोवीर्यंनिर्हणंनिति॥६॥अथैनमुदुंबरशाखामंतर्धायाभिषिंचतीमाआ
पःशिवतमाइमाःसर्वस्यभेषजीः॥इमाराष्ट्रस्यवर्धनीरिमाराष्ट्रभृतोमृ
ताः॥यभिरिंद्रम भ्यषिंचत्प्रजापतिःसोमंराजानंवरुणंयमंमनुं॥ताभिरद्भि
रभिषिंचामित्वामहंराज्ञांत्वमधिराजोभवेह॥महांतंत्वा महीनांसम्राजं
चर्षणीनांदेवीजनित्र्यजीजनद्भद्राजनित्र्यजीजनद्देवस्यत्वासवितुःप्रसवे
श्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यामग्नेस्तेजसासूर्यस्यवर्चसेंद्रस्येंद्रियेण॥ ॥५॥

भिषिंचामि॥बलायश्रियेयशसेन्नाद्यायभूरितियइछेदिममेवप्रसंनमद्यादिसथय
इछेद्विपुरुषंभूर्भुवइसथयइछेत्रिपुरुषंवाप्रतिमंवाभूर्भुवःस्वरितितन्धेक
आहुःसर्वाप्तिर्वाएषायदेताव्याहृतयोनिसर्वेणहास्यपरस्मैकृतंभवतीति
तमेतेनाभिषिंचेद्देवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्याम
ग्नेस्तेजसासूर्यस्यवर्चसेंद्रस्येंद्रियेणाभिषिंचामि॥बलायश्रियेयशसेंनाद्या
येतितदुपुनःपरिचक्षतेयदसर्वेणवाचोभिषिक्तोभवतीश्वरोहतुर्पुयुषःप्रेतोरि रा६
तिहस्माहसत्यकामोजाबालोयमेताभिर्व्याहृतिभिर्नाभिषिंचंतीतीश्वरोहसर्व
मायुरेतोःसर्वमाप्नोद्विजयेनेत्युहस्माहोद्दालकआरुणिर्यमेताभिर्व्याहृति

श्रा०६ भिरभिषिंचंतीतितमेतेनैवाभिषिंचेद्देवस्यत्वासवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोह
स्ताभ्यामग्नेस्तेजसासूर्यस्यवर्चसेंद्रस्येंद्रियेणाभिषिंचामि॥बलायश्रियैयश
सेन्नाद्यायभूर्भुवस्वरितिसर्वेतानिहवैक्षत्रियादीजानाच्छुक्रांतानिभवंति
र ब्रह्मक्षत्रेदुर्गेनाद्यमपामोषधीनांसोब्रह्मवर्चसमिरापुष्टिःप्रजातिःक्षत्ररूपं
तदथोअन्नस्यरसओषधीनांक्षत्रंप्रतिष्ठानद्यदेवाम्रपुरस्तादाहुतीर्जुहोति
तदस्मिन्ब्रह्मक्षत्रेदधाति॥७॥अथयदौदुंबर्यःसंदीभवत्यौदुंबरश्चमस
धिमधुघृतंभवसपासओषधीनांरसोपमेवास्मिंस्तदोषधीनांरसंदधा ॥६॥

स्यथयदातपवर्ष्या आपोभवंतितेजश्चहवैब्रह्मवर्चसंचातपवर्ष्याअपःस्तेजएवास्मिं
स्तद्ब्रह्मवर्चसंचदधासथयस्थष्पाणिवतोक्मानिचभवंतीरायैतत्पुष्ट्यैरूपमथो
प्रजात्या इरामेवास्मिंस्तत्पुष्टिंदध्यासथोप्रजातिमथयत्सुराभवतिक्षत्ररू
पंतदथोअन्नस्यरसःक्षत्ररूपमेवास्मिंस्तद्दधात्यथोअन्नस्यरसमथयद्दू
र्वाभवतिक्षत्रंवाएतदोषधीनांयद्दूर्वाक्षत्रंराजन्योनितनइवहीहक्षत्रियोरा
ष्ट्रेवसन्भवतिप्रतिष्ठितइवनिततेवदूर्वावरोधैर्भूम्यांप्रतिष्ठितेवतद्यद्दूर्वा
भवत्योषधीनामेवास्मिंस्तत्क्षत्रंदधात्यथोप्रतिष्ठामेतानिहवैयान्यस्मादी
जानाच्छुक्रांतानिभवंतितान्येवास्मिंस्तद्दधातितेरेवैनंतत्समर्धयत्सधा

ब्रा०८

स्मेसुरांसंहृत्त आदधाति स्वादिष्ठयामदिष्ठयापवस्व सोम धारया॥ इंद्रायपातवे सु
त इ सा धाय शांतिंवाचयति नाना हि वां देव हि तं सद स्कृतं मा सं स्र क्षाथां परमे व्योम
नि। सुरात्वमसि शुष्मिणी सोम एष राजा मैनं हिंसिष्टं स्वां योनिमाविशंताविति
सोमपीथस्यचैवैषासुरापीथस्य च व्यावृत्तिः पीत्वायंरातिंमन्येततस्मा एनांप्रयच्छे

वै५ त्तद्धिमित्रस्यरूपंमित्रएवैनांतदंततः प्रतिष्ठापयतितथाहिमित्रेप्रतितिष्ठतिप्र
तितिष्ठतियएवंवेद॥८॥ अथौदुंबरशाखामभिप्रत्यवरोहत्यूर्ग्वा अन्नाद्य
मुदुंबर ऊर्जमेवतदन्नाद्यमभिप्रत्यवरोहत्युपस्थएवासीनोभूमौपादौप्रतिष्ठा
प्यप्रत्यवरोहमाहप्रतितिष्ठामिद्यावापृथिव्योःप्रतितिष्ठामि प्राणापानयोः॥८॥

MEMORIAL

प्रतितिष्ठाम्यहोरात्रयोःप्रतितिष्ठाम्यन्नपानयोःप्रतिब्रह्मन्प्रतिक्षत्रे प्रत्येषु त्रिषु लोकेषु
तिष्ठामीत्यंततःसर्वेणात्मनाप्रतितिष्ठतिसर्वस्मिन्वा एतस्मिन्प्रतितिष्ठत्युत्तरोत्तरि न
णीहश्रियमश्नुतेश्नुतेहप्रजानामैश्वर्यमाधिपत्यंयएवमेतेनपुनरभिषेकेणाभिषिक्तः क्ष
त्रियःप्रत्यवरोहत्येतेनप्रत्यवरोहेणप्रत्यवरुह्योपस्थंकृत्वा प्राङासीनोनमो ब्रह्म
णेनमोब्रह्मणेनमोब्रह्मणइतित्रिष्कृत्वोब्रह्मणेनमस्कृत्यवरंददामिजित्या अ
भिजित्यैविजित्यैसंजित्याइतिवाचंविसृजतेसयंनमोब्रह्मणेनमोब्रह्मणेनमो
ब्रह्मणइतित्रिष्कृत्वोब्रह्मणेनमस्करोतिब्रह्मणएवतत्क्षत्रंवशमेतितद्यत्रवै
ब्रह्मणःक्षत्रंवशमेतितद्राष्ट्रंसमृद्धंतद्वीरवदाहास्मिन्वीरोजायतेथयदूरं

ब्रा० ८ ददामि जित्या अभिजित्यै विजित्यै संजित्या इति वाचं विसृजते तदेतद्दैवं वाचो जितं यद्ददामी
त्याह यदेव वाचो जितं तस्मिन्न इदमनुकर्म संतिष्ठाता इति विसृज्य वाचमुपोत्थाया
हवनीये समिधमभ्यादध्याति समिदसि समिध्वं क्षेंद्रियेण वीर्येण स्वाहेतींद्रियेणैव त
द्वीर्येणात्मानमंततः समर्धयत्याधाय समिधं त्रीणि पदानि प्राङुदङ्ङभ्युत्क्रामति कृ
२ प्तिस दिशामयि देवेभ्यः कल्पतां कल्पतां मे योगक्षेमो भयं मेस्त्वित्यपराजितां दि
शमुपतिष्ठते जितस्यैवापुनः पराजयाय तत्त दितीं ९ ।। ९ ।। देवासुरा वा एषु लो
केषु संयेतिरे त एतस्यां प्राच्यां दिशि येतिरे तांस्ततोऽसुरा अजयंस्ते दक्षि
णस्यां दिशि येतिरे तांस्ततोऽसुरा अजयंस्ते प्रतीच्यां दिशि येतिरे तांस्त ।। ८

तोऽसुरा अजयंस्त उदीच्यां दिशि येतिरे तांस्ततोऽसुरा अजयंस्त एतस्मिन्नवांतरदेशे
येतिरे य एष प्राङुदङ् ते ह ततो जिग्युस्ते यदि क्षत्रिय उपधावेत्सेनयोः समाय
त्योस्तथा मे कुरु यथाहमिमां सेनां जयानीति स यदि तथेति ब्रूयाद्वनस्प
ते वीड्वंगो हि भूया इत्यस्य रथोपस्थमभिमृश्याथैनं ब्रूयादातिष्ठस्वैतां ते दिशम
भिमुखः सन्नद्धो रथोऽभिप्रवर्ततां स उदङ् स प्रत्यङ् स दक्षिणा स प्राङ् सोऽभ्यमित्रेषु भि
भीवर्ते नह विषेस्यैवैनमावर्तयेदथैनमन्वीक्षेताप्रतिरथेन शासेन सौपर्णेनेति जयति ह
तां सेनां यद्युवा एनमुपधावेत्संग्रामं संयनिष्यमाणस्तथा मे कुरु यथाहमिमं संग्रामं सं
जयानीत्येतस्यामेवैनं दिशि यातयेज्जयति हतं संग्रामं   यद्युवा एनमुपधावेद्राष्ट्रा

श्रा०९

दपरुध्यमानस्तथामेकुरुयथाहमिदंराष्ट्रंपुनरवगछानीसेतामेवैनंदिशामुपनिष्क्रमयेत्तथा
हराष्ट्रंपुनरवगछत्युपस्थायामित्राणांव्यपनुत्तिंब्रुवन्गृहानभ्येत्युपप्राग्वइंद्रविश्वाँअमि
त्रानितिसर्वेनोहास्माअनमित्रमभयंभवत्युत्तरोत्तरिणींहश्रियमश्नुतेश्नुतेहप्रजानामै
श्वर्यमाधिपत्यंयएवमेतामभित्राणांव्यपनुत्तिंब्रुवन्गृहानभ्येत्येतस्यन्हान्यश्वाहुत्य
स्याग्नेरूपविष्टायान्वारब्धायत्र्यरत्निगंततःकंसेनचतुर्गृहीतास्तिस्त्रआज्याहुतीरैंद्रीः गर्५
प्रपदंजुहोत्यनार्त्याअरिष्ट्याअज्यान्याअभयाय॥१०॥पर्यूषुप्रधन्ववाजसातयेपरि
वृत्राण्यृब्रह्मप्राणममृतंप्रपद्यतेयमसौशर्मवर्माभयंस्वस्तये॥सहप्रजयासहपशुभि
र्णीसक्षणिर्द्विषस्तरध्याऋणयानईयसेस्वाहा॥अनुहित्वासुतंसोममदामसिमहे ॥९॥

समर्युवीब्रह्मप्राणममृतंप्रपद्यतेयमसौशर्मवर्माभयंस्वस्तये॥सहप्रजयासहपशुभिर्यराज्ये
वाजाँअभिपवमानप्रगाहसेस्वाहा॥अजीजनोहिपवमानसूर्यंविधारेशक्मनापयोब्रह्मप्राणम
मृतंप्रपद्यतेयमसौशर्मवर्माभयंस्वस्तये॥सहप्रजयासहपशुभिःक्मनापयोगोजीरयारं
हमाणःपुरंध्यास्वाहेत्यनाहोहवाअरिष्टोजीतःसर्वतोगुप्तस्त्रेयोविद्यायेरूपेणासर्वादिशो
संनुचरत्येंद्रेलोकेप्रतिष्ठितोयस्माएताऋत्विगंततःकंसेनचतुर्गृहीतास्तिस्त्रआज्याहुती
रैंद्रीःप्रपदंजुहोत्यथांततःप्रजातिमाशास्तेगवामश्वानांपुरुषाणामिहगावःप्रजायध्वमि
हाश्वाइहपूरुषाः॥इहोसहस्रदक्षिणोवीरस्त्रातानिषीदत्विति बहुर्हवैप्रजयापशुभि
र्भवतियएवमेतामंततःप्रजातिमाशास्तेगवामश्वानांपुरुषाणामेषहवावक्षत्रियोवि

क्रा०१०

स्तेनोमिवं विदोयाजयं स्यथहतं व्येवकर्षनेयथाहवाइदं निषादावासेलगावापापकृत्तोवा वित्त
वंतं पुरुषमरण्येगृहीत्वाकर्तमन्वस्य वित्तमादाय द्रवंत्येवमेवैतऋत्विजोयजमानंकर्त
मन्वस्यवित्तमादायद्रवंतियमनेवंविदोयाजयंत्येतद्धस्मवैतद्विद्वानाहजनमेजयः
पारिक्षितएवंविदंहिवैमामेवंविदोयाजयंतितस्मादहंजयाम्यभीत्वरींसेनांजया
म्यभीत्वर्यासेनयानमादिव्यानमानुष्यइषवऋच्छंत्येष्यामिसर्वमायुःसर्वभूमिर्भ
विष्यामीतिनहवाएनंदिव्यानमानुष्यइषवऋच्छंत्येतिसर्वमायुःसर्वभूमिर्भवतिय
मेवंविदोयाजयंतियाजयंति ॥११॥ इति अष्टमपंचिकायांद्वितीयोध्यायः॥ ॥
अथातऐंद्रोमहाभिषेकस्तेदेवाअब्रुवन्त्सप्रजापतिकाअयंवैदेवानामोजिष्ठो ॥१०

बलिष्ठः सहिष्ठःसत्तमःपारयिष्णुतमइममेवाभिषिंचामहाइतितथेतितद्वैतदिंद्रमेवतस्माए
तामासंदींसमभरंन्नृचंनामतस्यैबृहच्चरथंतरंचपूर्वौपादावकुर्वन्वैरूपंचवैराजंचापरौशाक्क ना
ररैवतेशीर्षण्येनौधसंचकालेयंचानूच्येऋचःप्राचीनातानासामानितिरश्चीनवा
यान्यनूच्यतीकाशान्यशाआस्तरणंश्रियमुपबर्हणंतस्यैसविताचबृहस्पतिश्चपूर्वौ
पादावधारयतांवायुश्चपूषाचापरौमित्रावरुणौशीर्षण्येअश्विनावनूच्येसएतामासं
दीमारोहद्वसवस्त्वागायत्रेणछंदसात्रिवृतास्तोमेनरथंतरेणसाम्नारोहंतुतानन्वारोहा
मिसाम्राज्यायरुद्रास्त्वात्रैष्टुभेनछंदसापंचदशेनस्तोमेनबृहतासाम्नारोहंतुतान
न२ न्वारोहामिभौज्यायादित्यास्त्वाजागतेनछंदसासप्तदशेनस्तोमेनवैरूपेणसाम्नारोहं
तुतानन्वारोहामिस्वाराज्यायविश्वेत्वादेवाआनुष्टुभेनछंदसैकविंशेनस्तोमे

ब्रा० ११ रा० नवैराजेन साम्नारोहंस्तु तानन्वारोहामि वैराज्याय साध्याश्चाप्त्याश्च देवाः पांक्तेन छंदसा त्रि
णवेन स्तोमेन शाक्वरेण साम्नारोहंस्तु तानन्वारोहामि राज्याय मरुतश्चांगिरसश्च देवा
अतिछंदसा छंदसा त्रयस्त्रिंशेन स्तोमेन रैवतेन साम्नारोहंस्तु तानन्वारोहामि पारमेष्ठ्या
य माहाराज्यायाधिपत्याय स्वावश्यायातिष्ठायारोहामीत्येतामासंदीमारोहेत्तमेतस्यामासं ह ४
द्यामासीनं विश्वेदेवा अब्रुवन्न वा अनभ्युत्क्रुष्ट इंद्रो वीर्यं कर्तुमर्हत्यभ्येनमुत्क्रोशामे
ति तथेति तं विश्वेदेवा अभ्युदक्रोशन्निमं देवा अभ्युत्क्रोशत सम्राजं साम्राज्यं भोजं
भोजपितरं स्वराजं स्वाराज्यं विराजं वैराज्यं राजानं राजपितरं परमेष्ठिनं पारमे
ष्ठ्यं क्षत्रमजनि क्षत्रियोजनि विश्वस्य भूतस्याधिपतिरजनि विशामत्ताजनि पु
रां भेत्ताजन्यसुराणां हंताजनि ब्रह्मणो गोप्ताजनि धर्मस्य गोप्ताजनीति तमभ्यु ॥११॥

प णः
त्क्रुश्य प्रजापतिरभिषेक्ष्यन्नेतयर्चाभ्यमंत्रयत ॥१२॥ निषसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा ॥ साम्राज्या
य भौज्याय स्वाराज्याय वैराज्याय पारमेष्ठ्याय राज्याय माहाराज्यायाधिपत्याय स्वावश्यायाति
ष्ठाय सुक्रतुरिति तमेतस्यामासंद्यामासीनं प्रजापतिः पुरस्तात्तिष्ठन्प्रत्यङ्मुख औदुंबर्यार्द्रया ति छ २
प ४ शाखया सपलाशया जातरूपमयेन च पवित्रेणांतर्धायाभ्यषिंचदिमा आपः शिवतमा इत्येतेन च ४
तृचेन देवस्य त्वेति च यजुषा भूर्भुवः स्वरित्येताभिश्च व्याहृतिभिः ॥१३॥ अथैनं
प्राच्यां दिशि वसवो देवाः षड्भिश्चैव पंचविंशैरहोभिरभ्यषिंचन्नेतेन च तृचेनैते
न च यजुषैताभिश्च व्याहृतिभिः साम्राज्याय तस्मादेतस्यां प्राच्यां दिशि ये के च प्रा
च्यानां राजानः साम्राज्यायैव तेऽभिषिच्यंते सम्राडित्येनानभिषिक्तानाचक्षत

श्री०१२ एतामेवदेवानांविहितिमन्वथैनंदक्षिणस्यांदिशिरुद्रादेवाःषड्विंश्चैवपंचविंशैरहोभिर
भ्यषिंचन्नेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभिर्भौज्यायतस्मादेतस्यांदक्षिण
स्यांदिशियेकेचसत्वतांराजानोभौज्यायेवतेभिषिच्यंतेभोजेत्येनानभिषिक्तानाच
क्षतएतामेवदेवानांविहितिमन्वथैनंप्रतीच्यांदिश्यादित्यादेवाःषड्विंश्चैवपंचविंशैर
च४ होभिरभ्यषिंचंनेतेनतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभिःस्वाराज्यायतस्मा
देतस्यांप्रतीच्यांदिशियेकेचनीच्यानांराजानोयेपाच्यानांस्वाराज्यायेवतेभिषिच्यं
तेस्वराळित्येनानभिषिक्तानाचक्षतएतामेवदेवानांविहितिमन्वथैनमुदीच्यांदि
शिविश्वेदेवाःषड्विंश्चैवपंचविंशैरहोभिरभ्यषिंचंन्नेतेनचतृचेनैतेनचयजु
षैताभिश्चव्याहृतिभिर्वैराज्यायतस्मादेतस्यामुदीच्यांदिशियेकेचपरेणहिमवंतं ॥१२॥
च३

र
जनपदाउत्तरकुरवउत्तरमद्राइतिवैराज्यायेवतेभिषिच्यंतेविराळित्येनानभिषिक्तानाचक्ष
तएतामेवदेवानांविहितिमन्वथैनमस्यांध्रुवायांमध्यमायांप्रतिष्ठायांदिशिसाध्याश्चा
प्त्याश्चदेवाःषड्विंश्चैवपंचविंशैरहोभिरभ्यषिंचंनेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभि
श्चव्याहृतिभीराज्यायतस्मादस्यांध्रुवायांमध्यमायांप्रतिष्ठायांदिशियेकेचकुरु
पंचालानांराजानःसवशोशीनराणांराज्यायेवतेभिषिच्यंतेराजेत्येनानभिषिक्ता
नाचक्षतएतामेवदेवानांविहितिमन्वथैनमूर्ध्वायांदिशिमरुतश्चांगिरसश्चदेवाः
षड्विंश्चैवपंचविंशैरहोभिरभ्यषिंचंनेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्या
हृतिभिःपारमेष्ठ्यायमाहाराज्यायाधिपत्याय स्वावश्यायातिष्ठायेतिसपरमेष्ठी

ऐ० १२ प्राजापत्योभवत्स एतेन महाभिषेकेणाभिषिक्त इंद्रः सर्वा जितीरजयत्सर्वांल्लोकानविंदत्सर्वेषां देवानां श्रैष्ठमतिष्ठां परमतामगच्छत्साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं राज्यं माहाराज्यमाधिपत्यं जित्वास्मिंल्लोके स्वयंभूः स्वराळमृतोमुष्मिंत्स्वर्गे लोके सर्वान्कामानाप्त्वामृतः समभवत्समभवत् ॥ ॥१४॥ ॥ इति सप्तमपंचिकायां तृतीयोध्यायः ॥ ॥ सय इच्छेदेवंवित्क्षत्रियमयं सर्वा जितीर्जयेतायं सर्वांल्लोकान्विंदेतायं सर्वेषां राज्ञां श्रैष्ठमतिष्ठां परमतां गच्छेत साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं राज्यं माहाराज्यमाधिपत्यमयं समंतपर्यायी स्यात्सार्वभौमः सार्वायुष आंतादा परार्धात्पृथिव्यै समुद्रपर्यंताया एकराळिति तमेतेनैंद्रेण महाभिषेकेण क्षत्रि ॥१२

MEMORIAL

ञा

यं शापयित्वाभिषिंचेद्यां च रात्रीमजायथा यां च प्रेतासि तदुभयमंतरेणेष्टापूर्तं ते लोकं सुकृतमायुः प्रजां वृंजीयं यदि मे द्रुह्येरिति सय इच्छेदेवंवित्क्षत्रियोहं सर्वा जितीर्जयेयमहं सर्वांल्लोकान्विंदेयमहं सर्वेषां राज्ञां श्रैष्ठमतिष्ठां परमतां गच्छेयं साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं राज्यं माहाराज्यमाधिपत्यमहं समंतपर्यायी स्यां सार्वभौमः सार्वायुष आंतादा परार्धात्पृथिव्यै समुद्रपर्यंताया एकराळिति स न विचिकित्सेत्स ब्रूयात्सह श्रद्धया यां च रात्रीमजायेहं यां च प्रेतास्मि तदुभयमंतरेणेष्टापूर्तं मे लोकं सुकृतमायुः प्रजां वृंजीथा यदि ते द्रुह्येयमिति ॥१५॥ अथ ततो ब्रूयाच्चतुष्टयानि वानस्पत्यानि संभृतानि न्यग्रोधान्यौदुंबराण्याश्वत्थानि प्लाक्षाणीति

ब्रा० १४ क्षत्रं वा एतद्वनस्पतीनां यन्न्यग्रोधो यन्न्यग्रोधस्य धानाः संभरंति क्षत्रमेवास्मिंस्तद्दधाति भौज्यं
वा एतद्वनस्पतीनां यदुदुंबरो यदौदुंबराणि संभरंति भौज्यमेवास्मिंस्तद्दधाति सा
म्राज्यं वा एतद्वनस्पतीनां यदश्वत्थो यदाश्वत्थानि संभरंति साम्राज्यमेवास्मिंस्त
द्दधाति स्वाराज्यं च ह वा एतद्वैराज्यं च वनस्पतीनां यत्प्लक्षो यत्प्लाक्षाणि संभरंति स्वाराज्य
वैराज्ये एवास्मिंस्तद्दधात्यथ ततो ब्रूयाच्चतुष्टयान्यौषधानि संभरंत तोक्मवं
ति व्रीहीणां महाव्रीहीणां प्रियंगूनां यवानामिति क्षत्रं वा एतदोषधीनां य
द्व्रीहयो यद्व्रीहीणां तोक्म संभरंति क्षत्रमेवास्मिंस्तद्दधाति साम्राज्यं वा एतदोष
धीनां यन्महाव्रीहयो यन्महाव्रीहीणां तोक्म संभरंति साम्राज्यमेवास्मिंस्तद्द ॥१८

यं

धाति भौज्यं वा एतदोषधीनां यत्प्रियंगवो यत्प्रियंगूनां तोक्म संभरंति भौज्यमेवास्मिं
स्तद्दधाति सैनान्यं वा एतदोषधीनां यद्यवो यद्यवानां तोक्म संभरंति सैनान्य
मेवास्मिंस्तद्दधाति ॥१६॥ अथास्मा औदुंबरीमासंदीं संभरंति तस्या उक्तं ब्राह्म
णमौदुंबरश्चमसो वा पात्री वौदुंबरः शाखा तानेतान्त्संभारान्त्संभृत्यौदुंबर्यां
से पात्र्यां वा चमसे वा समावपेयुस्तेषु समोप्तेषु दधि मधु सर्पिरातपवर्ष्या आपो
ऽभ्यानीय प्रतिष्ठाप्यैतामासंदीमभिमंत्रयेत बृहच्च ते रथंतरं च पूर्वौ पादौ भ
वतां वैरूपं च वैराजं चापरौ शाक्वररैवते शीर्षण्ये नौधसं च कालेयं चानू
च्ये ऋचः प्राचीनातानाः सामानि तिरश्चीनवाया यजूंष्यतीकाशा यश आ

ब्रा०१५ स्तरणंश्रीरुपबर्हणंसविताचतेबृहस्पतिश्चपूर्वौपादौधारयतांवायुश्चपूषाचाप
रौमित्रावरुणौशीर्षण्येअश्विनावनूच्येइत्यथैनमेतामासंदीमारोहयेद्वसव
र स्त्वागायत्रेणछंदसात्रिवृतास्तोमेनरथंतरेणसाम्नारोहंतुतानन्वारोहसाम्रा
ज्यायरुद्रास्त्वात्रैष्टुभेनछंदसापंचदशेनस्तोमेनबृहतासाम्नारोहंतुतानन्वारो
हभौज्यायादित्यास्त्वाजागतेनछंदसासप्तदशेनस्तोमेनवैरूपेणसाम्नारोहंतुता
नन्वारोहस्वाराज्यायविश्वेत्वादेवाआनुष्टुभेनछंदसैकविंशेनस्तोमेनवैराजेन
साम्नारोहंतुतानन्वारोहवैराज्यायमरुतश्चत्वांगिरसश्चदेवाअतिछंदसाछंद
सात्रयस्त्रिंशेनस्तोमेनरैवतेनसाम्नारोहंतुतानन्वारोहपारमेष्ठ्यायसाध्या १५
श्चत्वाप्त्याश्चदेवाःपांक्तेनछंदसात्रिणवेनस्तोमेनशाक्वरेणसाम्नारोहंतुतान

न्वारोहराज्यायमाहाराज्यायाधिपत्यायस्वावश्यायातिष्ठायारोहेत्येतामासंदीमारोहये
मा त्तमेतस्यामासंद्यासीनंराजकर्तारोब्रूयुर्नवाअनभ्युत्क्रुष्टः क्षत्रियोवीर्यंकर्तुमर्ह
त्यथैनमभ्युत्क्रोशामेतितथेतितंराजकर्तारोभ्युत्क्रोशंतीमंजनाअभ्युत्क्रोशतसं
म्राजंसाम्राज्यंभोजंभोजपितरंस्वराजंस्वाराज्यंविराजंवैराज्यंपरमेष्ठिनंपा
रमेष्ठ्यंराजानंराजपितरंक्षत्रमजनिक्षत्रियोजनिविश्वस्यभूतस्याधिपतिर
जनिविशामत्ताजन्यमित्राणांहंताजनिब्राह्मणानांगोप्ताजनिधर्मस्यगो
प्ताजनीतितमभ्युत्क्रुष्टमेवंविदभिषेक्ष्यन्नेतयर्चाभिमंत्रयेत।।१७।।निषसा
दधृतव्रतोवरुणःपस्त्यास्वा।।साम्राज्यायभोज्यायस्वाराज्यायवैराज्याय

पारमेष्ठ्यायराज्यायमाहाराज्यायाधिपत्यायस्वावश्यायातिष्ठायसुक्रतु रितिमेत
स्यामासंद्यामासीनमेवं विस्तुरस्ता त्तिर्थप्रत्यश्मुरव औदुंबर्याद्रैया शारवया
सपलाशया जातरूपमयेन पवित्रेणांतर्धायाभिषिंचतीमा आपः शिवतमाइ
सेतेनत्वेन देवस्यत्वेति यजुषा भूर्भुवस्वरि सेताभिश्चव्याहृतिभिः ॥१८॥
प्रा च्यां त्वा दिशि वसवो देवाः षड्भिश्चैव पंचविंशैरहोभिरभिषिंचंत्वेतेनत्व
चेनैतेन च यजुषैताभिश्चव्याहृतिभिः सांम्राज्याय दक्षिणस्यां त्वा दिशिरु
द्रा देवाः षड्भिश्चैव पंचविंशैरहोभिरभिषिंचंत्वेतेन त्वचेनैतेन च यजु
षैताभिश्चव्याहृतिभिर्भौज्याय प्रतीच्यां त्वा दिश्यादित्या देवाः षड्भिश्चै ॥१६॥

वपंचविंशैरहोभिरभिषिंचंत्वेतेनत्वचेनैतेन च यजुषैताभिश्चव्याहृति
भिः स्वाराज्यायोदीच्यां त्वा दिशि विश्वेदेवाः षड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिर
भिषिंचंत्वेतेन च त्व चेनैतेन च यजुषैताभिश्चव्याहृतिभिर्वैराज्यायोर्ध्वा
यां त्वा दिशि मरुतश्चांगिरसश्चदेवाः षड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभिषिंचंत्वेते
न त्वचेनैतेन च यजुषैताभिश्चव्याहृतिभिः पारमेष्ठ्याया स्यां त्वा ध्रुवायां
मध्यमायां प्रतिष्ठायां दिशि साध्याश्चाप्त्याश्च देवाः षड्भिश्चैवपंचविंशैरहो
भिरभिषिंचंत्वेतेन च त्वचेनैतेन च यजुषैताभिश्चव्याहृतिभी राज्याय माहा

या
ब्रा०१८ राज्याधिपत्यायस्वावश्यायातिष्ठायेतिसपरमेष्ठीप्राजापत्योभवतिसएतेनैंद्रे
णमहाभिषेकेणाभिषिक्तःक्षत्रियःसर्वाजितीर्जयतिसर्वान्लोकान्विंदति
सर्वेषांराज्ञांश्रैष्ठ्यमतिष्ठांपरमतांगच्छतिसाम्राज्यंभौज्यंस्वाराज्यंवै
राज्यंपारमेष्ठ्यंराज्यंमाहाराज्यमाधिपत्यंजित्वास्मिंलोकेस्वयंभूःस्वरा
ळमृतोमुष्मिंस्वर्गेलोकेसर्वान्कामानाप्त्वामृतःसंभवतियमेतेनैंद्रेण
सा३ महाभिषेकणक्षत्रियंशापयित्वाभिषिंचति॥१९॥इंद्रियंवाएतदस्मिंलो २
केयद्दधियद्दध्नाभिषिंचतींद्रियमेवास्मिंस्तद्दधातिरसोवाएषओष
धिवनस्पतिषुयन्मधुयन्मध्वाभिषिंचतिरसमेवास्मिंस्तद्दधातितेजोवा १८॥

एतत्पशूनांयद्घृतंयद्घृतेनाभिषिंचतितेजएवास्मिंस्तद्दधात्यमृतंवाएतदस्मिं
लोकेयदापोयदद्भिरभिषिंचत्यमृतत्वमेवास्मिंस्तद्दधातिसोभिषिक्तोभिषेक्त्रेब्रा
ह्मणायहिरण्यंदद्यात्सहस्रंदद्यात्क्षेत्रंचतुष्पाद्दद्यादथाप्याहुरसंख्यातमेवापरि
मितंदद्यादपरिमितोवैक्षत्रियोपरिमितस्यावरुध्याइत्यथास्मैसुराकंसंहस्त
आदधातिस्वादिष्ठयामदिष्ठयापवस्वसोमधारया॥इंद्रायपातवेसुतइतितां
पिबेद्यदत्रशिष्टंरसिनःसुतस्ययदिंद्रोअपिबच्छचीभिः॥इदंतदस्यमनसाशि
वेनसोमंराजानमिहभक्षयामि॥अभित्वावृषभासुतेसुतंसृजामिपीतये॥तृंपा
व्यश्नुहीमदमितियोहवावसोमपीथःसुरायांप्रविष्टःसहैवैतेनैंद्रेणमहाभिषेकेणा

ब्रा०
१८

भिषिक्तस्यक्षत्रियस्यभक्षितोभवतिनसुरातांपीत्वाभिमंत्रयेतापामसोमंशंनोभवेति
तद्यथैवादःप्रियःपुत्रःपितरंप्रियावाजायापतिंसुखंशिवमुपस्पृशत्याविस्रसए
वंहैवैतेनैंद्रेणमहाभिषेकेणाभिषिक्तस्यक्षत्रियस्यसुरावासोमोवान्यद्वान्नाद्यं
सुखंशिवमुपस्पृशत्याविस्रसः॥२०॥एतेनहवाऐंद्रेणमहाभिषेकेणतुरः
कावषेयोजनमेजयंपारिक्षितमभिषिषेचतस्मादुजनमेजयःपारिक्षितःसमंतंसर्वतःपृ
थिवींजयन्परीयायाश्वेनचमेध्येनेजेतदेषाभियज्ञगाथागीयते॥आसंदीव
तिधान्यादंरुक्मिणंहरितःस्रजं॥अश्वंबबंधसारंगंदेवेभ्योजनमेजयइत्येते
नहवाऐंद्रेणमहाभिषेकेणच्यवनोभार्गवःशार्यातंमानवमभिषिषेच त ॥१८॥

स्मादुशार्यातोमानवःसमंतंसर्वतःपृथिवींजयन्परीयायाश्वेनचमेध्येनेजेदेवानांहापिसत्रेगृ
हपतिरासैतेनहवाऐंद्रेणमहाभिषेकेणसोमशुष्मावाजरत्नायनःशतानीकंसात्राजितम
भिषिषेचतस्मादुशतानीकःसात्राजितःसमंतंसर्वतःपृथिवींजयन्परीयायाश्वेन
चमेध्येनेजएतेनहवाऐंद्रेणमहाभिषेकेणपर्वतनारदावांबाष्ठ्यमभिषिषिच
तुस्तस्माद्वांबाष्ठ्यःसमंतंसर्वतःपृथिवींजयन्परीयायाश्वेनचमेध्येनेजएते
नहवाऐंद्रेणमहाभिषेकेणपर्वतनारदौयुधांश्रौष्टिमौग्रसैन्यमभिषिषिचतु
स्तस्मादुयुधांश्रौष्टिरौग्रसैन्यःसमंतंसर्वतःपृथिवींजयन्परीयायाश्वेनच
मेध्येनेजएतेनहवाऐंद्रेणमहाभिषेकेणकश्यपोविश्वकर्माणंभौवनम

जं
भिषिषेचतस्मादु विश्वकर्मा भौवनः समंतंसर्वतः पृथिवींय न्परीयायाश्वेनचमेध्येनेजे
भूमिर्ह जगावित्युदाहरंतिन मा मर्त्यः कश्चन दातुमर्हति विश्वकर्मन्भौवन मांदिदासिथ॥ निमंक्ष्ये
हंसलिलस्य मध्ये मोघस्त एष कश्यपायास संगर इत्येतेन ह वा ऐंद्रेण महाभिषेकेण वसि
ष्ठः सुदासं पैजवनमभिषिषेच तस्मादु सुदाः पैजवनः समंतंसर्वतः पृथिवीं जयन्परीया
याश्वेनचमेध्येनेज एतेन ह वा ऐंद्रेण महाभिषेकेण संवर्त आंगिरसो मरुत्तमाविक्षित
मभिषिषेच तस्मादु मरुत्त आविक्षितः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परीयायाश्वेनच
मेध्येनेजे तदप्येष श्लोकोभिगीतो मरुतः परिवेष्टारो मरुत्तस्यावसन्गृहे॥ आविक्षि
तस्य कामप्रेर्विश्वेदेवाः सभासद इति॥२१॥ एतेन ह वा ऐंद्रेण महाभिषेकेणोदमय
आत्रेयोंगमभिषिषेच तस्मादंगः समंतंसर्वतः पृथिवीं जयन्परीयायाश्वेनचमेध्येने ९२
जे सहोवाचालोपांगो दशसहस्राणि दश दासीसहस्राणि ददामि ते ब्राह्मणोप मा
नाग१

स्मिन्यज्ञे ह्वयस्वेति तदप्येते श्लोका अभिगीताः॥ यामिर्गोभिरुदमयं प्रेय्यमेधा अया
जयन्॥ द्वेद्वे सहस्रे बद्वानामात्रेयो मध्यतोददात्॥ अष्टाशीतिः सहस्राणि श्वेता
न्वैरोचनो हयान्॥ प्रष्टीन्निश्चृत्य प्रायछद्यजमाने पुरोहिते॥ देशाद्देशात्समोळ्हा
नां सर्वासामाढ्यदुहितॄणां॥ दशाददात्सहस्राण्यात्रेयो निष्ककंठ्यः॥ दशना
गसहस्राणि दत्वात्रेयो वचत्नुके॥ श्रांतः पारिकुटान्प्रैप्सद्दानेनांगस्य ब्राह्मणः॥
शतंतुभ्यं शतंतुभ्यमिति स्मैव प्रताम्यति॥ सहस्रंतुभ्यमित्युक्त्वा प्राणांत्सम्प्र
तिपद्यत इति॥२२॥ एतेन ह वा ऐंद्रेण महाभिषेकेण दीर्घतमा मामतेयो भ
रतं दौष्यंतिमभिषिषेच तस्मादु भरतो दौष्यंतिः समंतंसर्वतः पृथिवीं जय

श्री०
२०
न्परीयायाश्वैरुचमेध्यैरीजेतदप्येतेश्लोकाअभिगीता॥हिरण्येनपरीवृतान्कृष्णांछु
क्लदतोमृगान्॥मष्णारेभरतोऽददाच्छतंबद्धानिसप्तच॥भरतस्यैषदौष्यंतेरग्निः
साचीगुणेचितः॥यस्मिंत्सहस्रंब्राह्मणाबद्धशोगाविभेजिरे॥अष्टासप्ततिंभ
रतोदौष्यंतिर्यमुनामनु॥गंगायांवृत्रघ्नेबध्नात्पंचपंचाशतंहयान्॥त्रयस्त्रिंश
नू४ च्छतंराजाश्वान्बद्ध्वायमेध्यान्॥दौष्यंतिरत्यगाद्राज्ञोमायांमायवत्तरः॥महा
कर्मभरतस्यनपूर्वेनापरेजनाः॥दिवंमर्त्यइवहस्ताभ्यांनोदापुःपंचमानवा
इत्येतंहवाऐंद्रंमहाभिषेकंबृहदुक्थऋषिर्दुर्मुखायपांचालायप्रोवाच
तस्मादुदुर्मुखःपांचालोराजासन्विद्ययासमंतंसर्वतःपृथिवींजयं ॥२०

परीयायैतंहवाऐंद्रंमहाभिषेकंवासिष्ठःसात्यहव्योऽत्यरातयेजानंतपयेप्रोवाच
तस्मादुत्यरातिर्जानंतपिरराजासन्विद्ययासमंतंसर्वतःपृथिवींजयंपरी
यायसहोवाचवासिष्ठःसात्यहव्योजैषीर्वैसमंतंसर्वतःपृथिवींमहन्मा
गमयेतिसहोवाचात्यरातिर्जानंतपिर्यदाब्राह्मणोत्तरकुरून्जयेयमथ
त्वमुहैवपृथिव्यैराजास्याःसेनापतिरेवतेहंस्यामितिसहोवाचवासिष्ठःसा
त्यहव्योदेवक्षेत्रंवैतन्नवैतन्मर्त्योजेतुमर्हत्यद्रुक्षोवैमआतइदंददइति
ततोहात्यरातिंजानंतपिमात्तवीर्यंनिःशुक्रममित्रतपनःशुष्मिणःशैब्यो

ब्रा०
२१

राजा जघान तस्मादेवं विदुषे ब्राह्मणायैवं चक्रुषे न क्षत्रियो द्रुह्येन्नेद्राष्ट्राद्वपद्ये
यं नेद्वा मा प्राणो जहदिति जहदिति ॥२३॥ इत्यष्टमपंचिकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ॥
अथातः पुरोधाया एव न ह वा अपुरोहितस्य राज्ञो देवा अन्नमदंति तस्माद्राजा य
क्ष्यमाणो ब्राह्मणं पुरोदधीत देवा मेऽन्नमदन्नित्यग्नीन्वा एष स्वर्ग्यान्राजोद्धरते
यत्पुरोहितं तस्य पुरोहित एवाहवनीयो भवति जाया गार्हपत्यः पुत्रोऽन्वाहा
र्यपचनः स यत्पुरोहिताय करोत्याहवनीय एव तज्जुहोति स यज्जायायै
करोति गार्हपत्य एव तज्जुहोति स यत्पुत्राय करोत्यन्वाहार्यपचन एव त ॥२४॥

ज्जुहोति त एनं शांततनवोऽभिहुता अभिप्रीताः स्वर्गं लोकमभिवहंति क्षत्रं च
बलं च राष्ट्रं च विशं च त एवैनमशांततनवोऽनभिहुता अनभिप्रीताः स्वर्गाल्लोकां
ला नुदंते क्षत्राच्च बलाच्च राष्ट्राच्च विशश्चाग्निर्वा एष वैश्वानरः पंचमेनिर्यत्पुरोहि
तस्तस्य वाच्येवैका मेनिर्भवति पादयोरेका त्वच्येका हृदय एकोपस्थ एका ता
भिर्ज्वलंतीभिर्दीप्यमानोऽभिरूपो देति राजानं स यदाह क्व भगवोऽवात्सीस्तृणा
न्यस्मा आहरतेति तेनास्य तां शमयति यास्य वाचि मेनिर्भवत्यथ यदस्मा उदकमा
नयंति पाद्यं तेनास्य तां शमयति यास्य पादयोर्मेनिर्भवत्यथ यदेनमलंकुर्वंति तेना
स्य तां शमयति यास्य त्वचि मेनिर्भवत्यथ यदेनं तर्पयंति तेनास्य तां शमयति या

श्री ० स्य हृदये मे निर्भवसथ यदस्यानारुद्धो वेश्मसु वसति तेनास्य तां शमयति यास्योपस्थे
२२ मे निर्भवति स एनं शांततनुरभिहुतो भिप्रीतः स्वर्गं लोकमभिवहति क्षत्रं च बलं च रा
ष्ट्रं च विशं च स एवैनमशांततनुरनभिहुतो नभिप्रीतः स्वर्गाल्लोकान्नुदते क्षत्रा
च्च बलाच्च राष्ट्राच्च विशश्च ॥२४॥ अग्निर्वा एष वैश्वानरः पंचमेनिर्यत्पुरोहित
स्ताभी राजानंपरिगृह्य तिष्ठति समुद्र इव भूमिमयुवमार्यस्य राष्ट्रं भवति नैनं पुरायुषः
प्राणो जहात्याजरसं जीवति सर्वमायुरेति न पुनर्म्रियते यस्यैवं विद्वान्ब्राह्मणो
राष्ट्रगोपः पुरोहितः क्षत्रेण क्षत्रं जयति बलेन बलमश्नुते यस्यैवं विद्वान्ब्राह्म
णो राष्ट्रगोपः पुरोहितस्तस्मै विशः संजानते संमुखा एकमनसो यस्यैवं विद्वान्ब्रा
ह्मणो राष्ट्रगोपः पुरोहितः ॥२५॥ तदप्येतदृषिणोक्तं स इद्राजा प्रतिजन्यानि वि २२

श्वा शुष्मेण तस्थावभि वीर्येणेति सपत्ना वै द्विषंतो भ्रातृव्या जन्यानि तान्येव
तच्छुष्मेण वीर्येणाधितिष्ठति बृहस्पतिं सुभृतं बिभर्तीति बृहस्पतिर्ह वै ग:
देवानां पुरोहितस्तमन्वन्ये मनुष्यराज्ञां पुरोहिता बृहस्पतिं यः सुभृतं बि
भर्तीति यदाह पुरोहितं यः सुभृतं बिभर्तीत्येव तदाह वल्गूयति वंद
ते पूर्वभाजमित्यपचितिमेवास्मा एतदाह स इत्क्षेति सुधित ओकसि
स्व इति गृहा वा ओकः स्वेष्वेव तद्गृहेषु सुहितो वसति तस्मा इळा पिन्वते वि
श्वदानीमित्यन्नं वा इळान्नमेवास्मा एतदूर्जस्वद्भवति तस्मै विशः
स्वयमेवा नमंतर इति राष्ट्राणि वै विशो राष्ट्राण्येवैनं तत्स्वयमुपनमंति य

ब्रा० २६

स्मिन्ब्रह्मा राजनि पूर्व एतीति पुरोहितमेवैतदाह प्रतीतो जयति सं धनानीति राष्ट्राणि वै धनानि तान्यप्रतीतो जयति प्रति जन्यान्युत या सजन्येति सपत्ना वै द्विषन्तो भ्रातृव्या जन्यानि तानप्रतीतो जयत्यवस्यवे यो वरिवः कृणोतीति यदाहावसीयसे यो वसीयः करोतीत्येवैतदाह ब्रह्मणे राजा तमवन्ति देवा इति पुरोहितमेवैतदभिवदति ॥२६॥ यो ह वै त्रीन्पुरोहितांस्त्रीन्पुरोधातॄन्वेद स ब्राह्मणः पुरोहितः स वदेत पुरोधाया अग्निर्वाव पुरोहितः पृथिवी पुरोधाता वायुर्वाव पुरोहितोऽन्तरिक्षं पुरोधातादित्यो वाव पुरोहितो द्यौः पुरोधातैष ह वै पुरोहितो य एवं वेदाथ स तिरोहितो य एवं वेद तस्य राजा मित्रं भवति द्विषन्तमपबाधते यस्यै ॥२६

न १

वं विद्वान्ब्राह्मणो राष्ट्रगोपः पुरोहितः क्षत्रेण क्षत्रं जयति बलेन बलमश्नुते यस्यैवं विद्वान्ब्राह्मणो राष्ट्रगोपः पुरोहितस्तस्मै विशः संजानते संमुखा एकमनसो यस्यैवं विद्वान्ब्राह्मणो राष्ट्रगोपः पुरोहितो भूर्भुवस्स्वरोम मोहमस्मि स त्वं स त्वमस्यमो हं द्यौरहं पृथिवी त्वं सामाहमृक्त्वं ताविह संवहावहै ॥ पुराण्यस्मान्महाभयात् ॥ तनूरसि तन्वं मे पाहि ॥ या ओषधीः सोमराज्ञीर्बह्वीः शतविचक्षणाः ॥ तामह्यमस्मिन्नासनेऽच्छिद्रं शर्म यच्छत ॥ या ओषधीः सोमराज्ञीर्विष्ठिताः पृथिवीमनु ॥ तामह्यमस्मिन्नासनेऽच्छिद्रं शर्म यच्छत ॥ अस्मिन्राष्ट्रे श्रियमावेश

न २

२४ याम्यतोदेवीः प्रतिपः श्यामाप्यापः॥ दक्षिणं पादमवनेनिजेस्मित्राष्ट्र इंद्रियंदधामि॥
सव्यंपादमवनेनिजेस्मित्राष्ट्र इंद्रियंवर्धयामि॥ पूर्वमन्यमपरमन्यंपादाववनेनि
जे॥ देवाराष्ट्रस्यगुप्त्याअभयस्यावरुध्यै॥ आपःपादावनेजनीर्द्विषंतंनिर्दहं
तुमे॥२७॥ अथातोब्रह्मणःपरिमरोयोहवैब्रह्मणःपरिमरंवेदपर्येनंद्वि
षंतोभ्रातृव्याःपरिसपत्नाम्रियंतेयंवैब्रह्मयोयंपवतेतमेताःपंचदेवताःपरिम्रि
यंतेविद्युद्वृष्टिश्चंद्रमाआदित्योग्निर्विद्युद्वैविद्युत्वृष्टिमनुप्रविशातिसांतर्धी स
न यतेतांनिर्जानंतियदावैम्रियतेथांतर्धीयतेथैनंनिर्जानंतिसब्रूयाद्विद्यु न
तोमरणेद्विषन्मेम्रियतांसोंतर्धीयतांतंमानिर्ज्ञासिषुरितिक्षिप्रंहैवैनंन २४

निर्जानंतिवृष्टिर्वैवृष्ट्वाचंद्रमसमनुप्रविशातिसांतर्धीयतेतांननिर्जानंतियदा =
वैम्रियतेथांतर्धीयतेथैनंननिर्जानंतिसब्रूयाद्वृष्टेर्मरणेद्विषन्मेम्रियतांसोंत
र्धीयतांतंमानिर्ज्ञासिषुरितिक्षिप्रंहैवैनंननिर्जानंतिचंद्रमावाअमावास्या
यामादित्यमनुप्रविशातिसोंतर्धीयतेतंननिर्जानंतियदावैम्रियतेथांतर्धीय
तेथैनंननिर्जानंतिसब्रूयाच्चंद्रमसोमरणेद्विषन्मेम्रियतांसोंतर्धीयतांतंमानि
र्ज्ञासिषुरितिक्षिप्रंहैवैनंननिर्जानंत्यादित्योवाअस्तंयन्नग्निमनुप्राविशातिसों
तर्धीयतेतंननिर्जानंतियदावैम्रियतेथांतर्धीयतेथैनंननिर्जानंतिसब्रूया
दादित्यस्यमरणेद्विषन्मेम्रियतांसोंतर्धीयतांतंमानिर्ज्ञासिषुरितिक्षिप्रं

२५ हैवैनंननिर्जानंत्समिर्वाउद्यन्वायुमनुप्रविशातिसोंतर्धीयतेतंननिर्जानंतियदावै
म्रियतेथांतर्धीयतेथैनंननिर्जानंतिसब्रूयादग्नेर्मरणेद्विषन्मेम्रियतासोंतर्धी
यतांमानिर्ज्ञासिषुरितिक्षिप्रंहैवैनंननिर्जानंतितावाएतादेवताअतएव
पुनर्जायंतेवायोरग्निर्जायतेप्राणाद्धिबलान्मथ्यमानोधिजायतेतंदृष्ट्वाब्रू
यादग्निर्जायतांमामेद्विषंजन्यतएवपराङ्‌प्रजिघ्यत्विस्यतोहैवपराङ्‌
प्रजिघ्यत्यग्नेर्वाआदित्योजायतेतंदृष्ट्वाब्रूयादादित्योजायतांमामेद्विषं
जन्यतएवपराङ्‌प्रजिघ्यत्विंतोहैवपराङ्‌प्रजिघ्यत्यादित्याद्वैचंद्रमाजाय
तेतंदृष्ट्वाब्रूयाच्चंद्रमाजायतांमामेद्विषंजन्यतएवपराङ्‌प्रजिघ्यत्विंतोहै २५
स स

वपराङ्‌प्रजिघ्यतिचंद्रमसोवैवृष्टिर्जायतेतांदृष्ट्वाब्रूयाद्वृष्टिर्जायतांमामेद्विषंज
न्यतएवपराङ्‌प्रजिघ्यत्विस्यतोहैवपराङ्‌प्रजिघ्यतिवृष्टेर्वैविद्युज्जायते
तांदृष्ट्वाब्रूयाद्विद्युज्जायतांमामेद्विषंजन्यतएवपराङ्‌प्रजिघ्यत्विस्यतोहै
वपराङ्‌प्रजिघ्यतिसएषब्रह्मणःपरिमरःस्तमेतंब्रह्मणःपरिमरं
मैत्रेयःकौषारवःसुत्वनेकैरिशायेभार्गायणायराज्ञेप्रोवाचतंहपंचराजानः
परिमम्रुस्ततःसुत्वामहदागामतस्यव्रतंद्विषतःपूर्वउपविशेद्यदितिष्ठंतम ८२
न्येतातिष्ठेन्नैवनद्विषतःपूर्वःसंविशेद्यद्यासीनंमन्येतासीतैवनद्विषतःपू

२६ र्वः प्रस्वप्याद्यदि जाग्रतं मन्येत जाग्रियादेवापि हृयद्यस्याश्मम्रूर्ध्नोद्विषन्भवति
क्षिप्रं हैवैनं स्तृणुते स्तृणुते ॥२८॥ ॥ ॥ अष्टमपंचिकायां पञ्चमोध्यायः॥
॥ शाके सत्रासे १७॥ मन्मथना ॥ क्षयनामसंवत्सरे ॥ तैल्लाद्रक्षेजालाद्रक्षे
शिथिलबंधानात् ॥ श्री सांबसदाशिवार्पनमस्तु ॥ ॥ ॥ ॥
॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

अ०
२१

॥अष्टमपंचिकासमप्तः॥सांब॥

MEMORIAL
२१